tarih ve toplum

aylık ansiklopedik dergi

II. MEŞRUTİYET'TE 10 TEMMUZ DERSİ

İLETİŞİM YAYINLARI 158
ŞUBAT 1997 • CİLT 27 • SAYI
KDV DAHİL 300.000.- TL

ÜNİVERSİTE DİPLOMALI İLK KADIN ŞEKİBE ALİ

NASREDDİN HOCA JAPONYA'DA

tarih VE toplum

aylık ansiklopedik dergi

ŞUBAT 1997 • CİLT 27 • SAYI 158

4 *Ahmed Güner Sayar*
Hasan-Âli Yazılarına Önemli bir Zeyl'e Zeyl

7 *İ. Hakkı Aksoyak*
Nâr (u) Nûr

10 *Osman Kafadar*
Tatbikat Mektebi'nde "10 Temmuz" İnkılâbı

17 *Taha Toros*
Istanbul Üniversitesi'nden Diploma Alan İlk Kız: Şekibe Ali

20 *Garmerd Şpuza*
Şemseddin Sami'den Kardeşlerine Mektuplar

23 *Uşun Tükel*
"Talihsiz" Bir Buluşma ya da Giotto'yu Okumak

31 *Tunca Varış*
Piyangolarda "*İlk*"ler ve "*En*"ler

37 KOLEKSİYONCUNUN DAĞARCIĞINDAN
Faik Reşit'den Ebüzziya Tevfik'e

38 *Sadık Ulvi*
Tahsin Paşa Ordusu ve Selânik'in Teslimi

45 *Mustafa Duman*
Nasreddin Hoca Japonya'da

48 EMEK TARİHİNDEN SAYFALAR
Yavuz Selim Karakışla

51 MERAKLISINA
M. Sabri Koz
1996: Müzayedeler Yılı...

56 KİTABİYAT
Emin Nedret İşli
"Bu İşe kim Bakıyor? II"
Mehmet Kara
Köktürk Abideleri
Murat Koraltürk
Trabzon Halk Şairleri Üstüne Bir Kitap

64 KİTAP DAĞARCIĞI
Murat Koraltürk
KurumTarihçiliğinin Güzel Bir Örneği: Darülâceze

KAPAK: II. Meşrutiyet Dönemi'ne ait bir kartpostal **(İletişim Yayıncılık Arşivi)**
ARKA KAPAK: Sedat Simavi Çizgileriyle Talat Paşa **(Nuri Akbayar Koleksiyonu)**

O KURLARA MEKTUP

FAHRİ ARAL

Talat Paşa sadrazam olduğu ilk günlerde bir merkez-i umumi toplantısında, "milletin başına geçtiklerini" ancak kendileri için kapalı bir kutu olan memleketi yeteri kadar tanımadıklarını söyleyince, Ziya Gökalp özellikle Anadolu'daki çeşitli dinî itikatların ve bunlardan doğan tarikatların, aşiretlerin vb.'nin meydana getirdiği "kapalı kutu"yu açmaları için bazı arkadaşlarının incelemeler yapmak üzere gönderilmesini önerir. Bunun üzerine Baha Sait, Bursalı Mehmet Tahir, Hasan Fehmi Hoca ve Esat Uras gibi araştırmacılar Anadolu'ya gönderilir. Bunların hazırlayacakları raporlara göre "kapalı kutu" açılacaktır...Aradan geçen seksen küsur yıla rağmen kapalı kutu açılabildi mi? Hiç sanmıyoruz, tam tersine kutunun kapağı daha da sıkıca kapatılarak, gerçekler, toplumsal vakıalar yok sayıldı.

Geçtiğimiz günlerde çeşitli vesilelerle gündemin başına oturan "tarikatlar sorunu" üzerine hiç sağlıklı bir yorum duydunuz mu? Herbiri birer tarikat uzmanı kesilen araştırmacı gazetecilerimizden, televizyon sunucularımızdan, kendilerini konunun uzmanı gören anlı şanlı bilim adamlarımızdan, din bilginlerimizden dişe dokunur bir şey duydunuz mu ? Bize sorarsanız, bu sözde tartışmalarla havanda su döğmekten öteye geçilemedi, seksen yıl sonra bile bu gerçeğin üzerine doğru bilgiler edinme fırsatı doğmadı. Bütün bu gürültü içinde söylenenler, Ittihat ve Terakki'nin kapalı kutuyu araştırmak için görevlendirdiği isimlerin o dönemin koşulları içinde yapmış oldukları çalışmaların yanına bile yaklaşamadı. Bu arada bastırarak kapalı tuttuğumuz kutudan yayılan kokular ise gerçeği saptırmasının yanısıra bütün bir toplumu da rahatsız etti. Ne diyelim, "Çelebi, bizde böyle olur tarikat tartışması dediğin..."

Bu sayımızda yine ilginizi çekecek yazılar var. UNESCO'nun 1997'yi Hasan-Ali Yücel Yılı ilan etmesi bizi de harekete geçirdi. Geçen sayılardımızdan birinde sunmuş olduğumuz ve basılmayı bekleyen Divan'ı epeyce yankı yaratmıştı. Cumhuriyet döneminin bu önemli şahsiyetini dergi olarak anmaya devam edeceğiz. Bu sayımızda sayın Ahmed Güner Sayar "önemli bir zeyl'e zeyl" diyerek, Yücel'in az bilinen ya da pek dile getirilmeyen bir yanını kişisel anılarıyla dile getiriyor. Sıvas'tan İ.Hakkı Aksoyak ise Nâr u Nûr kavramının çeşitli metinlerde nasıl kullanıldığını yazıyor. Osman Kafadar'ın yazısı ise II.Meşrutiyet döneminde kurulan Tatbikat Mekteplerinde okutulan 10 Temmuz bayramı derslerinden ilgi çekici bir örnek sunuyor. Çerçeve içinde verdiğimiz dersi okuduğunuzda günümüzde de örneklerini gördüğümüz benzeri uygulamaların nerelere uzandığını göreceksiniz. Üstadımız Taha Toros'un yazılarına başladığını geçen sayımızda duyurmuştuk. Sayın Toros bu sayıda da İstanbul Üniversitesi'nden mezun olan ilk kız öğrenciyi, Galatalı Şevket'in eşi Şekibe Ali'yi anlatıyor.

Arnavutluk Tarih Kurumu eski başkanı Garmerd Şpuza'nın yazısı ise Şemseddin Sami'nin kardeşlerine yazdığı mektupları konu ediniyor. Bu vesile ile yardımını esirgemeyen Orhan Koloğlu ağabeyimize teşekkür etmek istiyorum. Sanat Tarihi doçenti Uşun Tükel ise birkaç sayı önce yayımlanan Özkan Eroğlu'nun yorumladığı Giotto'nun "Altın Kapıda Buluşma" tablosu ile ilgili yöntemine ve görüşlerine eleştiriler yağdırıyor. Bakalım tartışma devam edecek mi ?

Bazı okurlarımız eskiden sigaraseverlere seslenirdiniz, şimdi de piyangoculara mı, diye soruyor... Ne yapalım, Efemera Köşesi'ni Tunca Varış'a teslim etmişiz bir kere, gönlü neyi çekiyorsa onu yazıyor... Geçen sayımızda Mehmet Ali Gökaçtı'nın Selânik ve Makedonya Sorunu başlığı altında uzun bir yazı yazarak tanıtmış olduğu Sadık Ulvi'nin "Tahsin Paşa Ordusu ve Selânik'in Teslimi" risalesini sunuyoruz. Önümüzdeki sayı da devam edecek olan risalenin çevrimyazısını Gökaçtı yaptı. Mustafa Duman dostumuz ise bu kez Nasreddin Hoca'nın Japonya'da basılan kitaplarını tanıtıyor. Zaman zaman yer verdiğimiz ve aslında ihmal ettiğimiz Yavuz Selim Karakışla'nın hazırladığı "Emek Tarihinden Sayfalar" a bu sayıdan sonra devam edeceğiz.

"Meraklısına" sayfalarının sahibi aziz dostumuz Sabri Kez geçen yılın son müzayedelerini yazarken "bu böyle biline..." diyerek bazı çevrelere de taşını atmaktan geri kalmıyor. Kitabiyat sayfalarımız ise oldukça dolu. Özellikle Nedret İşli dostumuzun o güzelim "Bu işe kim bakıyor ?" başlığını ikinci kez kullandığı yazısını okumanızı tavsiye ederim. Mart sayısında yeniden buluşmak umuduyla...

OKURLARDAN MEKTUP

Düzeltme ve Özür

Geçen sayımızda kitabiyat sayfalarımızda yeralan Elçin Macar'ın "Patrikhane'yi Araştırmayan Bir Kitap" başlıklı yazısında tanıtım ve değerlendirisinin yaptığı Dr. Adnan Sofuoğlu'nun "Fener Rum Patrikhanesi ve siyasi Faaliyetleri" kitabının kapağı yerine, M. Süreyya Şahin'in "Fener Patrikhanesi ve Türkiye" adlı eserinin kapağı basılmıştır. Aslında Macar'ın değerlendirmesini yayınlarken M. Süreyya Şahin'in kitabının kapağının yanısıra 1920'de İstanbul'da basılmış bir patrikhane yayını olan "The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey" adlı kitabının kapağını da görsel malzeme olarak kullanacaktık.

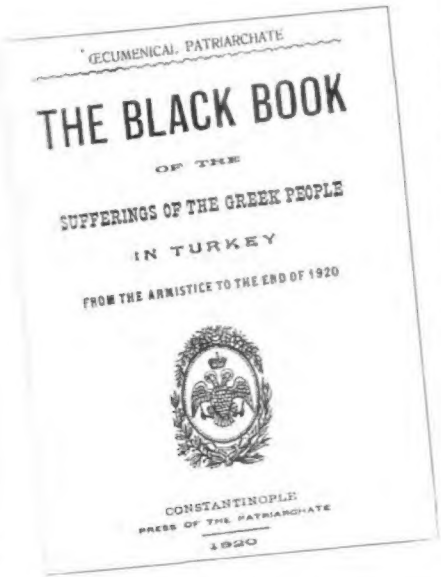

Dr. Adnan Sofuoğlu
Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri
Turan Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 260, ISBN 975-7171-08-05,

Ama son anda meydana gelen karışıklık geçen sayımızdaki yanlışlığı yarattı. Bundan dolayı okurlarımızdan özür diliyoruz.

Aynı şekilde 155. sayımızda yeralan Sayın Hasan Kuruyazıcı'nın "Kevork Pamukciyan"ı Uğurlarken" başlıklı yazıda 19. sayfanın sol sütununda alttan 5. satırda yeralan "kaynaklanıyordu" kelimesi "kaynaklanmıyordu" olacaktır. Düzeltir, Özür dileriz.

tarih ve toplum
aylık ansiklopedik dergi
ŞUBAT 1997
CİLT 27 • SAYI 158
ISSN 1019-4681

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş.
KURUCUSU
Murat Belge

SAHİBİ
Tuğrul Paşaoğlu

YAYIN YÖNETMENİ &
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Fahri Aral

YAYIN KURULU
Nuri Akbayar, Emre Dölen, Ekrem Işın, Orhan Koloğlu, M. Sabri Koz, Turgut Kut, Necdet Sakaoğlu, Baha Tanman

DANIŞMA KURULU
Fikret Adanır, Feroz Ahmad, Turgut Akpınar, Robert Anhegger, Masami Arai, Cem Behar, Martin van Bruinessen, Selim Deringil, Ahmet Demirel, Paul Dumont, Cornell Fleischer, Barbara Flemming, François Georgeon, Colin Imber, Kurtuluş Kayalı, Gündağ Kayaoğlu, Celia Kerslake, Klaus Kreiser, Uygur Kocabaşoğlu, Gün Kut, Jacop Landau, İlber Ortaylı, Şevket Pamuk, Kevork Pamukciyan, Donald Quataert, İ. Lütfü Seymen, Şinasi Tekin, Michael Ursinus, Stefanos Yerasimos, Erik Jan Zürcher

TASARIM **Ümit Kıvanç**
UYGULAMA **Çiğdem Dilbaz**
DÜZELTİ **Salt Kızılırmak**
FOTOĞRAF **Mehmet Özcan**
OFSET HAZIRLIK **Ebru Grafik**
Tel. 526 01 13 - 520 85 21
BASKI **Sena Ofset**
DAĞITIM **BIRYAY Birleşik Dağıtım A.Ş.**

•

İLETİŞİM YAYINCILIK A.Ş.
GENEL MÜDÜR **Nihat Tuna**
OKUR İLİŞKİLERİ **Ayten Törün**
SATIŞ-DAĞITIM **Ercan Meriç**

İSTANBUL Klodfarer Caddesi İletişim Han Cağaloğlu 34400
Tel. (0.212) 516 22 60 Fax: 516 12 58
E-MAIL: iletisim@planet.com.tr.

ANKARA Selanik Cad. No: 64/11 Yenişehir 06640 Tel. (0.312) 425 36 00-425 20 71

İZMİR 857 Sokak İzmiroğlu İşhanı No. 306 35250 Konak
Tel: (0.232) 484 90 42

ABONE KOŞULLARI
Yurtiçi
Yıllık: 3.300.000.- TL
6 aylık: 1.650.000.- TL

Avrupa-Ortadoğu 70 $/yıl
Amerika 80 $/yıl
Avustralya 85 $/yıl

Uçak posta ücreti abone bedelinin içindedir

Yurtiçi abonelik için abone bedelinin **İLETİŞİM A.Ş. 255661 POSTA ÇEKİ HESABI**'na yatırılması ve posta çekinin üzerine "Tarih ve Toplum abonesi" ibaresi yazılarak fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla birlikte yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Yurtdışı abonelik için bedelin İLETİŞİM A.Ş.'nin **PAMUKBANK TÜRBE ŞUBESİ 865277** no'lu DTH'na havale edilmesi ve dekont fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Kıbrıs satış fiyatı: 300.000.- TL

Doğumunun Yüzüncü Yılında

Hasan-Âli Yazılarına Önemli Bir Zeyl'e Zeyl

AHMED GÜNER SAYAR

Üstad rahmetli Abdülbaki Gölpınarlı'yı 1971 yazında ziyaretimde 'Efendim! Ankara'ya gidiyorum. Bir emriniz var mı?' diye sorduğumda Gölpınarlı merhum: "Ahmedcan! Ankara'da Kültür Bakanlığı Müsteşarı Mehmed Önder'i gör. Selamımı söyle. Benim bir kitap işim vardı. Basımı ile meşgul olacaktı. Ne oldu? Onu bir sor' dedi. Kültür Bakanlığı'nda müsteşar Mehmed Önder'i ziyaret ettim, hocanın ricasını ilettim. Pek mahviyetkâr ve içe dönük hali ile kısa süren bir konuşmadan müsbet bir intiba ile ayrıldım. Bu tarihten tam 15 yıl sonra, 1986'da, bu defa İstanbul'da Teşvikiye'de Celaleddin Bâkır Çelebi'nin[1] evinde hatırası gönlümde, etkisi ise zihnimde kalan uzun soluklu bir sohbetimiz oldu. Sohbet güzelliğini birbirlerine kenetlenen gönüllerde yarattığı ışıktan almaktaydı. Işık seli ise kaynağını Hz. Mevlana'da buldu ve sohbet onunla başladı, sonra son devir Mevlevi büyüklerine geldi. Artık gözden gönüle çekilmiş bir tasavvuf terbiyesinin son temsilcilerinin Mevlevi dünyası içindeki yerinden bahsediliyor; Celaleddin Çelebi ve Mehmed Önder de bu bağlamdaki anılarını dile getiriyorlardı. Sohbet akabileceği bu minvali yoklarken ben rahmetli Hasan-Âli Yücel'in gönlüyle ne kadar Hz. Mevlana'ya bağlı olduğunu, bu bağlılığını çocukluk anılarında Yenikapı günlerinden itibaren hayatı boyunca kılpayı saptırmadığını ve kalemini de bu yolda kullandığını ifade ettim. Bunun üzerine Mehmed Önder bu bağlılığın her haliyle eserlerine tam olarak yansımadığını söyledi ve anı yumağını çözmeye başladı. 1959-1960 senelerinde Tahran Üniversitesi'nin davetlisi olduğu günlerde Mehmed Önder'le birlikte Hasan-Âli Yücel de üniversitenin davetlisidir.[2] Birlikte hemen her akşam bir araya gelirler ve eskileri yâdederek sohbetlerini koyulaştırırlar. Bu sohbetlerden birinde Yücel'den dinlediklerini anlatan Mehmed Önder hanısıyla bizim Teşvikiye'deki sohbetimizi süslerken Yücel'in kendisine Mehmet [Arısoy] Dede ile ilgili anlattıklarının sadırdan sadıra, oradan da satırlara geçeceğini bilmiyordu. İşte o gün Mehmed Önder'den dinlediğim Hasan-Âli Yücel'in rüyası:

"... Mehmet [Arısoy] Dede'ye dergahta (Konya Mevlana Dergahı'nda) bir vazife verilir. Hz. Pir'in kanadının altında hizmete devam eder. Nihayet bir gün Müze'nin müdürü Dede'ye emekliliğinin geldiğini bildirir. O zavallının dışarıda kimsesi olmadığı için başka uzak yerlerde bir akraba

---

Prof. Dr. Ahmed Güner Sayar İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesidir.

1 Bu satırlar sadırdan satıra düşerken Celaleddin B. Çelebi 13.IV.1996 günü rahmet-i rahmana kavuştu. Kendisini daima hayırla ve rahmetle yâdedeceğim Çelebi Efendi'nin vefatı ile ülkemiz kültürünü hayat tarzı edinmiş bir evladını, Mevlevilik dünyası ise çok önemli bir rüknünü kaybetmiş oldu. Engin bilgisi, şark ve garp lisanlarına şaşılacak hakimiyeti ve Mevlevilik kültürü ile Çelebi Osmanlıdan *Cumhuriyet'e geçen son Osmanlı ile ilk kuşak* Cumhuriyet'e sıkışan Mevlevi büyükleri ve muhipleri ile Hz. Mevlana ile meşgul birçok yerli-yabancı zevatı yakından tanımıştı. Hatırası derin ve engindi. Hayatını vakfettiği Hz. Mevlana ve Mevlevilik yolunda kendisine başvurulacak bir şahsiyetti. Bilhassa son devir Çelebileri ile Mevlevi adab ve erkânına dair en hurda bilgiyi atlamazdı. Şahsi kütüphanesindeki el yazması ve basma kitaplar ile arşivinden intikal eden evrak Mevlevilik kültür tarihi için vazgeçilmez bir arşiv malzemesidir.

2 H. Â. Yücel'in sözleriyle: "Tahran Üniversitesi'nin davetlisi olarak İran'daki konukluğum kırkdokuz gün sürdü. Bir dakikası boş geçmemiş bu inceleme gezimde İranlı çevrelerin her türlüsünde bulundum" ['İran'da Son Günüm', **Cumhuriyet**, (8.I.1960)]

Hasan-Âli Yücel 15-21 Şubat 1943 tarihinde yapılan İkinci Maarif Şurâsı'nda

dün Dede'nin emekliliği geldi' cevabını alınca: 'Hiçbir şey yerinden oynamasın, ben Konya'ya geliyorum' emrini verir. Hülasa ertesi gün Özel İdare'den çıkarılan emirle kaydı hayat şartıyla yerinde bırakılmak, keyfiyet İsmet Paşa'ya da anlatılmak suretiyle mesele kapanır."[3]

Mehmed Önder'in anlattığı Hasan-Âli Yücel'in bu rüyasını ben Kütahyalı ressam Ahmed Yakupoğlu'na 1990 yazında anlattım. Yakupoğlu o günlerde Ahmed Hamdi Tanpınar'ın *"Beş Şehir"*ini Kütahya'ya taşıran fakat ona resim boyutunu da ilave eden bir çalışma

yla temas kurmak üzere bir gün müsaade etmelerini ister. Babası da Mevlevi olan ve gençliğinde Yenikapı Mevlevihanesi'nde mukabeleye katıldığı bilinen Hasan-Âli Yücel'in Maarif Vekili olduğu yıllar. O gece rüyasında Mevlana Hazretleri: 'Hasan, benim dervişimi koru!' diye Hasan-Âli'ye görünür. Rüyanın heybetinden uyanan Maarif Vekili merak ve sabırsızlıkla bekler. Uyuyamaz, döner, dolaşır. Sabahleyin ilk iş Konya Valisi'ni [Cemal Bardakçı'yı] arar. 'Ne var oralarda?' diye. 'Asayiş berkemal!'. Oradan bir havadis çıkmayınca müze müdürünü arar. Oradan da: 'Mühim bir şey yok. İşler yolunda' denilir. Vekil ısrarla: 'En ufak teferruatı istiyorum' der. O zaman müdürden: 'Sizi pek ilgilendirmez ama, üzerindeydi. 1953 Şeb-i Arus'unda Kütahyalı Mevlevi Akif Dede'nin selâmını Konya'da çile arkadaşı Mehmed Dede'ye götüren Ahmed Yakupoğlu'na Hasan-Âli Yücel'in Mehmed Önder'e anlattığı bu rüyası pek dokundu. Anlattıklarımı kendi üslubuna göre kaleme aldı ve yukarıda zikredilen alıntıya, *Rengârenk Kütahya*'sında yer verdi. Aynı zamanda dilimi içersinde ben de Süheyl Ünver hocamızın hayatı, şahsiyeti ve eserlerini konu eden bir çalışma üzerindeydim. 1956 yılında Konya'ya giden ve seyahatini *"Ankara-Konya-Akşehir"* defteri ile zenginleştiren Süheyl Ünver hocamız Konya günlerinde Hz. Mevlana müzesini gezer, orada bir hücrede kalan Ankaralı Mehmed Arısoy Dede ile görüşür. Süheyl Ünver'in sözleriyle:

"... Hazreti Mevlana asitanesinde 93 yaşında Ankaralı Mehmed Dede hücresi. Yarım asırdır burada. Hass u ammın sevgilisi. İlahi zinde bad. 14.VII.1956."[4]

Süheyl Ünver üzerine yaptığım çalışmada söz Ankaralı Mehmet Dede'ye gelince bir dipnot içersinde ondan bahsettim ve Ahmed Yakupoğlu'na atıfta bulunarak yukarıda zikredilen Hasan-Âli Yücel'in rüyasına yer verdim.[5] Mesele burada kapanmadı. İsmail Kara da "Hasan-Âli Yazılarına Önemli Bir Zeyl"[6] ile Ahmed Yakupoğlu'na atıfta bulunarak bu rüyayı okuyucularına aktardı. İsmail Kara bu yazısını "zeyl için şimdilik bu kadar" diyerek adeta bu mevzuda başka bilgi sahiplerini yazmaya teşvik ederek meselenin kapanmadığını ihsas ettirdi.

Bu meyanda Mehmed Önder bu alıntıları takip ediyor ve pek haklı olarak kendisinin râvi konumunun ihmal edildiğini dostlara ifade ediyordu. Gerçeği bir kez daha teslim edelim ki Hasan-Âli Yücel bu rüyasını muhtelif vesilelerle Mehmed Önder'e üç kez anlatmasına[7] rağmen onun bunca velud yazarlığından bu olaya ilişkin aşağıdaki şu satırlardan başka bir ifadeye rastlayamadık. Mehmed Önder'i zikrediyorum:

"... Kendisine Hasan-Âli Yücel'in Maarif Vekilliği zamanında, bizzat

3 A. Yakupoğlu, **Rengârenk Kütahya**, (Istanbul, 1991), sf. 25-26.

4 A.S. Ünver, **Ankara-Konya-Akşehir**, Defter No.216. (Süleymaniye Kütüphanesi).

5 Cf., A.G.Sayar, **A. Süheyl Ünver**, (Istanbul, 1994), sf. 358, dn. 2.

6 **Yeni Şafak**, (1.II.1996)

7 M. Önder ile Konya'da 17.IV.1996 günkü sohbetimizden. Mehmed Önder'in Hz. Mevlana ve Mevlevilikle ilgili Hasan Ali Yücel ve anıları için bk. **Yeşil Kubbenin Gölgesinde**, (Ankara, 1995), sf. 73-77 ve 'Hasan Ali Yücel', **Çağrı**, sayı 39, (1961).

vekilin de emirleriyle vefatına kadar müzedeki hücresinde oturma müsaadesi çıkarılmış. Mehmed Dede huzur ve sükun içinde son günlerini bu hücrede geçirmişti."[8]

İşin pek de şaşırtıcı olmayan yanı ise rahmetli Yücel'in *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan ve İran gözlemlerini içeren yazılarında bu olaya dair herhangi bir ipucunun olmamasıydı. Sadece bu yazıların sonuncusunda Yücel, İran günlerini şu sözlerle değerlendirmişti:

"... İran'da geçen günlerim, son yıllarımda en faydalı, en verimli zamanlarım oldu. 'Bilinmeyen İran' adıyla bir kitap yazmaya başladım."[9]

Bu satırlardan takriben bir yıl sonra, Şubat 1961'de Yücel rahmet-i rahmana kavuştu ve sözkonusu kitap da somutlaşamadı. 'Bilinmeyen İran'da Mehmed Önder'le yaptığı sohbetlere, bu arada, tahsisi olarak Mehmed Dede ile ilgili anılarına yer verecek miydi? Bunu bilemeyeceğiz.

Şimdi tekrar başa dönersek; Yücel ve Önder'in yazmadığı fakat Mehmed Önder'in anlattığı bu önemli rüyanın Akif Dede-Mehmed Dede bağlamında Yakupoğlu; Süheyl Ünver-Mehmed Dede bağlamında Sayar ve Hasan-Âli Yücel-Mehmed Dede bağlamında da Kara tarafından zikredilmesi ile ortaya çıkan bazı gerçekleri gözardı edemiyoruz:

a- Ülkemiz kültüründe şifahilik hastalığı şifa bulmaz derecede yaygındır. Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi şifahilik hastalığımızın küller altında tuttuğu bir gerçek de ülkemiz kültürünün çok kuvvetli satıhaltı akıntılarına sahip olduğudur. Şifahi ya da yazısız kültürümüzün sadırdan satıra gelmemekte direnmesi bazı hallerde râvinin veya taşıyıcının (middle-man) vefatıyla kaybolup gitmekte bundan da ülkemiz kültürü çok şey kaybetmektedir. Demek oluyor ki Mehmed Önder'in Hasan-Âli Yücel'den dinlediği bu anısını etraflıca kaleme alması gerekmektedir. Nitekim Yakupoğlu'nun alıntısında İsmet İnönü'nün olaya müdahalesi silik bir şekilde anlatılmıştır. Halbuki Cumhurreisi rahmetli İnönü olayı Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'den dinledikten sonra verdiği emirle Mehmet Arısoy Dede'nin Mevlana Müzesi'nde vefatına değin hizmet etmesini sağlamış ve maaşı da Konya İl Özel İdaresi'ne bağlanmıştır.

b- Hasan-Âli Yücel'in bu rüyası ile "inanabilmenin (müslim olmanın değil mümin olmanın) insan iradesi ve gayreti (kesb) ile mümkün olmadığını, ancak Cenab-ı Hakk'ın kullarına bir lutfu (vehb)"[10] olduğu daha iyi anlaşılıyor. Gerçekten de nice zahiri Müslümanlar yanında samimiyetle Mevleviliğe bağlı olanların dahi böylesi bir ikrama mazhar olup olmadıkları düşünülmelidir. İmdi, bir vakitler, 1938-1946 arasında, Türkiye'de politik toplumu idare edenlerden Hasan-Âli Yücel ile İsmet İnönü'ye din konusunda bilerek veya bilmeyerek ileri-geri laflar edildiği ve bühtanda bulunulduğu, eğer 'hafıza-ı beşer nisyan ile malul' değilse, hatırlardadır. Avrupa İkinci Dünya Harbi'nin alevleri ile boğuşurken bu alev çemberinin dışında tutulan Türk insanının kafasına Şark ve Garp klasiklerinin neşriyle ışıklar salmış Hasan-Âli Yücel'in içinin ne denli aydınlık olduğuna ikbalden idbara geçişte yazdıkları birer delildir. Hele vasiyeti gereği vefatından sonra yayınlanan ve son devir Türk edebiyatında bir örneği olmayan yaklaşık 200 beyitlik mesnevisi, *Allah Bir*'i bilmem kaç kişi okudu, üzerinde düşündü ve değerlendirdi. Yücel'in inanç sisteminden hareketle dini selabetini siyaset, para, mevki ve mansıp elde etmek için kullanmaması onun politik düzlemin bir üyesi olarak ne denli saf bir ahlâk sahibi oluşunun da işaretidir.

c- Önümüzdeki yıl 1997, Unesco'nun da ilan ettiği gibi, Hasan-Âli Yücel'in doğumunun 100. yılı olarak kutlanılacak. Bu vesile ile Türk maarifinin bu büyük hizmet erini eserlerinin aydınlığında dile getirmek gerekiyor. Yücel bir oda orkestrasından dinlediği Mozart'ın bir konçertosu ile Neyzen Tevfik'ten okuduğu bir şiirin ortak noktalarını birleştirip farklı bir tablo ortaya koyacak kadar üniversal bir kültür adamı, aynı zamanda iman ve aksiyon sahibi bir mütefekkirimizdir. Hilmi Ziya Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*'nde işlediği Hasan-Âli Yücel'in esaslı bir değerlendirmesini yapacak eserlere ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla Türk demokrasi tarihinin ilk kurbanı, yaşarken pek kadr ü kıymetini bilmediğimiz bu kâmil insanı tekrar kazanmamız için 1997 yılı bizlere iyi bir fırsat sunmaktadır.

Hasan-Âli Yücel'i rahmetle anarken aziz üstadımız Mehmed Önder'in de 70. yaş dönümünü kutluyor, kalp safası ve beden hafifliği içersinde anılarını kaleme almasını diliyoruz. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden kuşakların vefatla sahneyi terketmeleri karşısında tarihi-kültürel sürekliliğimizin devamı için artık ara-kesit diyebileceğimiz Mehmed Önder nesline çok iş düşüyor.

8 M. Önder, 'Mehmed Dede', **Anıt**, sayı 27 (1960), sf. 10. Ayrıca cf., M. Önder, **Ibid.** (1995), sf. 17. Önder'in bu satırlarından başka Hasan Özönder'in bir çalışmasında şunları bulduk: "Müzenin tanzim ve tertibine müzaharette bulunan Dede'nin görevine bir ara son verilmişse de- devrin Maarif Vekili'nin özel ilgi ve emri üzerine maaşsız olarak görevine devamına izin verilmişti." [**Konya Velileri** (Konya, 1990), sf. 265]. Özönder, burada, Mehmed Dede'nin görevine son verilmediğini, fakat hizmet süresi son bulduğu için emekliliğe sevk edildiğini, ayrıca Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in ismini ve onun özel ilgisinin arkaplanını bilmediğini görüyoruz.

9 H. Â. Yücel, **op. cit.**

10 A. G. Sayar, '150. Yılında Tanzimat'a Dair Düşünceler', **Türkiye Günlüğü**, sayı 5 (1989), sf. 62.

Nâr (u) Nûr

İ. HAKKI AKSOYAK

Dil, toplumların duygu, düşünce ve inançlarını yansıtan önemli göstergelerden biridir. Bir toplumun dilini inceleyerek o toplumun değer yargıları hakkında birtakım bilgiler elde etmek mümkündür. Dilin bu özelliğini gösteren en mühim unsurları ise atasözü, deyim ve kalıp ifadelerin yanısıra özel bir anlamı olan kavramlardır. Bu unsurları tespit edip anlamlandırmak canlı dillerde kolayken, tarihsel metinlerde daha zordur. Şöyle ki tarihsel metinlerdeki varlıklarını toplumların inançlarına bağlı olarak sürdüren bu öğeler, değer yargılarının değişmesiyle zamanla dilden çıkar ve toplumun sonradan gelen üyelerine bir anlam ifade etmez.

Sözünü edeceğimiz unsurlardan biri de Nâr u Nûr'dur. Bu kelime olsa olsa Arapça "nâr" ve "nûr" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş; daha sonra belki de bir atıf vavı (u) ilâvesiyle Farsça'ya oradan da Türkçe'ye geçmiştir. Bu sebeple de tarihî metinlerde "narnur, narınur, nar-ı nur, nar u nur, narunur" gibi pek çok değişik imlâ ile yazılmıştır. Nâr u Nûr'un bir başka imlâ özelliği tarihî metinlerde sevilmeyen kelimeler gibi ("rakip", "it" vb.) baş aşağı yazılmasıdır. Nâr u Nûr da zaman zaman baş aşağı yazıldığına göre onun da sevilen bir tip olduğunu söyleyemeyiz.

Sevilmediği için baş aşağı yazılan Nâr u Nûr, ilk olarak, XIII. yüzyıl metinlerinden *Saltukname*'de karşımıza çıkmaktadır:

"Ezincanib ol kâfirler kaçdılar, padişahlarına varıp kaziyyeden haber virdiler. Heman ol lain atına binüp azm-i ateş-kede idüp geldi. Atından inüp içerü girdi. Şerif'i görüp eytdi: "Hey na-bekâr! Niçün halkı öldürdün?" didi. Şerif eytdi: "Ben öldürmedüm **Nâr u Nûr** *öldürdi. İnanmazsan uşda içerüde yakayorur" didiler. O lain eytdi. "***Nâr u Nûr** *nicesine gelüp yakabilür? Sen öldürdün ve anları bırakdun anları ol oda" didi. Şerif eytdi: "İy na-bekâr! Çün bu Nar u Nûr, anı güçilen çeküp kendüne alup öldürebilmeye ve gelüp yakmaya, ya sen ne diyü buna taparsın?" didi."*[1]

Metinde, "ateşkede"ye gelen bir "lain" orada bulunan Nâr u Nûr'un halkı ateşe atarak öldürdüğünü öğrenir. Bilindiği gibi "ateş-kede", ateşe tapanların ibadet yeridir. Nâr u Nûr da burada bulunan ve bir yere hareket edemeyen bir mabuttur. Metinde Nâr u Nûr, mecusilerin taptığı ve öldürme gücüne sahip put anlamında geçmektedir.

Nâr u Nûr'a ikinci defa rastladığımız metin *Saltukname* ile aynı yüzyılda yazılmış olan *Danişmendname*'dir. *Danişmendname*'de, bir habercinin Şattat'a getirdiği mektubun başında Nâr u Nûr ibaresi vardır.

"Kâsid namei Şattat'a getürdi, eline virdi: Şattat nameyi okudı: "Evvelinde **Nâr u Nûr**, *çelipa, nakus, ulu papas..."*[2]

Elimizdeki biri manzum diğeri mensur *Battalname*'de Nâr u Nûr'un mektupların başına yazıldığını gösteren örnekler bulunmaktadır:

"Haber eylediler, icazet virdüler. İlçi içerü girdi. Nameyi sunıvirdi. Okudılar, gördiler, yazmışlar kim: **NârNûr.**"[3]

Ol yanadan Kayser oglı ilçi gönderdi hemin
Gelüp ilçi name virdi okudı divan ile

Şöyle yazmış namesinde **NârNûr***dan sonra*
Yidi yıllık virin harac ya olun imkân ile[4]

Nâr u Nûr'un mektupların başına yazıldığını anlatan benzer bir pasaj XVI. yüzyıl tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Mirkatü'l-cihad* adlı eserinde yeralmaktadır:

"çünki bu vechile name yazıldı; casus Yahya ile anlara gönderildi. felacerem Şettat ve Nastor ve sair afarit-ı magrure vasıl oldugı gibi ol name-yi menşurı okıdılar mazmun-ı mergubını geregi gibi tuydılar ve illa cehalet ve dalaletleri hüsn-i kabule mani oldı yani ki hiddet-i

*tehevvürle name yırtılu Yahya'ya siyaset emr olındı lakin Selahil-i Rumi ol hücumı münasib görmedi kâsıda siyaset fasiddür diyü söyledi badezan anlar dahi bir name yazdılar ayin-i batılları üzre Titi Miti, **Nâr u Nûr** ve Salib-i mesur diyü elfaz-ı mühim ile tasattur itdiler ve mezbur Yahya'nın eline virüp melik-i namdara gönderdiler."*[5]

Yukarıda *Mirkatü'l-cihad*'dan yaptığımız alıntı ile *Saltukname*, *Danişmendname* ve *Battalname*'de yeralan ifadelere göre, XIII-XVI. yüzyıllar arasında ateşperestler ve Hıristiyanlar, Nâr u Nûr ibaresini mektuplarının başına yazmayı gelenek haline getirmişlerdir. Benzer bir uygulama bugün de Müslümanlar arasında sürmektedir. Bilindiği üzre Müslümanlar mektuba "bismillahirrahmanirrahim" ile İranlılar, besmelenin yerine "be-nam-ı Huda" tamlamasıyla başlarlar. Dolayısıyla putperest ve hıristiyanların da, böyle bir gelenek ile Nâr u Nûr ibaresini dinen kutsal saydıkları bir mabud (ilâh) adı olarak mektuplarının başlarına yerleştirdiklerini söyleyebiliriz.

Şimdi vereceğimiz beyitlerde ise, Nâr u Nûr put isimleriyle birlikte yeralmaktadır:

Şattat and içüp dir ki Lat hakkı
Nestor'a dinle dir Menat hakkı

Ol ulu bütler u Hristos hakkı
Hübel ü Hüzla vü Nedveste hakkı

Lat Uzza yani sanemler içün
Put yolunda olan adamlar içün

İzzet-i kilisa vü ulu papas
*Hürmet-i **nâr-ı nûr-ı** İdyavalas*[6]

Bu beyitlerde Lat, Menat, Hübel, Huzla ve Nedveste birer put ismi; Hristos ise malum olduğu üzre Hz. İsa'dır. Grekçe bir kelime olan Idyavalas ise Şeytan (daha uzak bir ihtimalle Tanrı) anlamına gelmektedir.[7] Nâr u Nûr'un meşhur put isimleriyle aynı metinlerde yeralması bu kavramın put olabileceği ihtimalini pekiştirmektedir. *Danişmendname*'de geçen aşağıdaki beyitlerde Hz. İsa (Mesih) ve Meryem'den sonra Nâr u Nûr; Nâr u Nûr'un ardından ise, Haç, Lat, Menat, Nübel gibi putlar sıralanmaktadır. İsimlerin sıralandığı beyitler şunlardır:

Hem Mesih'den yâri diler kimisi
Kiminün Meryem'den olur umusı

***Nâr u Nûr**'dan kimisi kılur taleb*
Kimisi bütden umar fursat aceb

Kimi Haç'dan kimisi Lat u Menat
Kimisi umar Hübel'den mucizat[8]

Danişmandname'den bir yüzyıl sonra yazılmış olan tasavvufi mesnevilerden *Mantıku't-tayr*'da Nâr (u) Nûr, *Danişmendname*'dekine benzer bir sıralamayla geçmektedir:

Mekke kavmi kamusı dirildiler
Bir yire beg katına geldiler

Kendü dinlerine yâri kıldılar
Nâle vü feryâd u zâri kıldılar

...

Ne Hübel kurtulur andan ne Menât
Kim azarlamaz ne Uzzâ vü ne Lât

Bütlerümüzün yüregin tagladı
***Nârnûr** anun elinden agladı*

Zendavestâ'yı göyündürdi odı
Milletünüz kamu bâtıldur didi[9]

Mantıku't-tayr'dan aldığımız beyitlerde Nâr (u) Nûr, İslâmiyet'ten önceki meşhur put isimleriyle birlikte yeralmaktadır. Bu metinde enteresan olan nokta Nâr u Nûr'un Mekkeliler ve onların taptığı putlarla birlikte geçmesidir. Bilindiği gibi putperestlik Hz. Muhammed'in peygamberliğinden ve özellikle Mekke'nin fethinden sonra kaybolmaya yüz tutmuş ve Kuran-ı Kerim'in nazil olmasından sonra tamamiyle reddedilmiştir.[10] Buradan hareketle Nâr u Nûr'un İslâmiyetten önce Araplar arasında bir put ismi olduğunu söyleyebiliriz.

XV. yüzyıla ait anonim bir gazavatnamede Papa, Nâr (u) Nûr'dan şöyle bahsetmektedir:

*"... Bu yana Rim-Papa dedikleri melûn dahı çünki Tekfûrdan bunca sözleri dinledi ve bildi ki bu bir alîm fitne kaynadacaktır, hemândem emr edüp Ungurusu Kıralını ve Despot nam kıralı ve sayirlerini davet idüp çagıralar, derhal nameler yazılup etraf ve eknafa perakende idüp zikr olunan melainler davet olundukda cümlesi hareket edüp Rim-Papa tarafına gelüp cem olup emrin nedir dediklerinde, Rim-Papa dedikleri lain zeban depredüp bunlara nice nice nasihatler idüp Hazreti İsa'dan utanmaz mısınız veya **Nârnûr**'dan korkmaz mısınız veya Afruz, Yanduluz, Manduluz, Martuluz sizin yüzünüze bakup size yardım ider mi?"*[11]

Gazavatname'nin bu bölümünde papa, topluluğu düşmana karşı cesaretlendirmek için önce Hz. İsa, sonra Nâr (u) Nûr daha sonra da Afruz, Yanduluz, Manduluz ve Martuluz'u anmaktadır. *Gazavatname*, *Danişmendname* ve *Mantıku't-Tayr*'dan verdiğimiz örneklerde önce Hz. İsa ve Hz. Meryem sonra Nâr u Nûr, daha sonra pek çok put ismi gelmektedir. Bu sıralama bir önem sıralaması olmalıdır. Şöyle ki Hıristiyanlıkta dini açıdan bir sıralama yaparsak, İsa-Meryem ve Ruhülkudüs üçlemesinden sonra, azizler gelir. Örneğin, teslisten önce azizlerin ismi anılmaz. Bu örneği de göz önüne alarak, Hz. İsa'nın Nâr u Nûr'dan; Nâr u Nûr'un da Haç, Lat, Menat, Uzza, Hübel gibi putlardan veya Afruz, Yanduluz, Manduluz ve Martuluz'dan önde ve değerli olduğunu söyleyebiliriz.

Elimizdeki bir başka örnek XVI yüzyıl şairlerinden Cinanî'ye aittir Cinanî, *Cilau'l-kulûb* adlı mesnevisinde bu ibareyi fırka kelimesiyle tamlama yaparak "fıkra-ı nâr u nûr" biçimiyle kullanılmıştır:

Çün ol nûr-u Yezdânî itdi zuhûr
*Kül oldı yanup fırka-i **Nâr u Nûr***[12]

Cinânî, Tanrı'nın nuru ortaya çık-

ğında, Nâr u Nûr'un yok olacağını söylemektedir. Şair, "Nûr-ı Yezdanî, kul olmak, yanmak ve Nâr u Nûr" kelimeleriyle tenasüp yaparken "Nâr=ateş", Nûr=ışık" anlamlarını çağrıştırmaktadır. Burada Nâr u Nûr, ateşe tapanları ifade etmek amacıyla kullanılmış olmalıdır.

Tarihî metinlerde rastladığımız diğer örnekler bu varlığın sıfatlarına dair bilgiler vermektedir. Buna göre Nâr u Nûr şu özelliklere sahiptir:

a- **himmet sahibi**

Himmet-i ***Nâr u Nûr*** *uman ruhban*
Oldı mahruk-ı ateş-i suzan[13]

b- **yardım eden**

"bunca yıllardur ki din-i Mesihe hidmet ve makus ve Salib'e hürmet ve ***Nâr u Nûr****dan istianet ile riyazet çekerin eltene bu demde ben de kendümi tecrübe eylemek isterin diyü söyledi."*[14]

c- **seven**

"Kral eytdi kim, biz evvelde senin sözünü dinlemedügümüz için başımıza bu haller geldi. Amma sen koca pir adamsın ve ***Nâr u Nûr****'un sevgili kulusun."*[15]

d- **sevilen**

"Göreyim sizi, Hz. İsa aşkına nice yalvarırsınız. Heman cümleniz var kuvvetiniz bazuya getirüb er gibi deprenin, yoksa birinüz yüz döndürmeli olursunuz ***Nâr u Nûr*** *aşkına ben eşedd-i mihnetle helâk ederim."*[16]

Vireler Battal'ı yoksa ***Nârnûr*** *hakkı için*
Kıraram cümlesin anın yıkaram eylemleri[17]

e- **hizmet edilmesi gereken**

"Amma Tekvur dedikleri hınzir haber aldı kim, Sultan Murad Göksu dedikleri mahalle gelmiş ve berü yakaya geçmek murad eylemiş. Heman emr edüp iki muazzam gemilerin yaragını görüp ve içine cenkçiler doldurup ve eyitti kim, göreyim ne ***Nâr u Nûr****'a nice hizmet edersiniz."*[18]

f- **hürmete layık**

"Hz. İsa'nın dini ve Latiaza'nın ve Fatreman Yandulus ve ***Nâr u Nûr****'un hürmetini ve dinimiz ulusu olan Rim-Papa'nın sözünü yerine koyup elimden geldiği kadar hizmet idüp..."*[19]

g- **adı üzerine yemin edilen**

"irtesi melik rüzgarla mukabeleye ve karındaşının intikamın almak kasdına mukateleye ahd-ı metin ve ***Nâr u Nûr****'a yemin kıldı."*[20]

h- **haşin**

"derun-ı kalada ancak Şerhayil ve ana mahrem olan şirzime-yi kalil kaldugı gibi döndi. Melik'e hitab ve ruhban kıyas itmekle iltifat-ı hesab kılup ey aceb bu sehharlar niçün Salib'den korkmazlar ve ***Nar u Nûr****'un hışmından üşenmezler iki de bir de böyle cenk iderler Salib hakdur diyü ikrar eylemezler."*[21]

XIII-XVI. yüzyıllar arasında yazılan on kadar eserde Nâr u Nûr ibaresini tespit etmiş bulunuyoruz. İncelediğimiz metinlerden çıkardığımız sonuçlar şunlardır:

1- Nâr u Nûr, İslâmiyetin gelmesinden önce (VIII. yüzyıl) ateşperest veya putperestlerin taptığı, olağanüstü özelliklere sahip putlardan birinin adı olmalıdır. Mecusilerin taptığı varlığı ifade eden bu kavram muhtemelen Arapça'dan Farsça'ya; oradan da Türkçe'ye geçmiştir.

2- Putperest ve mecusilerle temas halinde olduğumuz yıllarda dilimize giren bu kavram önceleri bu inançtaki topluluklar sözkonusu olduğunda kullanılmış; daha sonra Türkler Anadolu'ya gelip Hıristiyanlarla münasebet başlayınca, bu putun putperestlere ait olduğu unutularak Hıristiyanların taptıkları mabut anlamı yüklenmiş olmalıdır. Verdiğimiz örneklerde putperestler ve Hıristiyanların birlikte müslümanların karşısında olduğu kabul edilerek Nâr u Nûr'un bu iki inanç grubundan hangisine ait olduğu dikkate alınmadan hem putperest ve ateşperestler hem de Hıristiyanların, genel bağlamda kâfirlerin, taptığı put anlamında kullanılmıştır.

3- XIII-XVI. yüzyıllar arasında yazılmış *Danişmendname*, *Saltukname*, *Battalname*, *Mantıku't-tayr*, *Cilâu'l-kulûb* ve *Mirkatü'l-cihâd* vb. eserlerde tespit edebildiğimiz Nâr u Nûr, o yüzyıllardaki halk kitleleri arasında yaygınlık kazanmış; zamanla unutularak dilimizden dolayısıyla kültür hayatımızdan çıkmıştır.

NOTLAR

1 Ebu'l-hayr-ı Rumi, **Saltukname**, (Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın) Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1988, C. I, s. 338.

2 Necati Demir, **Danişmendname'nin Dil Özellikleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya 1996, C. I, s. 300. Mektupların başına "Nâr u Nûr yazıldığını gösteren başka örnekler için şu sayfalara bakılabilir: s. 204, 272, 354, 356, 382.

3 **Battalname**, yk. 40 b. **Battalname**'nin bu nüshası Necati Demir'in kitaplığında bulunmaktadır.

4 Burhan Paçacıoğlu, **Battalname (İnceleme-Metin-İndeks)**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri 1993, s. 126.

5 Gelibolulu Mustafa Âlî, **Mirkatü'l-cihad**, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr: 678, yk. 204 b.

6 Demir, **a.g.t.**, s. 225-226.

7 İrene Melikoff, **La geste De Melik Danişmend**, Paris 1960, Tome, II, s. 227.

8 Demir, **a.g.t.**, s. 273, 421.

9 **Gülşehri, Mantıku't-tayr (Tıpkıbasım)**, (Hazırlayan: Ağâh Sırrı Levend, Ankara 1957, metin kısmı, s. 9.

10 Kurân-ı Kerîm, Necm, 19-23;

11 Halil İnalcık ve Mevlud Oğuz, **Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han**, Ankara 1989, s. 3.

12 Cinanî, **Cilâu'l-kulûb** (Hazırlayan: Mustafa Özkan), İstanbul 1990, s. 53.

13 Gelibolulu Mustafa Âlî, **a.g.e.**, 63 a. Diğer örnekler için bkz. Mirkatü'l-cihad, 62 a, 63 a, 243 b. Halil İnalcık ve Mevlud Oğuz, **a.g.e.**, s. 18, s. 31.

14 Gelibolulu Mustafa Âlî, **a.g.e.**, 132 b. Diğer örnekler için bkz. Demir, **a.g.t.**, s. 231, 326; Halil İnalcık ve Mevlud Oğuz, **a.g.e.**, s. 29, 53, 63.

15 Halil İnalcık ve Mevlud Oğuz, **a.g.e.**, s. 30.

16 Halil İnalcık ve Mevlud Oğuz, **a.g.e.**, s. 60.

17 Paçacıoğlu, **a.g.t.**, s. 142.

18 Halil İnalcık ve Mevlud Oğuz, **a.g.e.**, s. 47.

19 Halil İnalcık ve Mevlud Oğuz, **a.g.e.**, s. 7.

20 Gelibolulu Mustafa Âlî, **a.g.e.**, 129 a, 184 b.

21 Gelibolulu Mustafa Âlî, **a.g.e.**, 61 b.

II. Meşrutiyet Döneminde Uygulanmış Bir Ders Örneği

Tatbikat Mektebi'nde "10 Temmuz" İnkılâbı

OSMAN KAFADAR

Siyasal eğitim, Batılılaşmaya paralel olarak son dönemlerde Türk eğitim tarihinin önemli özelliklerinden olagelmiştir. Özellikle örgün eğitim, dönemin geçerli söylemlerinin yeni nesillere aktarılıp benimsemelerini sağlamalarında önemli bir devlet aygıtı olarak dikkati çeker. Gerçekten de örgün eğitimin klâsik öğesi olan okul, hemen her dönemde siyasal iktidarın meşruiyetini haklılaştırmak açısından kullanılmıştır. Bu olguya, eğitim tarihimizde ilginç bir misal, İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında Sâtı Bey'in İstanbul Darülmuallimîni (Öğretmen Okulu) bünyesinde kurduğu Tatbikat Mektebi (Uygulama Okulu)'nde İhsan Sungu tarafından verilen bir ders örneğidir. Ancak bu ders örneğine geçmeden önce, Türk eğitim tarihinde önemli bir yeri olan Sâtı Bey yönetimindeki Darülmuallimîn ve Tatbikat Mektebi hakkında bazı önemli bilgilerin hatırlanmasının doğru olacağını düşünüyorum.

Öğretmen Yetiştirmede Modernleşme Hareketi ve Darülmuallimîn

Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel örgün eğitim kurumları olan medreselerden ayrı olarak yeni tipte ilk sivil okullar olan rüşdiyeler, II. Mahmut'un saltanatının son yıllarında kurulur.[1] Kalkınma hareketleri açısından memlekete faydalı her türlü işlerin görüşülüp planlanması amacıyla 1838'de oluşturulan "Meclis-i Umur-ı Nafia"nın hazırladığı eğitim planını içeren lâyihadaki öneriler.[2] doğrultusunda geleneksel ilköğretim kurumları olan sıbyan okullarının üzerinde kurulan bu yeni tip okullar, 1848'lere gelindiğinde yeni bir okulun daha kurulmasını zorunlu kılar. Rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla 16 Mart 1848 tarihinde kurulan bu okul Darülmuallimîn-i Rüşdî'dir. Daha sonraki yıllarda dereceleri çeşitlenen ve sayıları gittikçe artan Darülmuallimînlerin tüm İmparatorluk'taki sayısı, İkinci Meşrutiyet'e girerken 34'ü bulur.

İmparatorluk'ta ders araç ve gereçlerinde yenileşme ve özellikle geleneksel öğretim yöntemlerinin yerine yeni ve daha etkili öğretim yöntemlerinin uygulanması anlamında Usûl-i Cedîd Hareketi'nin.[3] odaklaşıp geliştiği kurumlar olan Darülmuallimînlerin eğitimin modernleşmesinde önemli rolleri olmuştur. Bu okullar arasında İstanbul Darülmuallimîn'in özel bir yeri vardır. Özellikle Sâtı Bey'in Nisan 1909'da okul müdürlüğüne getirilmesiyle organizasyon, program ve eğitim-öğretim yöntemleri açısından gerçekleştirilen modernizasyon çalışmaları, bu okulu Meşrutiyet döneminde örnek bir kurum haline getirir. Öyle ki, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, özellikle uyguladığı yeni öğretim yöntemleri açısından Sâtı Bey'in oynadığı bu rolün "Meşrutiyet devri pedagojisi için bu yük bir adım, büyük bir inkılâp"[4] olarak değerlendirmiştir. Gerçekten de İstanbul Darülmuallimîni'nde nun yerleştirdiği yeni eğitim anlayış ve yöntemlerine göre yetişen öğretmenlerin daha sonraki yıllarda

1 Osmanlı Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C.1, İstanbul, 1977, s.384-386.

2 Meclis-i Umur-ı Nafia Lâyihası'nın yeni harflerle yazılmış tam metni için bkz. Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sistemi'nin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara, 1964, s.81-83.

3 Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**, 4.b., İstanbul, 1993, s.180

4 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Hayatım-64", **Yeni Adam**, S.207, 16 1.Kanun 1937, s.18.

umhuriyet döneminde eğitim sistenin yenileştirilmesinde etkileri öemlidir. Ayrıca Cumhuriyet döneinin başta İsmail Hakkı Baltacıoğlmak üzere önemli birçok eğitimsının.[5] Darülmuallimîn öğretmeni rak toplandığı bu kurum, onların itim anlayışlarının gelişmesinde nemli etkileri olmuştur.

dönemde üç yıla yaklaşan bir sü(Nisan 1325-Mart 1328) Darülallimîn Müdürü olarak görev yaMustafa Sâtı Bey (1879-1968), arif Nezâreti'ne sunduğu lâyihada.[6] belirttiği görüş ve önerileri rultusunda giriştiği ıslahat faaliklerini, okuldan mezun olan öğrenerin diploma töreninde yaptığı bir nuşmada ayrıntılarıyla açıklar. Sâ Bey bu konuşmasında okulun bi öğretim yılını tamamladığını ellikle vurgular. Çünkü, ona göre raldığı Darülmuallimîn ile kendiın bu kurumu temelinden yıkıp tak taşlarından faydalanarak yeni tan kurduğu Darülmuallimîn arahiçbir ilişki yoktur. Çünkü ilk rulmuallimîn'in kurulduğu 1848 ndan kendi yönetimine kadar gealtmış yılda hakiki bir öğretmen oluşturulamamıştır.

Sâtı Bey, giriştiği bu büyük işte dönmın Maarif Nâzırı Nail Bey'in vardım ve himayelerinin önematkısı olduğunu şükran duygulabelirtir. Okulun kuruluş amacını konuşmada şöyle açıklar:

Darülmuallimîn, muallim ve müyetiştirmek maksadıyla tesis edilmiştir; bu sebeple onun bütün teşkilât ve tedrisatını [öğretimini] bu maksada tevfik [uydurmak], bu gayeye tevcih eylemek [yöneltmek] lazımdı.

Muallimlik her şeyden evvel mürebbilik [eğitimcilik] demektir; mürebbilik ise bir hünerdir, ... bir san'attır. Bu san'atın hususî usulleri [özel yöntemleri], hususî kaideleri vardır. Muallim olmak için yalnız malumat sahibi olmak kafî değil, aynı zamanda bu usul ve kaidelere vakıf olmak, mürebbilik san'at ve mesleği için hazırlanmış bulunmak da lazımdır. Onun için Darülmuallimîn'de terbiye ve malumat-ı umumiyeden [genel bilgilerden] başka, terbiye ve malumat-ı meslekîyenin [meslekî eğitim ve bilgiler: pedagojik formasyon] de temini lazım idi... Onun için yeni Darülmuallimîn'in en birinci hedefini, icraatını işte bu mesele teşkil etti"..[7]

Öğretmen yetiştirme sorununda özellikle niteliğe önem veren Sâtı, bu amaçla Darülmuallimîn programlarında Eğitim Bilimi ve Öğretim Yöntemleri derslerine önemli bir yer ayrıldığını belirterek yapılan program değişikliklerini vurgular. Özellikle öğretmen adaylarının genel eğitim bilgileri yanında her dersin özel öğretim yöntemlerini de öğrenmelerinin sağlandığını, fakat sağlam bir meslekî eğitim için bunun da yeterli olmadığını belirten Sâtı Bey, çok önemli bir girişimi de gerçekleştirir. Bu girişim İstanbul Darülmuallimîni bünyesinde açılan Tatbikat Mektebi'dir. Ona göre, eğitim bilimine ve özel öğretim yöntemlerine ait kuralların öğretmen adaylarında bir beceri haline getirilmesi gerekir. İşte Tatbikat Mektebi bu amaçla kurulan bir uygulama ilkokuludur.

Sâtı Bey, bu okulu bir Tıp Fakültesi'nin kliniğine benzeterek öğretmen

Sâtı Bey

adaylarının meslekî eğitimlerindeki önemli rolünü vurgular. Darülmuallimîn'in son sınıf öğrencileri bir hafta kendi okullarında ders alırken, takip eden haftada Tatbikat Mektebi'nde eğitim ve öğretim etkinliklerine katılırlar.

Tatbikat Mektebi, yalnız öğretmen adaylarının eğitim bilimi ve öğretim yöntemlerine göre yetiştirilmesinde bir uygulama okulu olarak değil, aynı zamanda XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında Batı'da gelişen reformist eğitim akımları ve hareketlerinin üzerinde durduğu öğrenci merkezli yeni eğitim/öğretim yöntem ve tekniklerinin oldukça kararlı olarak uygulandığı bir okul olması itibariyle de Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Sâtı Bey, okulun bu önemli yerini, yine Darülmuallimîn'de yaptığı bir başka konuşmasında şöyle açıklar:

"Bizim mekteplerimiz gerek tedrisatın ve gerekse idarenin tarzı itibariyle pek nakısadardır [eksikliklerle doludur]: Ezbercilik hemen bütün mekteplerde iliklere kadar işlemiş... derslere ruh girmemiş, gaye-i amelîye ve terbiyevîye [uygulamaya dönük olması ve eğitimsel amaç] endişeleri karışmamış-

---

...tı Bey'in mudurlüğu sırasında ve daha ...ra bu okulda gorev yapan eğitimciler ara...nda Baltacıoğlu'nun başka, İhsan [Sungu], ...amdullah Suphi [Tanrıover], Ahmet Cevdet ...mre], Ali Ulvi [Elove], Sadreddin Celâl [An... Selim Sırrı [Tarcan], Fazıl Ahmet [Aykaç], ...ı Cemil [Yalkut], İbrahim Alâaddin [Gövd... Harun Reşid, Muallim Cevdet gibi önem... siler vardır.

...ustafa Sâtı, bu lâyihalarını daha sonra toparak yayınlamıştır. **Lâyihalarım**, Matbaa-yı ...riye ve Şürekâsı, İstanbul, 1327.

7 Sâtı, "Darulmuallimîn'ın Mesleği", **Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası**, C.1, S.6, 15 Temmuz 1326, s.187.

tır... Onun için bizde mutad olan tarz-ı tedris [uygulanagelen öğretim yöntemi] ve idarede esasdan bir tahavvül [temelden bir değişiklik] yapmak bütün mânâsıyla bir "numune mektebi" vücuda getirmek lazım idi. Biz bu gayeyi de Tatbikat Mektebi vasıtasıyla istihsal etmek [elde etmek] istedik.

Bu teşkilatda, bittabi [doğal olarak] Avrupa'nın efkarından, tecârübünden [Avrupa'nın görüş ve deneyimlerinden] istifade ettik; fakat Avrupa mekteplerinden birinin hatt-ı hareketini [izlediği yolu] aynen taklitten içtinâp ettik [çekindik]. Avrupa mekteplerindeki usullerin sevâik ve makâsıdını nazar-ı dikkate [nedenlerini ve amaçlarını gözönüne] alarak onların ruhlarını çıkarmaya ve o ruhu bizim ahvâl ve ihtiyacâtımıza tatbik etmeye [durumumuza ve gereksinimlerimize uygulamaya] çalıştık. Fakat bunu, bittabi, yalnız düşünmekle, gözümüzü yumarak teemmül etmekle yapamazdık. Avrupa'daki muhtelif usullerin bize nazaran mahzurât ve mehasinini tayin [çeşitli yöntemlerin bize göre sakıncalarını ve iyiliklerini belirlemek] için tecrübeler yapmaya, bu usullerin bizde en muvafık tarz-ı tatbikini [en elverişli uygulama biçimini] bilamel ve bilfiil taharri etmeye [doğrudan doğruya uygulayarak araştırmaya] de mecbur idik. Onun için Tatbikat Mektebi'nden, bu yoldaki tecârüb ve taharriyât [denemeler ve araştırmalar] için de istifade etmeye çalıştık"...[8]

Gerçekten de o dönemde Tatbikat Mektebi'nde yapılan denemelerle gerçekleştirilen öğretim yöntemlerine ilişkin ilginç ders örnekleri vardır. Bu ders örnekleri, Sâtı Bey'in yönetiminde İstanbul Darülmuallimîni öğretim elemanları tarafından Maarif Nezâreti adına çıkarılan *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*'nda "Ders Numuneleri" genel başlığı altında düzenli olarak yayınlanmıştır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, her ne kadar Sâtı Bey döneminde İstanbul Darülmuallimîni'nde bireyci, aşırı entellektüalist ve kozmopolit eğitim anlayışıyla millî ve toplumsal kaygıları dikkate almayan, sadece Batı'nın ve ölü tekniklerini öğrenen öğretmenler yetiştirildiğini ileri sürüyorsa da[9], gerek bu okulda çoğu Sâtı Bey tarafından verilen konferansların.[10] gerekse sözkonusu ders örneklerinin konularına bakıldığında gerçeğin hiç de böyle olmadığı anlaşılabilir. Nitekim bu ders örnekleri içerisinde özellikle Sâtı Bey ve İhsan [Sungu] Bey tarafından Tatbikat Mektebi'nde verilen dersler, genellikle millî, tarihî, insanî ve toplumsal konulardadır. Hattâ aşağıda görüleceği gibi, İhsan Bey.[11] tarafından verilen İkinci Meşrutiyet'in ilânını konu edinen "10 Temmuz" adlı ders, doğruday doğruya dönemin siyasal görüşleri paralelinde verilen bir derstir. İlkokul birinci sınıflara verilen bu ders, gerçekten de öğretim yöntemi açısından dikkat çekici özellikler taşımakla birlikte, aynı zamanda dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki'nin siyasal söylemin: yansıtan nitelikler de taşır.

Böyle siyasal bir eğitimle yetişen bir neslin, Cumhuriyet'in başlarında görev aldığı gözönüne alınırsa, Cumhuriyet'in eğitim ordusunun sahip olduğu inkılâp zihniyeti daha iyi değerlendirilmiş olur. Gerçekte Sâtı Bey'in Darülmuallimîn'deki faaliyetlerinin esas işlevini de burada aramalıdır. Nitekim kendisi, göreve geldiğinin birinci yılı sonunda bu okulu bitiren öğrencilere diplomalarının verildiği törende yaptığı konuşmada, öğretmenlerin nihaî hedeflerinin mesleklerini memlekette toplumsal bir inkılâp meydana getirecek bir biçimde gerçekleştirmekten ibaret olduğunu, s: yasal nitelikteki Meşrutiyet inkılâbın dan sonra sıranın ahlâkî, fikrî, toplumsal bir inkılâbı yapmaya geldiğin görevi içteki manevî düşmanlarla s vaşmak olan öğretmenler ordusunu bu toplumsal inkılâbı gerçekleştirmekten sorumlu olduğunu vurgular.

Gerçekten de, aşağıda çok az sadeleştirme yaparak yeni harflere dönüştürdüğümüz "10 Temmuz" adlı uygulanmış ders örneği,[12] Meşrutiyet dönemindeki siyasal içerikli eğitim ilginç örneklerinden biridir. Öte yandan, öğretim yöntemleri açısından da dikkat çekici özelliklere sahip bu ders örneği, aynı zamanda öğrenciler için genellikle can sıkıcı olan tarih dersinin en eğlenceli bir ders biçimine getirilmiş olması yönünden de oldukça dikkat çekicidir.

8 Sâtı, "Darülmuallimîn'e Mülhâk Numune ve Tatbikat Mektebi", **Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası**, C.2, S.14, 15 Temmuz 1327, s.42-43.

9 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Hayatım-49". **Yeni Adam**, S.191, 26 Ağustos 1937, s.18; "Bir Tenkide Cevap", **Ülkü**, C.3, S.34, 16 Şubat 1943, s.21.

10 Sâtı Bey tarafından çeşitli tarihlerde Darülmuallimîn öğrencilerine verilen bu konferansların başlıcaları şunlardır:
Ne İçin Geri Kaldık?; Ümit ve Azım; Meslek Aşkı ve Fedakârlık; Medeniyet-i İslâmiye; Muallimlik ve Siyasiyat; Irk ve Terbiye...
Sâtı Bey bu konferanslarını **Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası**'nda yayınlamıştır. Ayrıca bazılarının da toplu halde **Ümid** ve **Azim** (Kader Matbaası, İstanbul, 1329) adlı eserinde tekrar yayınlamıştır.

11 Dersi veren İhsan Sungu'dur (1883-1946). Sâtı Bey gibi Mülkiye Mektebi mezunu olan İhsan Bey, Sâtı Bey'in ısrarıyla Kaymakamlıktan vazgeçerek 1909 yılı sonlarında Darulmuallimîn'e Malumat-ı Medeniye ve Kanuniye (Medenî ve Kanunî Bilgiler) öğretmenliği görevıyle eğitimciliğe geçer. Daha sonra Tatbikat Mektebi müdürlüğüne getirilen İhsan Sungu, Sâtı Bey ile birlikte yeni bir anlayış ve yöntemle öğretmen yetiştirme işinde önemli hizmetlerde bulunur. Cumhuriyet döneminin de önde gelen eğitimcilerinden olan İhsan Sungu, ilk eğitim şuraları olan Heyet-i İlmiye'lerde üyelik yapmıştır. Mustafa Necati'nın bakanlığı sırasında kurulan Millî Talim ve Terbiye Heyeti üyeliğine getirilir ve 1930'da bu heyetin reisi olur. İhsan Sungu, Hasan Ali Yücel'in döneminde ise Maarif Vekâleti Müsteşarı olarak görev yapmıştır.

12 "10 Temmuz" adlı bu ders örneği, **Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası**'nın 15 Temmuz 132 (1910) tarihli 6. sayısında yayınlanmı (s.223-230).

Millî Bayram Üzerine Ders
10 Temmuz

Öğretmen: Okula gelirken dikkat ettiniz mi bakayım, herkes evinin önünü süslüyor mu?

Öğrenci: Evet efendim, herkes süslüyordu. biz de süsledik efendim.

Öğretmen: Nasıl süslediniz bakayım?

Öğrenci: Efendim iki büyük bayrak astık. Fenerleri de hazırladık. Bey babam mum aldı, Cumartesi akşamı yakacağız. Sonra ağabeyim de bana allı yeşilli kiprit alacak. Kardeşimle beraber o gece yakacak aklanacağız.

Öğretmen: Komşularınız da sizin gibi süslüyor mu oğlum?

Öğrenci: Evet efendim. Herkes evini süslüyor, bayrak asıyor.

Öğretmen: Daha başka yerler de süslenmiyor mu oğlum?

Öğrenci: Çarşıdan geçerken gördüm efendim, dükkânları da süslüyorlardı. Her birine de bayraklar asmışlar. Çok güzel süslemişler.

Öğretmen: Siz nereyi gördünüz bakayım?

Öğrenci: Efendim Serasker Kapısının önünü de süslemişler. Şöyle uzaktan direkler dikmişler, üzerlerine fener çakmışlar. Oralara hep fener asacaklar.

Diğer bir öğrenci: Efendim ben de Babıâli Caddesi'nden geçtim. Güzel süslemişler. Bir dükkân üzerine bir levha asmışlar. "Yaşasın hürriyet, yaşasın adalet, yaşasın eşitlik" diye yazmışlar.

Diğer bir öğrenci: Ben de gördüm efendim. Benim gördüğüm levhanın üzerinde "Padişahım çok yaşa" diye yazılı idi.

Öğretmen: Demek her tarafı böyle süslüyorlar, öyle mi? Acaba hangi gün için süslüyorlar hiç işittiniz mi?

Öğrenci: Ben biliyorum efendim. "10 Temmuz" için süslüyorlar. Yarın değil, öbür gün, Cumartesi günü için süslüyorlar.

Diğer bir öğrenci: Ben biliyorum efendim, bey babam anlatmıştı. Geçen sene gibi toplar atılacakmış, resmî geçit de olacakmış efendim.

Öğretmen: Geçen sene 10 Temmuz hatırınıza geliyor mu bakayım? Yine böyle süslediler miydi oğlum?

Öğrenci: Evet efendim süsledilerdi. Toplar atıldı. Bey babamla hürriyet tepesine gittik, askerler resmî geçit yaptılar, seyrettik. Toplar önümüzden geçti. Hepsini gördük.

Öğretmen: Demek geçen sene Temmuz ayının onunda nasıl süsleme olduysa, nasıl herkes sevindi eğlendiyse bu sene de Temmuz'un onunda herkes donanma yapacak, sevinecek, eğlencek... toplar atılacak... resmî geçitler olacak. Hasılı herkes bayram edecek öyle mi?

Öğrenci: Evet efendim bayram olacak.

Öğretmen: Şimdi acaba niçin böyle Temmuz ayının onu oldu mu herkes seviniyor, bayram ediyor, donanma yapıyor? Bakınız geçen sene de öyle oldu, bu sene de öyle olacak. Gelecek sene de 10 Temmuz geldi mi yine öyle olacak. Acaba niçin bilir misiniz? Bakınız size anlatayım: Şimdiki padişahımız efendimizin adını biliyor musunuz bakayım?

Öğrenci: Evet efendim: Beşinci Sultan Mehmed.

Öğretmen: Peki oğlum, bu padişahtan önce bizim padişahımız kimdi?

Öğrenci: Efendim, şimdiki padişahımızdan önceki Abdülhamid'ti.

Öğretmen: Size birçok kez söyledim. Abdülhamid nasıl padişah idi?

Öğrenci: Kötü bir padişahtı efendim, zalim bir padişah idi.

Öğretmen: Abdülhamid niçin kötü idi, bakayım?

Öğrenci: Efendim vatanını sevmezdi. Askerlere bakmazdı. Onlara iyi elbise giydirmezdi. Savaş için top tüfek almazdı.

Öğretmen: Abdülhamid top tüfek almayınca, askere iyi bakmayınca biz de ne oluyorduk?

Öğrenci: Zayıf oluyorduk. Düşmanlarımız da bizden memleketlerimizi alırdı.

Öğretmen: Demek Abdülhamid memleketlerimizi düşmana veriyordu. İyi yapıyordu!

Öğrenci: Hayır efendim çok kötü yapıyordu. O memleketler bize babalarımızdan, dedelerimizden yadigâr kalmış. Dedelerimiz çalışmışlar, uğraşmışlar o kadar kan dökmüşler bu yerleri bize bırakmışlar. Abdülhamid o yerleri kolay kolay düşmanlara verdi.

Diğer bir öğrenci atılarak: Dedelerimiz ona lanet okuyacaklar. "Ne hayırsız adammış, bizim o kadar kan dökerek aldığımız yerleri hep düşmanlara verdi" diyecekler.

Öğretmen: Demek Abdülhamid vatan hainiydi değil mi? Sonra bizden, milletten aldığı paralarla...

Öğrenci: Top tüfek alacağına, askere bakacağına, gider o paraları kendi paşalarına verir, kendi boğazına harcardı.

Öğretmen: Evet oğlum milletin, zavallı köylülerin elinde ne kadar para varsa hep kamçı ile dayak ile onların elinden alır, sonra dediğiniz gibi o paralarla iyi şeyler alacağına bir takım murdar heriflere avuç dolusu paralar verirdi. Ne yapsa hiç kimse sesini çıkaramazdı. Çünkü Abdülhamid birçok heriflere para verir. "Gidiniz kahvelerde, evlerde, çarşılarda herkes konuşurken kulak veriniz. Benim yaptığım işleri beğenmeyen olursa hemen yazınız, bana haber veriniz" derdi. O heriflerde giderler kim Abdülhamid için "Ne kötü padişah!" derse yahut "Bak düşmanlar nasıl bizim memleketlerimizi alıyor" derse hemen yakalarlar. Abdülhamid'e haber verirlerdi. Abdülhamid de o biçareyi ya öldürür, ya anasından babasından ayırır, uzak yerlere sürgün eder, gönderirdi. İşte herkesi böyle gizlice gidip Abdülhamid'e haber veren, o biçarelerin evini yıkan heriflere ne derler bilir misiniz?

Öğrenci: Evet evet efendim, onlara "hafiye" derler. Hafiyeler, çok kötü adamlardır efendim. Mesela sizinle gelirler dost gibi konuşurlar. Sonra ağzınızı ararlar. Abdülhamid için size kötü bir söz söyletmek için uğraşırlar. Sizi böyle faka düşürdükten sonra giderler size haber verirler. Ben olsam, Abdülhamid bana "Git benim için ne söylüyorlarsa bana haber getir" dese, bunun için para da verse parasını yüzüne çarpardım. Yazık değil mi o adamlara... Abdülhamid'e "kötüdür" diyorlarsa çok iyi söylüyorlar... Yalan mıydı ya, çok fena bir adamdı.

Öğretmen: Aferin oğlum! İşte Abdülhamid böyle çok, pek çok hafiyeye

para verir, her yere gönderir, onlar da birçok adamları Abdülhamid'e yaranmak için haber verirler, biçareleri sürgüne gönderirlerdi. Hafiyeler birkaç gün geçer de kimseyi haber vermezlerse Abdülhamid onları "Benim işlerimi beğenmeyenleri, beni sevmeyenleri haber veriniz diye ben size para veriyorum, ha niye kimseyi haber vermiyorsunuz?" diye azarlardı. Artık hafiyeler de Abdülhamid'e hoş görünelim diye hiç suçu olmayan biçareleri de haber verirlerdi. Mesela bir adamın hiçbir şeyden haberi yok. Biçare adam evinde çoluk çocuğuyla oturmuş, tatlı tatlı konuşurken birden hafiyelerden biri gelir Abdülhamid'e "Bak falan adam senin için fenadır dedi" diye haber verir, Abdülhamid de gece yarısı adamcağızın evine polis gönderir, onu çoluğunun çocuğunun yanından ayırır, denize attırırdı. Denize attırmasa da uzak, yirmi günlük, bir aylık uzak yerlere önderirdi. Artık adamcağız coluğundan çocuğundan haber bile alamaz. Buradakilerin de o adam öldü mü, kaldı mı haberleri olmazdı. Hasılı Abdülhamid böyle suçsuz, kabahatsiz birçok adamlara eziyet ettirdi.

Öğrenci: Ne hakkı var efendim, böyle eziyet etmeye... Bu adam ne suç işlemiş? Hiç...

Öğretmen: Evet oğlum o adamın kabahati olsaydı, mesela bir hırsızlık etseydi yahut bir adam öldürseydi, o zaman o adamı tutsun hapse koysun, adam öldürdüyse assın. Halbuki hayır, hiçbir suçu yokken böyle asar keser, dediğim gibi kimse de "Ne hakla bu adamı asıp kesiyorsun yahut sürgüne gönderiyorsun?! diyemezdi. Öte yandan Abdülhamid'in hafiyelerinden biri istediği adamın zorla evini alır, parasını alır adamcağız yine sesini çıkaramazdı. Gitse şikayet etse "Efendim bu adam benim paralarımı aldı, evimi aldı vermiyor" dese ona hiç kimse bir şey yapamazdı. Abdülhamid'in adamı değil mi? Haddi varsa bir şey yapsın, hemen tuttukları gibi onu da sürgüne gönderirlerdi.

İşte Abdülhamid'in çevresindekiler hep böyle kötü adamlardı. Herkese ne kadar kötülük etseler Abdülhamid yine göz yumar, onlara bir şey demezdi. Artık onlar da alabildiklerine halka kötülük etmeye başladılar. Halktan alınan paralarla top tüek gibi şeyler alınmayacak mıydı? Onlar yalnız halkın gözünü boyamak için birkaç top alırken top tüfek paralarının birçoğunu da kesselerine atarlardı. Mesela bir şeyi fabrikadan on kuruşa aldılar değil mi? Abdülhamid'den yalnız on kuruş istemezlerdi. Onu "Efendim biz bunu elli kuruşa aldık" derler, elli kuruş isterlerdi. Abdülhamid de onlara istedikleri kadar verirdi. Böylece milletin parası bu heriflerin eline geçerdi.

Öğrenci: Ne hakları var efendim, elli kuruş istemeye? Fabrikadan on kuruşa aldılar, on kuruş istesinler.

Öğretmen: Hayır oğlum yalnız on kuruş isteseler kendi keselerine bir şey girmeyecek. Onun için elli kuruş isterlerdi. On kuruşunu fabrikaya verirler geri kalan...

Öğrenci: Kırk kuruşunu...

Öğretmen: Kendi keselerine atarlardı.

Öğrenci: Efendim Abdülhamid bunu bilmiyor muydu?

II. Meşrutiyet dönemine ait bir kartpostal

Öğretmen: Bilmez olur mu oğlum, fakat onun milleti düşündüğü var mıydı? O yalnız ben iyi yaşayayım, ben rahat edeyim, beni taharttan indirmesinler de ne yaparlarsa yapsınlar, isterse bütün milletin elinden gelirini alsınlar, derdi. Böyle şeyler umurunda değildi. Yalnız kendi nefsini düşünüyordu.

Öğrenci: Demek karınca gibi bencildi.

Öğretmen: Evet oğlum bencildi. Yalnız kendi nefsini düşünüyordu. Abdülhamid millet şöyle dursun akrabasını, kardeşlerini bile düşünmez, onlara bile eziyet eder incitirdi.

İşte şimdiki padişahımız efendimiz onun kardeşi değil miydi? Halbuki Abdülhamid ona bile eziyet ederdi. Padişahımız "Kardeşimdir, benim büyüğümdür" diye ona hürmet ettiği halde Abdülhamid kendisini otuz yıl evinde hapsetti. Dışarı çıkarmaz, kimse ile görüştürmezdi. Ayda bir dışarı çıksa bile arkasına, yirmi-otuz hafiye gönderir, nereye gidiyor, kime selam veriyor bilmek, öğrenmek isterdi. O devirde padişahımız bir yere çıktığı zaman ona selam vermek, hatta yüzüne bakmak en büyük suçtu.

Öğrenci: Niçin efendim?

Öğretmen: Abdülhamid halk benim kardeşime selam verirse, onu benden daha çok severlerse beni taharttan indirirler, onu oturturlar diye korkar, kimsenin ona selam vermesine razı olamazdı. Allah esirgesin birisi bilmeden şimdiki padişahımıza selam verdi mi hafiyeler onu yakalattıkları gibi Abdülhamid'in yanına götürürlerdi. O da hemen biçareyi sürgüne gönderirdi. Hasılı böyle çocuklarım. Abdülhamid'in zamanında rahat yoktu. Herkes acaba hafiyeler beni ne zaman tutacaklar da anamdan babamdan, çoluğumdan çocuğumdan ayıracaklar diye tir tir titrer gözüne uyku girmezdi. Üç-dört kişi biraraya gelip konuşamazlardı. Hafiyeler hemen onları tutup "Ne konuşuyordunuz, siz mutlaka padişahımız Abdülhamid efendimizi tahtından indirmek için bir tuzak kuruyorsunuz" derler biçareleri hemen ya öldürürler, ya sürgüne gönderirlerdi. "Hep elimden alacak öyleyse niçin boş yere çalışalım" der çalışıp para kazanmak istemezlerdi. Bizden başka devletlerin padişahları böyle zalim olmadıkları için onlar pekala para kazanırlar, ileri giderlerdi

...ise hep geri kalırdık. Çünkü dediğim gibi ne paramız vardı, ne askerimiz. Düşmanlarımız bir saldırsa bütün memleketlerimizi alabilirlerdi. Zaten Abdülhamid, düşmanlarımızın istedikleri memleketi kendilerine kolay kolay veriyordu. Biz bu kadar zayıf düşersek, çok paramız olmaz, askerimiz olmazsa bundan kimler kazanacak?

Öğrenci: Düşmanlarımız.

Öğretmen: Neden?

Öğrenci: Çünkü biz zayıf olduk mu, askerimiz mükemmel olmadığı zaman düşmanlarımız kolay kolay gelirler memleketlerimizi alırlar.

Öğretmen: İşte yavrularım düşmanlar Abdülhamid'in bizi bu kadar zayıf düşürdüğünü görünce artık gizlice birbirlerine "Şu Osmanlılar çok zayıfladı. Paraları yok, mükemmel askerleri yok, topları yok, zırhlıları yok. Abdülhamid kimseye de ağız açtırmıyor. Öyleyse tam sırası! Geliniz onların memleket-

...Sungu /Türk Meşhurları'ndan ...vsa)

...erine saldırıp alalım, sonra paylaşırız" demeye başladılar. Az daha da saldıracaklardı. Nihayet Rumeli'deki asker subaylarımız bunu işittiler. "Yahu ne duruyoruz! Abdülhamid bize bu kadar ...mediyor, eziyet ediyor sesimizi çıkarmıyoruz. Şimdi de düşmanlarımız gelecek bütün memleketlerimizi alacak biz yine susacak mıyız?"

Öğrenci: Hayır, hayır!

Öğretmen: (Devam edecek) "Öyleyse birkaç kişi biraraya gelelim, bu işi düşünelim. -Birkaç kişi böyle biraraya gelseler de bir şey yapmak isteseler onlar cemiyet kurmuş olurlar.- Onun için biz de bir cemiyet kuralım. Sonra bütün halka gizlice işi anlatalım. Abdülhamid ve onun çevresini kaplayan murdar heriflerin kötülüklerini bütün halk zaten biliyor. Yalnız korkularından seslerini çıkaramıyorlar. Halbuki bütün halk bir oldu mu Abdülhamid ne yapabilir?

Öğrenci: Hiç!

Öğretmen: İşte böyle her şehirde birkaç kişi biraraya gelerek bir cemiyet oluşturur da yavaş yavaş o şehirdeki halka işi anlatırsak bütün halk ayaklanır. O zaman Abdülhamid'e yazarız: Ya zulmü, eziyeti bıraksın, yanındaki hafiyeleri kovsun, Meclis-i Mebusan'ı açsın, akıllı adamlara danışsın, adamakıllı padişahlık etsin. Yoksa kendisini tahtından ettirir, yerine kardeşi Reşad Efendi'yi tahta oturturuz" dediler.

Öğrencilerden biri: (Atılarak) Evet! Bu iyi efendim. Böyle halk hep bir oldular mı Abdülhamid onlara bir şey yapamaz, dediklerini de zorla yaptırırlar.

Öğretmen: Şunu da söyleyeyim ki, yavrularım Abdülhamid'in çok kötü bir huyu daha vardı; akıllı ve iyi kimselerle danışmayı sevmezdi. Hep bildiğini yapmak isterdi.

Öğrenci: Bu adeti çok kötü iş efendim. Hiç insan başkasına danışmasa olur mu? Belki başkası kendisinden iyi biliyor. Danışsın, öğrensin, öyle yapsın.

Öğretmen: Halbuki Abdülhamid yapacağı işleri dediğim gibi, böyle akıllı adamlara danışmayı sevmezdi. Onun için Meclis-i Mebusan'ı açmak istemezdi. Çünkü size geçende anlatmıştım. Biliyorsunuz, Meclis-i Mebusan'a her memleketten akıllı, iyi adamlar, milletvekilleri gelir, padişah her şeyi yapacağı zaman onlara danışır. Abdülhamid ise böyle iyi milletvekillerine danışmak istemezdi. O kendi gibi kötü adamları yanına kâtip diye toplamış, onlarla danışırdı. Yanındakiler hep kötü adamlar oldukları için Abdülhamid'e kötü övüt verirlerdi. Onun için Abdülhamid de ne yaparsa hep kötü olurdu.

İşte oğullarım Rumeli'de böyle Abdülhamid'in kötülüklerini halka anlatmak, onları ayaklandırmak için her şehirde cemiyetler kuruldu. Bu cemiyetler, asker subaylarımıza mesela Enver Bey'e, Niyazi Bey'e...

Öğrenci: Evet efendim işittik biliyoruz.

Öğretmen: (Devamla) "Haydi silahlanınız, yanınıza da birkaç arkadaş alınız. Köylere gidiniz, halka işi anlatınız" dediler. Bu kahramanlar da hemen silahlandılar. Kendileri gibi milletini, vatanını seven arkadaşlarıyla beraber dağa çıktılar. Sonra halka ve hükümet memurlarına mektuplar yazdılar, gönderdiler: "Biz silahlanarak dağa çıktık ama amacımız halka zarar vermek, şunu bunu öldürmek değildir. Biz kimseye kötülük edecek değiliz. Maksadımız vatanımızı zayıf düşüren, milletimizi ezen bitiren şeyleri ortadan kaldırmaktır. Herkes biliyor ki, bugün padişahın çevresindeki adamlar hep can yakan, ev yıkan hayırsız herifler, alçak hafiyelerdir. Bunlar padişahı kandırıp kendisine kötülük yaptırıyorlar. Halka zulmettiriyorlar. Vatanımızı düşmana veriyorlar. Padişah Meclis-i Mebusan'ı açıp yapacağı işler için iyi, akıllı adamlarla danışacağına böyle alçak herifleri yanında bırakıyor. Padişah bunları yanından kovsun, Meclis-i Mebusan'ı açsın, iyi adamlarla danışsın, artık bundan sonra halka zulmetmesin, milletin yüzü gülsün. İşte biz bunun için dağa çıktık. Köylere gideceğiz. Haberiniz olsun!" dediler.

Köylerdeki şehirlerdeki halk, dağa çıkan subaylarla arkadaşlarının gönderdikleri mektupları okudular. Amaçlarını anladılar, kendi kendilerine "Bu adamların dedikleri çok doğru. Bunlar çok güzel şeyler istiyorlar... dedikleri olursa hem biz artık Abdülhamid'in kötülüklerinden kurtuluruz hem de vatanımız ileri gider" dediler ve bunun için o kahramanlarla bir oldular. Derken Abdülhamid bunları haber aldı.

Öğrenci: (Heyecanla) Şimdi bakalım ne yapacak!

Öğretmen: (Devam edecek) Abdülhamid bunları haber aldı ve dehşetli surette kızdı. "Vay benim işime karışıyorlar ha onlara gösteririm!" dedi. Hemen o anda birçok hafiyeyi çağırdı. Rumeli'ye gönderdi ve "Gidiniz benim işime karışan subayları, halkın hepsini tutunuz getiriniz de onları birer birer asayım!" diye tembih etti. Hafiyeler gittiler, Rumeli'ye dağıldılar. Sonra Abdülhamid'in Rumeli'de çok sevgili bir paşası vardı. Abdülhamid ona da bir telgraf gönderdi: "Bir takım herifler dağa çıkmışlar, halkı kışkırtıyorlarmış. Benim işime karışmak istiyorlarmış. Göreyim seni bunları birer birer tut, is-

tediğin gibi kurşuna diz, öldür. Sana istediğin kadar para..."

Öğrencilerden biri: O paşa şimdi Abdülhamid'in parasını yüzüne çarpmalı, kabul etmemeliydi. Abdülhamid'e "Kötülük yapma! Zulmetme! Vatanımızı düşmana verme!" demek bir suç mu ki, onları kurşuna dizsinler, öldürsünler... Ben olsam Abdülhamid'e "Bir kılıç ver de gideyim onları öldüreyim" derdim, sonra kalıcı aldığım gibi Abdülhamid'in kafasına indirirdim!

Öğretmen: Aferin oğlum, fakat Abdülhamid'in sevgili paşası öyle yapmadı. Telgrafhaneye gitti, Abdülhamid'e "Padişahım madem ki bana izin verdin şimdi gider senin işine karışan herifleri birer birer öldürürüm" diye bir telgraf gönderdi. Sonra telgrafhaneden çıktı, fakat biliyor musunuz kapının önünde Abdülhamid'in kötülüklerini ortadan kaldırmak isteyen kahramanlardan biri bekliyordu. O zalim paşayı görünce hemen cebinden silahını çıkardı, paşanın kafasına sıktı. Paşa o anda yere serildi.

Öğrenci: (Sevinçle) Yaşasın arslan!.. Abdülhamid gelsin de adamlarının ne olduğunu görsün.

Öğretmen: Böyle cezasını gören yalnız o paşa değildi. Abdülhamid'in Rumeli'ye gönderdiği hafiyeleri de birer birer tuttular, öldürmeye başladılar. Böyle başkasına eziyet edenler hep birer birer cezalarını buldular.

Öğrenci: Oh olsun!

Öğretmen: O vakit Abdülhamid işin kötüleşeceğini anlamaya başladı. Halk artık hep bir olmuşlar, dediklerini zorla Abdülhamid'e yaptırmak istiyordu: "Ya dediğimiz olur, şu kötülükler ortadan kalkar, vatanımız kurtulur, yüzümüz güler yahut hepimiz ölürüz" diyorlardı. Nihayet bütün halk bir oldu, Abdülhamid'e bir telgraf gönderdiler: "Çevrendeki herifler kötü adamlardır. Seni kandırıyorlar. Millete kötülük ettiriyorlar. Vatanımız zayıflıyor, elden gidiyor. Bu herifleri yanından uzaklaştır, Meclis-i Mebusan'ı aç, adaletle padişahlık et" dediler. Abdülhamid telgrafı aldı, dehşetli surette kızdı. Fakat ne yapacağını bilemiyordu. Halk hep bir olmuşlar dediklerini zorla yaptırmak istiyordu. Kendi hafiyelerini, Rumeli'ye gönderdiği paşalarını da böyle öldürüyorlardı. Fakat yanındaki herifleri kovmak, Meclis-i Mebusan'ı açmak, adaletle padişahlık etmek de Abdülhamid'in işine gelmiyordu. Zaman geçiyor, Abdülhamid bir cevap veremiyordu. Nihayet halk bir telgraf daha gönderdi: "Dediklerimiz olsun, yoksa hep birlikte bu kadar bin kişi İstanbul'a doğru geliyoruz!" dediler ve artık Abdülhamid'in karşı duramayacağını bildiklerinden toplar atarak şenlikler yapmaya başladılar. Abdülhamid artık iş işten geçtiğini anladı. Ne yapsa faydası olamazdı. Onun için çaresiz halk ne dediyse yapmaya mecbur oldu, "Aman beni tahtan indirmeyin de ne isterseniz yaparım" dedi.

Öğrenci: Ha şöyle!..

Öğretmen: Artık Abdülhamid "Bundan sonra kimseye kötülük yapmayacağım, suçlu olmayan kimseyi ne hapsedeceğim ne sürgüne göndereceğim, askere iyi bakacağım, Meclis-i Mebusan'ı açacağım, hasılı ben de adaletli, iyi bir padişah olacağım" diyordu. Çevresindeki hafiyeleri, kötü adamları kovdular. Artık herkes seviniyordu. Artık zulüm zamanları geçti, iyi günler geldi diye herkes sevincinden ağlıyordu. Büyük küçük bütün halk, bayraklar ellerinde sokaklara çıktılar: "Yaşasın hürriyet! Yaşasın adalet! Yaşasın eşitlik!" diye sevinmeye başladılar.

Bir öğrenci: Evet efendim benim de hatırıma geliyor; burada halk hep bayraklar ellerinde toplandılar, Yıldız'a gittilerdi.

Diğer bir öğrenci: Ben Selanik'te idim, benim de hatırıma geliyor; herkes bağırıyor, çağırıyor seviniyordu.

Öğretmen: İşte yavrularım, halkın böyle hep bir olarak zorla Abdülhamid'i kötülükten vazgeçirdikleri gün, iki sene önce yine Temmuz ayının onuncu günü idi. Demek her sene Temmuz'un onu oldu mu hep o gün hatırımıza gelir, eski kötülüklerden, zulümlerden, hafiyelerden kurtulduğumuza şükreder, şenlik yapar, sevinir, eğleniriz. Kendi kendimize "Çok şükür Yarabbi!" deriz, "Artık eskisi gibi zulüm yok, kötülük yok. Haksız yere hapse girmek, sürgüne gitmek yok. Yalnız kötülük yapanlara ceza var. Artık benden alınan para bir takım hayırsız heriflerin eline geçmiyor, onunla mükemmel toplar, tüfekler, zırhlılar alınıyor. Artık düşmanlar kolay kolay memleketimizi alamaz."

İşte 10 Temmuz hep bu tatlı günü hatırımıza getirdiği için bütün Osmanlılar o gün bayram eder.

Öğrencilerden biri: Efendim Abdülhamid 10 Temmuz'dan sonra artık sözünde durdu mu, artık adaletle padişahlık etmeye başladı mı?

Öğretmen: İlk günler öyle yaptı oğlum. Herkes Abdülhamid çevresindeki kötü adamları, hafiyeleri kovdu ya, bundan sonra artık iyi olacak, artık kötülük yapmayacak sandı. Halbuki Abdülhamid yine rahat durmadı. Meclis-i Mebusan'ı kapatmak, yine halka zulmetmek için gizli gizli uğraştı. Geçenlerde size anlattığım gibi askerlere gizlice para verdi; "Subaylarınızı öldürünüz. Biz Meclis-i Mebusan istemeyiz, biz yalnız padişahımızı tanırız, başkası padişahımızın işine karışmasın" deyiniz diye tenbih etti. Askerler de -biliyorsunuz- dediği gibi yaptılar: Nihayet Rumeli'de ordu geldi. Asi olan askerleri hep astılar, cezalarını verdiler. Abdülhamid'e gelince o da...

Öğrenci: Cezasını buldu. Onu da tahttan indirdiler. Selanik'e gönderdiler. Orada hapsettiler.

Öğretmen: İşte yavrularım, böylece Abülhamid de, ona uyan herifler de cezasını buldu. Bugün, hamdolsun. başımızda adaletli, sevgili bir padişahımız var. Bizi evladı gibi sever, çalışmamızı, ilerlememizi ister. Artık korkulu günler geçti. Sevinç günleri, çalışma, kazanma, ilerleme günleri geldi...

İşte 10 Temmuz'da hep bunlar hatırımıza gelir, "Oh!" diye sevinir, eğlenir, bayram ederiz. Fakat bu bayram, bu eğlence zamanında eskiden geçirdiğimiz korkulu zamanları unutacak mıyız?

Öğrenci: Hayır efendim unutmayacağız. O zamandan ibret almalıyız. Abdülhamid bu kadar kötülük yaptı. Fakat halk hep bir oldular mı birkaç günün içinde dediklerini zorla ona yaptırdılar.

Öğretmen: Eğer hep bir olmasaydılar, birleşmeselerdi böyle dediklerini yaptırabilirler, sonra da rahat ederler miydi?

Öğrenci: Hayır. Yine eskisi gibi korku içinde, zulüm içinde kalacaklardı.

Öğretmen: Demek birleşmek, elbirliğiyle çalışmak, iyidir değil mi?

Öğrenci: Elbette efendim.

İşte oğullarım siz de şimdiden çalışırsanız ileride elbirliğiyle vatanımıza hizmet edersiniz. Haydi yavrularım teneffüse çıkalım.

İhsan

İstanbul Üniversitesi'nden Diploma Alan İlk Kız

Şekibe Ali

TAHA TOROS

Türk toplumu, kadınlara layık olduğu kültürü sağlamakta hayli geç kaldı. Tarihimizde Tanzimat adı ile bilinen, devletin iç ve dış siyasetinde batıya yönelik hareketi -tam olmasa da- bu konuyu gündeme getirdi.

19. asrın ikinci yarısında, ilk defa kızlar için okullar açtıran, ilk Maarif Nâzırı (İlk Eğitim Bakanı) Abdurrahman Sami Paşa ile Sadrazam Saffet Paşa'nın attıkları temeller, Meşrutiyet inkılabından sonra, kültür yuvalarının çoğalmasını sağladı. 1908 Meşrutiyet inkılabı kadınlara bakış açısından, önemli kararların alındığı bir dönemdir. Türk kadınlığının kültürle bezenmesi, özleştirilmesi, yüksek tahsil ile tanıştırılması bu dönemde başladı.

Sultan Reşad'ın saltanatı yıllarında, Maarif Nâzırı Şükrü Bey'in yönetiminde alınan iki karar Türk kızlarına ışıklı iki pencere açtı. Bunlardan biri İnas Darülfünunu yani kızlar için üniversite, diğeri İnas Sanayi-i Nefise Mektebi yani kızlar için güzel sanatlar okuluydu.

Eğitim ve sanat alanında 1914 yılının bu yüksek bilim yuvaları, Türk kadınlarının zirveye ulaşmalarında etken oldu. Yazımızın başlığında adı geçen Şekibe Ali İnas Darülfünunu'na ilk giren ve birincilikle diploma alan ilk Türk kızıdır.

Şekibe Hanım'ın renkli bir aile çevresi var. Babası Ali Bey Fransız kökenli -De La Grange adında- bir aristokrattır!

De La Grange, İstanbul'a babası ile geldiğinde, delikanlılık çağına girmiş, çok yabancı dil bilen bir teknisyendi. İlk zamanlarda, sarayda görev aldıkları esnada, baba-oğul Müslüman oldular. Ali adını alan delikanlı, çok sarışın olduğundan çevresinde bazan Sarı Ali, İngilizlere de tercümanlık yaptığından İngiliz Ali Bey olarak tanındı. Aslında İngilizlikle alâkası yoktu. Ama herkes onu, İngiliz Ali Bey olarak bilirdi. Bir yabancı şirket tarafından yapılan Adana-Mersin demiryolu işletmesinde, daha sonra görev alan Ali Bey, Adana'nın tanınmış ailelerinden birinin kızı olan Fatma Hanım ile evlendi.

Bu evlilikten dört çocukları oldu. İlk kızları Adile (Necati Pankoğlu) 1888 yılında, Şekibe Ali (Ögel) 1890 yılında, Hakkı (Ögel) 1892'de, Mahmut (Ögel) 1893 yılında doğdular. Bunlar Sultan Abdülhamit döneminin çocuklarıdır.

Ali Bey, daha sonra, İstanbul'a yer-

Bilindiği üzere Taha Toros, orijinal belge ve ilginç bilgilerle, yayın hayatımıza, kültür tarihimize katkılarda bulunan bir yazarımızdır.

Ne var ki, kendine ozgü bir turü yaşatan Sayın Toros, yazdıklarının sürekli olarak kaynak gosterilmeden kullanıldığından şikâyetçidir. Bu tür bilgilerden yoksun kışilerce bazen aynen bazen değişiklikler yapılarak yararlanılan, kaynak gosterilmekten kaçınılan bilgi ve belgelerin kullanılması, yazarlık ve araştırmacılık ciddiyetiyle bağdaşmadığı gibi yerleşmiş yayın kurallarına da aykırıdır. Mevzuattaki yetersizlik de, böylesi makalelerin kolaylıkla çalınmasına neden olmaktadır.

Eser sahiplerinin haklarının korunması ana prensibimizdir. Bu nedenle sayın Taha Toros'un yazılarının ve diğer urünlerinin izin alınmadan kullanılmamasını onemle duyuruyoruz.

Tarih ve Toplum

Şekibe Hanımın babası, Fransız asilzadelerinden De La Granche, Müslümanlağı kabul ettikten sonra, Ali adını aldı.

(Ustte) Şekibe Ali ve ailesi. Şekibe Hanım (ayakta) babası Ali Bey, annesi Fatma Hanım. Ablası Adile Hanım ve yeğenleri ile. (Yanda) Şekibe Hanım 1918'de, Bursa'da Kız Öğretmen Okulu Müdiresiyken.

Şekibe Ali'nın ablası Adile Necati 1914'te Seyyale *Dergisini ortaklaşa çıkardılar*

leşti. Çocuklarına Batı ve Doğu kültürü vererek, onları dönemin üstdüzey eğitimi ile yetiştirdi.

Şekibe Ali, Aksaray Kız Sanayi Okulu'nu, Kız Rüşdiyesi'ni ve Kız Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Zamanına göre modern kılık kıyafeti ile, upuzun boyu ile, tatlı bir İstanbul şivesiyle, etkileyici konuşması ve Tevfik Fikret etkisinde yazdığı şiirlerinin yayınlanmasıyla, döneminin gözde kızları arasında yeraldı.

1910 yılında önce Süleymaniye sonra Cihangir Kız Rüştiyelerinde öğretmenlik yaptı. Bu öğretmenlikleri sırasında, İstanbul'da Türk kızlarına yüksek eğitim sağlayan ilk kadın üniversitesinin ilk öğrencisi ve buradan birincilikle diploma alan ilk Türk kızı oldu. Bu İnas Darülfununu'nda kızlar, yalnız Riyaziye, Tabiiye ve Edebiyat konularında öğrenim yaparlardı. Kızların Hukuk ve Tıp tahsilleri yapmaları yasaktı.

Bu arada Şekibe Ali'nin ilginç bir teşebbüsüne değinmeliyiz. Şekibe Ali, beş yıllık öğretmenliğinin deneyimi ve edindiği özel bilgilerin etkisiyle, Türk kadınlığının yüceltilmesini amaçlayan, bir dergi de çıkardı. Aynı zamanda bir öğretmen olan ablası Adile Necati ile birlikte hanımlara mahsus olmak üzere 22 Mayıs 1914 tarihinde *Seyyale* adındaki dergiyi yayınladılar. Derginin bütün sayfaları kadın konularını işlemekteydi. Derginin müdürlüğünü üstlenen Şekibe Ali'-nin bir de şiiri yayınlanmıştı.

Şekibe Ali'nın göğüs kabartan görevlerinden biri de Osmanlı döneminde -eşine hiç rastlanmayan- genç bir yaşta, 1917'de Balıkesir, 1918 yılında da Bursa Kız Öğretmen Okullarının müdireliğini yapmasıdır. Ne var ki Kurtuluş Savaşı'nın başladığı yıllarda, Ankara'daki Millicilerle Vatansever duygularla işbirliği yapması üzerine, Damat Ferit hükümetince görevi-

40 yıl öğretmenlik yapan Şekibe Hanım, binlerce öğrenci yetiştirdi. Onların anılarında, bu görünümleriyle yaşayacaktır

سیاله

(Solda) Kadınlara mahsus Seyyale dergisi. Şekibe Ali, derginin sorumlu müdürü, Ablası derginin sahibiydi. (Üstte) 40 yıl aradan ve emeklilikten sonra Şevket Galatalı ile evlilik.

. son verildi. 1922 yılında, İstanbul ıs Sultaniyesi, yani İstanbul Kız Li- öğretmenliğine tayin edilinceye ıdar açıkta kaldı. Cumhuriyet döne- nde İstanbul'un hemen hemen her ımtindeki ortaokul ve liselerinde calık yapan Şekibe Ali, soyadı ka- nunun uygulanması ile Ögel soya- nı almıştı. 40 yılı aşan kültür hiz- etinde başarılı bir eğitimci olarak, nlerce genç yetiştirdi.

Şekibe Ögel -ileri yaşında- emekli- e adım attığı bir dönemde, mutlu evlilik yaptı. Bu evlilik -geçmişi bakımından, tanıdıklarını ve çevresini hayli gülümsetti! Çünkü evlendiği kişi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk ordusunun ünlü kumandanlarından Galatalı Şevket'ti. Türk Lavrensi olarak tanınan Şevket Galatalı (1881-1956) yüzbaşılığı sırasında Şekibe Hanım'la evlenmek istemiş, fakat ailesi subayların uzun süre evlerinden uzak kalmaları, cephelerde savaşmaları ve bazen şehit olmaları nedeniyle eşlerinin dul kalacağı yorumunu yaparak, bu evliliğe karşı çıkmıştı. Şekibe Ali o zaman ailesinin görüşüne boyun eğmişti.

Birbirlerini kırk yıl görmeyen bu iki emekli ünlü kişi, bir akşam Kadıköy vapurunda karşılaştılar. Aradan upuzun yıllar geçmesine rağmen birbirlerini tanıdılar. İlk konuşmaları evlenip evlenmediklerini, çocuklarını ve torunlarını sormak oldu! Her ikisi de evlenmemişlerdi. Ne çocukları, ne torunları vardı. Hemen karar verdiler.

Biri Türk ordusunun ünlü kumandanlarından olan ve İngilizlerin, Malatya'ya sürdüğü Vatanperverlerden Şevket Galatalı, diğeri eğitim dünyasının zirvesinde yeralmış Şekibe Ögel bu yaşlılık dönemlerinde, evlerine davet ettikleri nikâh memurunun huzurunda yaşlılara ve emeklilere örnek olabilecek bir biçimde evlendiler!

Kısa sürse de ölümlerine kadar, imrenilecek bir mutluluk içerisinde yaşadılar.

Şemseddin Sami'den Kardeşlerine

GARMERD ŞPUZA

Osmanlı Devleti dönemindeki Arnavut ulusal hareketi ile ilgili mektuplaşmaların az sayıda örneği biliniyordu. Abdül Fraşeri'nin İlyas Paşa Dibra'ya; Arnavut Prizren Birliği zamanında Şemseddin Sami'nin Yeronim de Rada'ya; Naim ve Sami'nin birkaç yıl sonra Murat Toptani'ye gönderdikleri mektuplardaki içeriklerin önemi, tarih kaynağı olarak başkalarının da bulunduğu düşüncesini yaratıyordu. Nitekim 1876 yılına ait olan Şemseddin Sami'nin kardeşleri Abdül, Naim ve Tahsin Fraşeri ile olan yazışmalarının ortaya çıkması, bu üç uyanışçı kardeşin yurtsever-devrimci, edebiyat ve bilim alanlarındaki faaliyetlerinin geniş kapsamını yansıtıyor.

Devamlı şekilde babasının yanında bulunan büyük kızı Saniye, Ş. Sami'nin çok yoğun mektuplaşmada bulunduğunu belirtmiştir. Oriyantalistik alanındaki araştırmaları kadar Türkoloji çalışmaları ve ansiklopedi ve sözlüklerinin hazırlanması, onu hem Doğu hem de Batıda çeşitli ülkelerin bilim adamlarıyla bağlar kurmaya yöneltti. Asya'da ve Afrika'da, hattâ Çin'de ve Hint'te ilişkileri olmuş, Türkçe, İtalyanca, Almanca, Arapça, Farsça, Yunanca ve anadili olan Arnavutça yazışmalarda bulunmuştur. Bu yoğun haberleşme o dönemin polisinin şüphelerini kışkırtmak için yeterliydi. Bu yüzden onun mektuplarını alan ve getiren postacı tutuklandı. Bu bilgileri veren Saniye Hanım, bu bilinmeyen mektupları yakın zamana kadar sakladı. Onun oğlu ve Ş. Sami'nin torunu Emin Erer, 1974 yılında Arnavutluk ziyareti sırasında bu mektupların fotokopilerini Arnavutluk Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün uzmanlarına, 14 Nisan 1878 tarihinde Abdül, Naim ve Tahsin'in Yanya'dan İstanbul'daki Sami'ye gönderdikleri mektubun orijinalini de Fraşeri'deki uyanışçı kardeşlerin müzesine hediye etti.

Bu incelemede ele alacağımız mektuplar bir yıllık bir süreye aittir. Birincisi 11 Teşrinisani 1291 (23.11.1875) tarihini taşıyor. Son mektup ise 24 Kasım 1876 tarihine ait. Toplamı 30 mektuptur. Çoğu Ş. Sami tarafından Kahire'de bulunan kardeşi Tahsin'e gönderilmiştir. Ayrıca Sami'nin Yanya'daki Abdül'e gönderdiği iki, Tahsin'in yine Abdül'e yolladığı bir ve Tahsin'in Abdül'e gönderdiği üç mektup da bunlar arasında. İçlerinde Abdül, Naim ve Tahsin'in Yanya'dan İstanbul'daki Sami'ye gönderdikleri özel bir önem taşıyor. Bu yazışmalarda siyasi görüşleri, edebi faaliyetleri ve dönemin ekonomik, toplumsal, manevi değerlendirmeleri bulunmaktadır. Hepsi de Türkçedir, Latin ya da Arap harfleriyle yazılmış bazı Arnavutça kelimelere de rastlanıyor. Olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nda egemen olan din ile ulusçuluk arasındaki dengeler açısından incelenmektedir. Postalar üzerindeki siyasi sansür sebebiyle Sami kardeşine mektupların Avusturya postası ya da Hıdiv gemileriyle göndermesini salık vermektedir. Nitekim 2 Şubat 1876 tarihli mektubunda daha ayrıntılı yazıyı Mısır postasıyla göndereceğini kaydetmiştir.

Mektupların içeriğine girmeden önce 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bunalıma işaret etmek zorundayız. Avrupa büyük devletleri Balkanlarda statükoyu korur görünmekle birlikte bu tavrın arkasında uzun vadeli stratejinin oyunları yatıyordu. Uygun zamanda gündeme getirilecekti. Balkanlı krallıkların şoven siyasetleri de bunlara yardımcı oluyor, özellikle Arnavut halkının çıkarlarına zıt düşüyordu.

Prof. Dr. Garmerd Şpuza Arnavutluk Tarih Kurumu eski başkanıdır.

İncelediğimiz mektuplar, Doğu Sorunu'nun alevlenmesi sonucu ülkemizin durumunu belirlemek için toplanan Prizren Arnavut Birliği öncesindeki vaziyeti yansıtmaktadır. Oysa şimdiye kadar Fraşeri kardeşlerin bu konudaki ulusçu faaliyetleri konusunda pek az bilgiye sahipti.

Mektuplar o yıl sadece 26 yaşında olan Ş. Sami'nin ilk gazetecilik yıllarına da yeni ışıklar tutuyor. Yanya'da Zosimes Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'a gelmiş, birçok gazetede çalışmış, roman yazmış ve çeviriler yapmıştır. Mektuplarında 'Les Trois Mousquetaires = *Üç Silahşörler*'in çevirisiyle uğraştığından bahsetmesi bu konu üzerinde şüpheleri dağıtmış bulunuyor. Ocak 1876 tarihli mektubunda 'Seçilmiş Yayınlar' serisi çerçevesinde Manon Lesko'yu çevireceğini kaydediyor, bunu Verter'inki izleyecekti. Böylece yabancı edebiyatını ve düşüncesini aktarmaya hizmet etme çabasındaydı. Bu arada en beğendiği yazarların Lamartine ve Alexandre Dumas olduğunu kaydediyor. Kardeşi Tahsin'e onları okumasını tavsiye ediyor.

Yine Tahsin'e yolladığı 8 Şubat 1876 tarihli yazıda gazetecilik alanındaki tasavvurlarını buluyoruz. *Hafta* gazetesinin yöneticisi olabileceğini ve *Aile* gazetesini çıkarabileceğini yazıyor. Bunları birkaç yıl sonra gerçekleştirdiğini biliyoruz. Bazı doktor ve veterinerlerle *Sai* gazetesini çıkarmayı tasarladığı da kayıtlı, bunda tarım ve el sanatları sorunlarını ele alacaktı. Yayımlanıp yayımlanmadığı hakkında bir bilgi yok. 5 Şubat 1876 tarihinde Tahsin'e iki büyük roman *Iskendo'nun Kızı* ve *Perişan Bey* isimli romanları yazmayı planladığını bildiriyor. İlkinde, İskender isminin Arnavutça kısaltılmışını kullandığı görülüyor. Bu bir rastlantı değil. Roman Tepedelenli Ali Paşa zamanında Arnavutluk'un yaşamını işleyecekti. İkinci roman ise İstanbul'un o yıllardaki görüntüsünü ele alacaktı. Ayrıca *Cada* trajedisini ve *Besa* konulu dramı kaleme alacağından da bahsediyor. Bunların konusu da yine Arnavutluk olacaktı.

7 Ocak 1876 tarihli yazısında *Çocuklar* kitabının yanısıra gelecek hafta, bitirmek üzere olduğu Seydi *Yahyayı* göndereceğini kaydediyor. *Çocuklar*'ın ne tür bir eser olduğu bilinmiyor; bir piyes olması mümkündür.

Çok geniş bir alanda ürün veren ve genellikle özgürlükçü bir düşünceye sahip olan Sami, mektuplarında mevcut rejim karşısındaki görüşlerini de kaydediyor. Bâbıâli sansürünün giderek katılaştığı bir ortamda yazdıklarına basma izni çıkabilmesi için bunları rötuş ettiği de görülüyor. Örneğin *Vicdan* piyesini uygun hale getirmek için yeniden ele aldığını ve 'bu kitabın daha güzel çıkacağını' kaydediyor. *Vicdan*'ın piyasaya çıkıp çıkmadığı hakkında bir bilgimiz yok. Bütün düzeltme çabalarına rağmen bu kitap ışığa çıkamadı. Dolayısıyla Sami'nin yazılarını 'yayınlanabilir' hale getirme çabalarının amacını kestirmek zor değildir. Bu dönemde Abdül ve Naim, Tahsin'e *Besa*'nın yasaklandığını bildiriyorlar. Mektuptan, kitabının mı, yoksa piyesinin oynanmasının mı yasaklandığını anlamak mümkün olamıyor. Bilindiği gibi *Besa* dramının girişinde Sami, o dönemde Türkiye'de tiyatronun durumunu dikkate alarak Arnavut halkının ahlâk ve geleneklerini anlatan bir edebi yapıt ortaya koymayı düşündüğünü açıklar.

Sansür Sami'nin kitaplarını ve dergilerdeki yazılarını dikkatle inceliyordu. *Hayal*'in yasaklanmasına Sami'nin yazılarından biri sebep olmuştur. 7 Ocak 1876 tarihli mektubunda bu olayla ilgili olarak Tahsin'e şunları yazıyor: "Bu yazının yayınlanmasının yasaklanmasının görünen sebebi, Antuvan tarafından *Karagöz*'e gönderilen bir yazıda resmî ifadelerin yeralmasıydı. Antuvanlar *Hulâsatül Efkâr* gazetesinin sahipleriydi. Ama gerçek böyle değildir. *Karagöz* Rusya'dan gelen bir insan olarak temsil ediliyordu ve resmî yetkili paşa gibi oturuyordu."

Bu yazının maksadı açıktır. Baskıcı Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı hedef alıyordu. O dönemde Rus Ça-

Arnavutluk'ta Fraşer'de doğan Şemseddin Sami (1850-1904) Yanya'da bir Rum lisesinde öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a geldi. Bildiği çok sayıdaki dil sebebiyle 1871'de Matbuat Kalemi'nde çalıştı. Bu mektupların yazıldığı 1876 yılı sonuna kadar gazete makalesi roman ve piyes olarak hayli ürün verdi. İlk roman evliliklerin başarısızlığını anlatan **Taaşşuk-ı Talat ve Fıtnat** bu dönemin ilk roman ürünüdür. Ebüzziya'nın **Sirac** gazetesinde basın yazarlığına başladı. **Hadika**'da çalıştı. 1874'de Trablusgarp'te **Vilayet** gazetesini çıkardı. İstanbul'a dönünce **Besa yahud Ahde Vefa** (1875), **Seydi Yahya** (1875) ve **Gave** (1876) isimli oyunları yayınlandı. 1876'da çıkan **Sabah**'ın bir süre başyazarlığını yaptı. **İstikbal** ve **Hayal**'e de katkıda bulundu. 1877'den sonra bir yandan Bâbıâli'de memurluğuna devam ederken

diğer yandan da bilimsel çalışmalarını dil alanına yöneltti. **Kamus-ı Fransevi** (1882 ve 1885), **Usul-i Tenkit ve Tertib** (1886), **Nevusul Sarfı Türki** (1891), altı ciltlik **Kamusul Alam**'ı (1889-98) ve **Kamus-ı Türki**'yi (1899-1900) kazandırdı.

rı'na yakın politika yürüttüğü için eleştirilerin hedefiydi.

Gave piyesinin yayınlanma izni için de hayli zorluklar çektiğini öğreniyoruz. 20 Ocak 1876'da şöyle yazıyor: 'İzni verecekleri hakkında pek umutlu değilim, eğer verirlerse pek iyi olur.' Konuyla ilgilenen Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın sansür heyetinden piyesi istetip ilgilendiğini, hayli beğendiğini ve sonunda iznin çıktığını Abdül'e yazdığı mektuptan öğreniyoruz. Sadece başlığa zulüm ve zalim sözcüklerinin konmaması istendi. Kendisi bu eserinin çok beğenileceğine emindi, zira pek çok özgürlükçü düşünce içeriyordu. Bu yüzden nasıl olup da izin verdiklerine bir hayli şaştı, çünkü başlığın kaldırılması ve içerideki sınırlamalara rağmen, konu hükümdarların baskısını hedef almıştı ve kime yönelik olduğu açıktı. *Gave*'de, Fars halkının yabancı işgaline karşı Arap Kralı Dahaku'ya karşı sürdürdüğü özgürlük mücadelesi konu edilmektedir. Mücadeleci lider olarak *Gave*'yi öne sürmesi, doğrudan doğruya Osmanlı tarihinden örnekler vermesinin imkânsızlığı yüzündendi. O da dolaylı olarak mutlakiyetçi rejime karşı çıkıyordu. Eserin başlığının "Zulmü Zalim" ifadesini taşıması da hedefi kolayca açıklar. Yapıtın sonunda da şunlar yazılıdır: "Yaşasın adalet, yaşasın gerçekler; baskı ve baskı yürütenler yok edilsinler." Konu *Şehname*'den alınmıştı.

Firdevsi'nin bu eserini Sami çok iyi incelemiş, Türkçeye çevirmiş ve yorumlamıştır. Bu çevirinin el yazısı orijinali mirasçılarının elinde bulunmaktadır. Sami'nin *Gave*'sinin kişiliği, Firdevsi'ninkinden çok daha kuvvetli ve savaşçıdır. Fars efsanesinde Gave, 16 çocuğu öldürüldükten ve 17.'si öldürülmek istenince ayaklanır. Sami'ninkinde ise ilk iki çocuğu öldürülmeye kalkışıldığında *Gave* hemen ayaklanır.

Bu piyes kötü kralın ortadan kaldırılıp iyi kralın onun yerini almasıyla sona eriyor. O dönemde bundan daha fazlasının yazılması zaten mümkün değildi. Ama baskı ve keyfiliğe karşı bir direnme olduğu ve kralcı yönetimlere karşıtlığı açıktır. Daha sonra göstereceği gibi, Sami kararlı bir cumhuriyetçidir. Bu konudaki düşüncelerini tarih konulu yapıtlarında ortaya koymayı tasarlıyordu. Bu eğilim, *Seydi Yahya* ve *Besa* isimli kitaplarını yazdığı zaman kendisinde mevcuttu. Hedefine ulaşıp ulaşamadığı ise ayrı bir mesele. Bu yapıtlarının içerikleri, onun düşüncelerini tam olarak yansıtabildiği anlamını taşımaz. Çelişki, çalıştığı ortamın koşullarının sonucuydu. Sami kardeşine, *Besa* ve *Seydi Yahya* eserlerinin Hıdiv'e ya da Mısırlı bakanlardan birisine yansıtılmasını öneriyor. Oysa bunlardaki cumhuriyetçi düşüncelere Mısırlılar da karşıydı. Bütün bu çalışmalarıyla Sami elinden geldiğince baskıcı rejimlere karşı mücadele vermiş oluyordu.

Gazete ve dergilerdeki çalışmaları hakkında kardeşine şunları yazıyor: "*İstikbal*'deki yazdıklarımı biliyorsun, fakat memnun değilim, çünkü birçok kişi yazıyor. Diğerlerinin yazılarını beğenmiyorum. Kendi düşüncemi ifade edemiyorum, gazete sahibinin düşüncelerine hizmet etmek zorundayım ve gazetenin sayfalarını doldurmak için yazıları ve haberleri benim seçmem olanağı yok."

Bu kısıtlamayı, kendi bağımsız gazetesini çıkarmakla aşmak istiyordu, bu da ancak kendi bağımsız matbaasını kurmasıyla mümkün olabilirdi. Hidiv'e yanaşma gayreti bu amacı taşıyordu. Osmanlı yönetimiyle karşılaştırınca daha reformcu adımlar atan bir ülke olarak Mısır için yazma faaliyetini yararlı diye nitelendiriyordu. Sansürün gadrine uğramak endişesiyle 8 Şubat 1876 mektubunda Tahsin'e şunu belirtiyor: "Mısır'a dalkavuklukla değil, ciddiyetle ve onurla hizmet etmek, yurda ve halka özellikle İslâmlığa hizmet etmek demektir, çünkü... anlarsın ya...' Gazetesinde vilayetlerden gelecek haberlere, şüphesiz öncelikle Arnavutluk'tan gelecek olanlara daha geniş yer vermeyi tasarlamaktaydı. Bu düşüncesine katılan Tahsin de birlikte yayınlamak istedikleri gazete için şunları yazmaktaydı: 'Korkma, dalkavukluk yapmıyoruz. Mısır'da övünülecek çok şey vardır... Ve daha sonraki zamanlarda istediklerimizi yazabileceğiz."

Fikirleri ve çalışma alanı sebebiyle isimleri açıklanmayan bazı kişilerin eleştiri ve suçlamalarına hedef olduğu anlaşılıyor. 11 Şubat 1876 tarihli mektubunda Girit'ten dönmüş olan Samim Paşa ile görüştüğünü yazıyor: 'Bilinen sorunlar hakkında görüştük. Suçsuz ve iki yüzlü insanların kurbanı olduğumu söyledim. İnandırdım da.'

Sami'yi frenleyen koşullara, çalışma ortamı ve maddi sorunlarını da eklememiz gerekiyor. Belirttiği gibi gazetede sabahtan akşama kadar çalışıyordu. Ama yine de ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kazancı yoktu. *İstikbal* ve *Hayal* gazetelerinin yayıncısı Teodor Kasap, bunların yasak edilmesi yüzünden belirlenmiş ücretleri de ödeyemez durumdaydı. Sami'ye ikibin kuruş vermesi gerekliydi. Sami'nin *Monte Kristo* çevirisini beş kez daha ucuza satmaya razı olmasına rağmen, ne ona ne de diğer arkadaşlarına para ödeyemiyordu. 11 ve 22 Ocak 1877 tarihli mektuplarında ağabeyi Abdül'e yazdığı gibi, Sami borç alarak yaşamak durumunda kalmıştı.

Topluma egemen olan siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar Sami'yi öylesine bezdirmişti ki, Tanrı'ya karşı da öfke duyuyordu. Her şeye rağmen yaşamak zorunluluğuyla bunalınca Naim'in bazı fırsatlarda yaptığı gibi 'İnşallah' sözcüğünün yerine Tahsin'e 2 Şubat 1877 tarihli mektubunda 'inşaişeytan' sözcüğünü koymuştu. Bütün bu sıkıntılara rağmen yazarlığın her alanında ürün vermekten hiç geri kalmadı.

"Talihsiz" Bir Buluşma ya da

Giotto'yu Okumak

UŞUN TÜKEL

Tarih ve Toplum dergisinin Kasım 1996 tarihli 155. sayısında Özgün Eroğlu imzasıyla yayımlanmış olan "Altın Kapıda Buluşma" başlıklı Giotto'nun bir yapıtını konu alan çözümleme denemesi, pek çok açıdan irdelenmeyi gerektiriyor. Yazıya, yıllardır izlediğimiz ve sayısız ilginç araştırmanın yayımlandığı, ciddiyetinden kuşku duyulmayan *Tarih ve Toplum*'da değil de herhangi bir yerinde rastlasaydık; bunu da son yıllarda özellikle genç araştırmacılar arasında bir tür "mania" oluşturan "yazı yayımlamak" tutumunun sıradan bir örneği olarak görebilir ve denemeyi gönül rahatlığıyla arşivin tozlu raflarına (artık onlar da tarih olduğuna göre, bilgisayar belleklerinin en alt katmanlarına) atabilirdik. Ne var ki, yayımladığı yazılarla dinamik tartışma ortamları yaratan *Tarih ve Toplum*'daki bir deneme, salt bu nedenle bile, daha ciddi bir yaklaşımla gözden geçirilmelidir.

Sayın Eroğlu, 14. yüzyıl İtalyan ressamı Giotto'nun *Altın Kapıda Buluşma* yapıtını (ne metnin içinde ne de fotoğraf altında yapıtın nerede bulunduğu belirtilmiyor; meraklısı için söyleyelim: Resim, Padua'da Enrico Scrovegno tarafından inşa ettirilen Arena ya da Scrovegni Şapeli'nin sol yan duvarında pencere sırası üzerindeki fresk dizisinde yeralmaktadır) kendi deyişiyle *"ikonografik ve ikonolojik bir yanaşımla (?)"* çözümlüyor. Daha en başta; bu tür temel bir terminoloji bulanıklığı olamayacağını, *yanaşımın* olasılıkla bir dizgi yanlışı olduğunu sanıyor, ancak 4. notu okuduğumuzda ne yazık ki bunun bir rastlantı olmadığını anlıyoruz. "Fresk", Eroğlu tarafından şöyle tanımlanıyor: *"Abidevi duvar resmi tekniğidir. Yeni sıvanmış bir duvar üzerine suda hazırlanmış boyalarla resim yapma yanaşımının adıdır"* (s.26.282). Demek ki, yazıyı kaleme alan kişi ya *yaklaşım*, *yöntem* gibi sözcükleri yetersiz buluyor ya da bütün estetik kaygıları bir yana bırakarak kavram ve deyim dünyamızı zenginleştirmeye (!) soyunuyor.

Bu anlatım sakatlığı, yazıda tek örnek olarak kalsaydı, üstünde durmaya değmez öznel bir sözcük üretimi (!) olarak görülebilirdi. Ne var ki, Eroğlu'nun düzenlemenin "ön-ikonografik tanımlamasını" yaparken kullandığı tümceler, ciddi bir durumla karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Noktasına dokunmadan yineliyorum:

"Benzer kontrastlıklar, insan figürlerinin üzerindeki giysilerde de vardır. Kostümlerin meydana getirdiği kontrastik hem tam ortada kalan oldukça koyu lacivert olan kostümüyle var olan figürle bütünde, hem de örneğin; Anna'ya sarılan Yohakim'in kostümünde; basit anlamdaki bir ışık-gölge ile tikel olarak dikkati çekmektedir."

(...) "*İnsan figürleri ve mimari gösterimlerle resimde tabii ki hacimler işgal edilmiştir. Bu işgaller de bilinçli bir yerleştirme, dolayısıyla olumlu proporsiyonlaşmalara işaret etmektedir.*

Kapı kemerinin altında bir proporsiyon; üç kadınla, diğer bir proporsiyon; elinde örtüğü tutan tek başına kadınla, yine üçüncü proporsiyon; lacivert giysili gizemli kadınla, dördüncü proporsiyon; birbirine sarılan iki figürle, sonuncu ve beşinci proporsiyon ise; çoban olarak nitelenen resmin en solundaki figürle oluşmaktadır."

(...) "*Çizgiler kule ve kapıda belirli olan mimari formlarla varken, insanlarda ise; görme suretiyle meydana farklı*

Doç. Dr. Uşun Tükel İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Genel Sanat Tarihi Anabilim dalı öğretim üyesidir.

Resim 2- *Giovanni da Milano*, Altın Kapıda Buluşma, *1365, Floransa, S. Croce Kilisesi*

kompozisyon geometriklikleri getirmektedir" (s.25.281).

Görüldüğü gibi; çarpık, anlamdan yoksun tümce kuruluşları, yanlış vurgulama işaretleri ve en önemlisi *kontrastlık, kontrastik, geometriklikler, proporsiyonlaşma, proporsiyon* ("oran" sözcüğünün karşılığı olsa bir sakınca yok; ne var ki, Eroğlu'nun sözlüğünde "ilgi noktası", "figür öbeği" türünden bir şeyler ifade ediyor olmalı!) sözcüklerinin (!) neden olduğu yoğun bir dil kirlenmesiyle karşı karşıyayız. Bilimsel disiplinlerin *a priori* gereksinme duydukları şeyin başında tutarlı bir terminoloji kullanımının geldiği, bilinen bir gerçektir. Bunun için araştırmacıların -olur olmaz biçimde dilbilimcilik "oynamadan"- anlatmak istediklerini açık, anlaşılabilir, az çok uzlaşılmış bir dil tutarlığı ile dile getirmesi gerekir. Aksine davranış, salt yukarıdaki gibi ne olduğu belirsiz sözcüklerin anlamı bulandırmasına yolaçmaz; aynı zamanda araştırmacı adaylarının ve öğrencilerin aklının karışmasına, sözgelimi *kontrastik, proporsiyonlaşma, geometriklikler, kontrastlık* (ancak "rantiyeci" anlamlı bir sözcük olarak benimsendikten sonra, bunlar da pekala hoş görülebilir!) türünden sözcükler bulunduğu, daha kötüsü bunların bir şeyler "söylediği" düşüncesine kapılmalarına neden olur. Türkçe'de sanat tarihi terminolojisinin tam anlamıyla oturmuş olduğu, henüz belki söylenemez. Bu bağlamda, kuşkusuz hepimizin üstüne düşen görevler olduğu ayrı bir konudur. Ancak bunu, genel kabul görmüş sözcük ve kavramları çarpıtmadan gerçekleştirmeliyiz.

Özkan Eroğlu yazısında *Altın Kapıda Buluşma* adlı yapıtı Erwin Panofsky'nin "İkonografi ve İkonoloji" makalesinde[1] temellendirdiği yöntem ışığında ele alıyor. Panofsky, yöntemin ilk kuramsal metni sayılan bu yazısında (1939), biçimsel çözümlemelere karşıt olarak sanat yapıtlarının anlam açısından çözümlenmesi sorununu ele alır. Ona göre bu tür bir araştırma üç aşamalıdır: 1. Birincil ya da doğal anlamın sorgulandığı *Ön-İkonografik Betimleme*, 2. Dar şıklı ya da uzlaşımsal anlamın tanımlandığı *İkonografik Çözümleme*, 3. İçsel anlam ya da içeriğin yorumlandığı *İkonolojik Yorum*.

Ön-İkonografik Betimleme'de sanat yapıtında yeralan nesneler, formlar gündelik yaşam deneyimlerine dayanılarak saptanır ve tanınır. Figürün anlatımsal özellikleri, ruhsal durum (sevinçli, acılı, kızgın gibi) belirlenir. *İkonografik Çözümleme* katmanında düzenlemedeki çeşitli formların simgesel ya da alegorik anlamlarını saptamak, atribüleri[2] belirlemek yoluyla öykü, demekse sanat yapıtının üreticisi yoluyla izleyiciye aktarılan konusu el de edilir. Bunun için, özellikle dinsel konulu yapıtlarda temel kutsal metinlerin (Tevrat, İncil) ve onların dönemlere göre değişen yorumlarının (ki bunlar çoğunlukla Ortaçağ din bilginleri tarafından gerçekleştirilmiştir) belirlenmesi, büyük önem taşır. *İkonolojik Yorum*, yöntemin can damarı, k

Resim 8- *Konrad Witz*, Altın Kapıda Buluşma, *y.1440, Basel Sanat Müzesi.*

Resim 5- *Yaşlı Boccardino*, Altın Kapıda Buluşma, *16. yüzyıl başı, Romanbreviary, Floransa, Laurenziana Kitaplığı*, MS. *Plut. 17.*

zaman da tıpkı sözkonusu yazıda duğu gibi, yanlış anlaşılan son aşa- sıdır. Panofsky bir sanat yapıtının eriğinin, asıl anlamının "bir ulusun, dönemin, bir sınıfın, bir dinsel ya felsefi inancın temel tutumunu şıklayan -ve bir kişilik tarafından ni- elendirilip bir yapıtta yoğunlaştırıl- miş olan- temel ilkelerin saptanmasıy- kavranabileceğini söyler.[3]

Bu durumda *ikonoloji*, Eroğlu'nun otunda söylediği gibi "bir sanat ya- tının içeriği demek" değildir. "Loji" ikısından da anlaşılacağı gibi, aslın- içeriğin yorumlanması, içsel anla- nın yukarıdaki olgular göz önüne alı- arak ortaya çıkarılmasıdır. Birazdan değineceğimiz gibi, yorum niyetine rtaya atılan düşünceler de dikkate ındığında sözkonusu yazıyı Giotto, Panofsky ve Eroğlu'nun "talihsiz" bir uluşması olarak adlandırmak, acı- masız bir eleştiri sayılmasa gerektir.

Giotto'yu Okumak

Giotto di Bondone (1266/7 - 337), Ortaçağ'ın *hiyerarşik* betimle- anlayışını büyük ölçüde sarsmış; nırlı da olsa perspektif ve yerel renk nlayışı, güçlü bir oylum kavrayışıyla Rönesans'ta egemen olacak olan Na- üralizm'e geçişin 14. yüzyıldaki anıt- köprüsü olmuştur.[4] Yaklaşık 100 yıl sonra, 15. yüzyılın hemen başında genç bir usta Masaccio, Floransa S. Maria della Carmine Kilisesi, Brancacci Şapeli'ndeki freskleriyle Natüralizm'in olgun örneklerini verecektir. Her şeye rağmen, Giotto'da (özellikle de resmimizin yeraldığı Arena Şapeli fresklerinde) o güne dek görülmemiş bir Natüralizm kavrayışının varlığına tanık oluruz. Çağdaşı Boccaccio, ünlü yapıtı *Decameron*'un altıncı günün beşinci öyküsünde onu şöyle tanımlıyor:

(...) *"Giotto adındaki ikinci kişiye gelince, öyle güçlü bir yeteneğe sahipti ki, her şeyi doğuran, yıldızları hareket ettiren doğayı kalemiyle, fırçasıyla olduğu gibi resme dökebilirdi. Yaptığı resimler tıpatıp aslına benzer, insan çoğu kez yanılıp, resmi gerçekle karıştırırdı."*[5]

İşte size 14. yüzyılın tam ortasından (*Decameron* 1349-53 yıllarında kaleme alınmıştır) yalın, ancak o ölçüde net bir Natüralizm tanımı... Resim tekniği açısından bugün tartışılır bulsak bile, kuşkusuz yüzyıllar öncesinden gelen bu satırların dile getirdikleri nedeniyle, hocamız İpşiroğlu "İtalyan Rönesansı Giotto ile başlar" diyebilmiştir.[6] Vasari, kendisi de büyük bir hayranlık duyduğu Giotto'nun yaşamını anlatırken Boccaccio'nun yanısıra Dante ve Petrarca'nın da benzer nitelikte satırlarına yer verir.[7]

Arena Şapeli'ndeki *Altın Kapıda Buluşma* (Res.1), sol duvardaki Anna-Yohakim öykülerinin son bölümüdür. *Yohakim'in Tapınaktan Kovuluşu, Yohakim Çobanlar Arasında, Anna'ya Müjde, Yohakim'in Kurbanı, Yohakim'in Düşü*, resmimize komşu düzenlemelerdir ve böylelikle Giotto bu öykü çevriminin bütününü resimleme olanağı bulmuştur. Araştırmacılara göre, Giotto Padua'ya önce S. Francesco rahiplerince Santo Kilisesi'nin freskleri için çağrılmış; buradaki başarısını gören Scrovegno'nun isteği üzerine Arena Şapeli'ni de resimlemiştir. Yapıtların tarihlenişi konusunda 1304-6 ve 1309-10 olarak, iki ayrı öneri bulunmaktadır.[8]

Meryem'in anne-babası Anna ile Yohakim'in öyküsü, kanonik İncil'lerde yeralmıyor. Öykü, özellikle Ortaçağ boyunca çok gündemde olan ve "pseudo" ya da "apokrif" denen ve kilise tarafından 4 İncil'in dışında tutulan kitaplardan biri olan *Yakup İncili*'nden alınmıştır. Aslında bütün Anna-Yohakim öyküsünün anlatıldığı kitapta "Altın Kapıda Buluşma" bölümü şöyle geçiyor: "... *Ve Yohakim sürüleriyle yola çıktı; Anna Kapı'da bekliyordu, Yohakim'in geldiğini gördü ve ona doğru koşup boynuna sarıldı*"

Resim 4- *Anonim*, Yohakim ve Anna Öyküsü, *15. yüzyıl başı, Galatina, S. Catarina Kilisesi.*

(IV/4). Bu açıklama, resmin doyurucu bir yorumu için yeterli görünmüyor. "Yohakim'in Düşü" bölümündeki açıklama ise konuya yeni bir boyut katıyor: "*... Tanrı'nın meleği ona görünüp şöyle dedi: Tanrı duanı kabul etti. İn artık buradan, çünkü karın senden gebe kalacak.*" (IV/2). Şimdi, daha önce Tanrı'nın meleğinin karı-kocaya bir gün Kudüs'te Altın Kapı'da buluşacaklarını söylemiş olmasını da dikkate alırsak; açıklamalar, resmin ikonografik tanımı ve öyküsünün saptanması için yeterli görünüyor. O halde, "*Meryem'in anne-babasının, bir çobanın da (Hıristiyan ikonografisinde İsa'nın niteliklerinden birinin çobanlık olduğunu da bildiğimize göre!) aralarında bulunduğu kalabalığın eşliğinde Altın Kapı'da Tanrı'nın şahitliğinde buluştuklarını; kapının aslında Tanrı ile kulları arasında bir köprü, altın sarısının uhrevi ışık, lacivertin mistisizm gösterisi (?), kırmızının ise Tanrı fikrinin her zaman güncel ve taze kalmasını (!) sağlayan olduğunu*" söyleyerek bir "*ikonolojik tanımlama*" (aslı yorum ya da yorumlama olacak!) yapmış oluruz (Eroğlu, a.g.y., s.26.282).

Bu yorumu "bulandırmak" istemem; ancak yine de birkaç önemli noktayı belirtmeden geçemeyeceğim. Yapıtın içerdiği imge ve alegorilerin sağlıklı bir yorumu için Anna-Yohakim öyküsünü bütününde ele almak, bunu yaparken yukarıda sözünü ettiğimiz İncil dışı kaynakları ve Ortaçağ yorumlamalarını da gözden geçirmek gerekir. Bu kaynakların başında da, 14. yüzyılda neredeyse İncil'lerden bile daha gözde olan *Altın Efsane* (Legenda Aurea) gelmektedir.[9] Özellikle İtalya'da S. Gimignanolu Giovanni'nin *İsa'nın Yaşamı Üstüne Meditasyonlar* adlı yapıtıyla birlikte, deyiş yerindeyse, ressamların rehber kitabı olmuştur.[10] Anna-Yohakim öyküsünü *Altın Efsane*'den izlemek, Giotto'nun yorumunu anlamak açısından da hayli ilginçtir:

"*Mübarek peder Jerome* (ünlü kilise babası Aziz Hieronymus, U.T.) *'Bakire Anamızın Doğumunun Hikâyesi' adlı risalesinin girişinde gençlik yıllarında okumuş olduğu bazı kitaplardan hatırladığı hikâyeyi daha sonra kaleme almış olduğunu söyler. Galile'nin Nazareth şehrinden Yohakim, Bethlehemli azize Anna'yı karısı bilmiş idi. İma dolu olarak, iffetli şekilde yaşıyorlard Varlıklarını üçe bölmüşlerdi. Bir kısm nı mabede ve onun koruyucularına, b kısmını gelip geçen yabancılara ve fakı lere, bir kısmını da evlerinin ihtiyacı ayırmışlardı. Yirmi yıldır çocukları o muyordu ve günlerini kendilerine bir ç cuk bahşetmesi için Rab'a dua etmel geçiriyorlardı. Bu fikirle dolu olarak ... büyük bayrama (yortu) katılmak üze Kudüs'e vardılar. Yohakim akrabaları la beraber mabede adakta bulunma gitti. Onu gören rahip, büyük bir k gınlığa düştü; dışarı çıkması gerektiğ Rab'ın sunağına yanaşamayacağını railoğullarına bir döl verememiş adam Rab'a adakta bulunamayacağını bil di. Yohakim yerin dibine girmiş idi; a rahibin dediklerini duyan akrabaları da bulunduğu evine dönemezdi. D çıktı ve çobanlarla beraber yaşadı. B gün bir başına iken bir melek ona r ründü. Melek ona korkmamasını sö di ve dedi: 'Ben Rab'ın meleğiyim. B sana, dualarının işitildiğini ve arzu Rab katında kabul olduğunu bilmen yolladı. Ne kadar utandığını ve çoc suzluğunu ne kadar yanlış değerler diğini gördüm. Rab tabiatı değil, gü cezalandırır. Eğer o bir kadının rah kapatırsa, bunu, daha sonra mucize olarak açmak için yapmış demekt doğacak olan, dünyevi arzuların m vesi değil, ilahi bir alicenaplığın ür olur. Irkının ilk anası da doksan y kadar çocuksuzluk utancından ac ken ve sonra İshak'ı doğuran kişi midir?* (Tevrat'taki İbrahim-Sara küsü, *Tekvin* 17:15-20; U.T.). *yıllar kısır kalıp da, sonra Yusuf'u d ran Rahel değil midir? Bunlar l ('steril', birleşme olmadan hamile mış) analardır. Bu örneklere ve seb re inan; geciken hamilelik ve dölsüz cuk, hep, en mükemmel olandır. I senin karın da bir çocuk taşıyacak nun adını Meryem koyacaksınız. D mundan beri Rab tarafından kutsa olacak ve daha ana karnında K

Ruh ile dolacak. Sıradan insanlar gibi yaşayacak; ancak vaktini hep mabedde geçirecek. Mucizevi olarak, dölsüz bir anadan doğacağı gibi, o da aynı şekilde bir çocuk doğuracak. Onun adı Mesih olacak; bütün kavimler onun sayesinde saadete erecek. İşte bu sana alamet olsun: Kudüs'teki Altın Kapı'ya gittiğinde, karın Anna seni orada bekliyor olacak. Senin için üzülüyor ve seni görünce bahtiyar olacak!'. Bu sözlerden sonra melek görünmez oldu.

Bu sıralarda Anna kocasının nerede olduğunu merak ediyor ve kaygılanıyordu. Aynı melek ona da göründü ve Yoakim'e söylediklerini tekrar etti, Altın Kapı'ya gitmesi gerektiğini, orada geri dönen kocası ile karşılaşacağını bildirdi. Sonra, meleğin önceden bildirmiş olduğu üzere, orada buluştular, birbirlerini görmekten bahtiyar oldular ve çocuk sahibi olacaklarına iyiden iman ettiler."[11]

Resim 6. *Jacopo Palma*, Yakup ile Rahel'in Buluşması, *16. yüzyıl başı. Dresden, Gemäldegalerie.*

Bu metin ortaya yeni bir kavramı, *sine macula*'yı (cinsel arzu ve istek olmaksızın) çıkarıyor. Demek ki, tıpkı Meryem gibi, Anna da bu yolla çocuk sahibi oluyor. Bu bağlamda kucaklaşma, Anna'nın gebeliğini belirtmek için kullanılmıştır. Dahası, *altın kapı* da anlatımını *Hezekiel Kitabı*'nda bulan[12] ve alegorik biçimde Meryem'in bekaretini simgelediğine inanılan *porta clausa* (kapalı kapı) ile özdeşleşiyor.[13] *Sine macula* izleği; her şeyin görüler, alegoriler, yanılsamalara teslim olduğu Barok dönemde, yerini bütünüyle *Immaculate Conception*'a (Meryem'in günahsız, lekesiz gebeliği) bırakacaktır.[14]

Resim 7- *Moulins Ustası Atölyesi*, Altın Kapıda Buluşma, *15. yüzyıl sonu, Londra, National Gallery.*

Şimdi her şey açıklığa kavuşmuş görünüyor. Ne var ki, bilindiği gibi ikonografi ve kaçınılmaz uzantısı ikonoloji, sanat yapıtlarındaki düzen ve kalıpları, onların sanatçı ya da çağ düzeyinde değişimlerini de anlamsal boyutuyla çözümlemeyi amaçlayan bir yöntemdir. Bu açıdan, *Altın Kapıda Buluşma*'nın bütün gizleri henüz çözülmüş değil! Giotto, karı-kocayı bir karşılaşma, bir kucaklaşmanın ötesinde açıkça öpüşür biçimde göstermektedir. Oysa *Trecento*'nun en az onun kadar önemli iki ustası, Giovanni da Milano ve Taddeo Gaddi'nin aynı konulu yapıtlarında Yohakim ve Anna yalnızca kollarını birbirlerine uzatmış durumda gösterilmiştir.

Giovanni da Milano, Floransa Santa Croce'deki 1365'e tarihlenen yapıtında (Res.2), Yohakim ve Anna'yı adeta samimi, sıcak bir kucaklaşma içinde göstermekten özellikle kaçınmış gibidir. Anna, sanki bu mucizevi gebelik konusunda alçakgönüllü düşüncelere dalmış görünüyor. Yohakim ona kollarını uzatmıştır, ancak karanlık bir bakışla ötelere bakmaktadır. Düzenlemenin öteki kenarında Yohakim'in düşü yeralırken, kapı kemerinin altında 'standart' kadınlar grubu yeralıyor. Taddeo Gaddi'nin yine Santa Croce'de bulunan yapıtında da (Res.3) karı-koca yalnızca kollarını kavuşturmuş, stilize bir kucaklaşma içindedirler.[15]

Oysa ressamımız için "buluşma"

Resim 1- Giotto, Altın Kapıda Buluşma, *1304-6 / 1309-13. Padua, Arena Şapeli.*

son derece neşeli bir olaydır. Örtülü kadın dışında herkes büyük bir merak, dahası mutluluk içindedir. Bu şefkat dolu ve içten gelen karşılaşma, Giotto öncesindeki örneklerde de bulunmuştur.[16] Bu durumda *Yakup İncili* (IV/4) ve *Pseudo-Matta*'daki (III/5) *"Yohakim'in geldiğini gördü ve ona doğru koşup boynuna sarıldı"* anlatımı, bu örneklerle görselleşiyor; "boyuna sarılmak", giderek "öpüş" önemli bir göstergeye dönüşüyor. Öte yandan, yüzyıllardır süren efsane geleneklerinde de bu izlekleri içeren olguların varlığına tanık oluyoruz. Sözgelimi bu geleneklerde, Anna'nın karşılaşma sırasında şu sözleri söylediğini görürüz: *"Altın Kapı'da kucaklaştıklarında Anna Yohakim'in boynuna sarılarak 'Şimdi anladım ki, Tanrı beni kutsadı; duldum artık değilim, kısırdım, artık neşe dolu bir ana olacağım."*[17] Öpüş kalıbının Giotto tarafından kullanılması, bu tür efsane geleneklerinin yanısıra, Fransiskenlerin Anna'nın gebeliğinin yalnızca lekesiz değil, aynı zamanda mucizevi olduğunu ve mucizenin de öpüşten kaynaklandığı öğretisine[18] uygun düşüyor. Nitekim *Immaculate Conception* kavramının, bu mucize izleğine bağlı olarak, Meryem'i de içermesinin en dolaysız anlatımını ise kanonik İncil'lerde buluyoruz.[19]

Cesare Gnudi, Arena Şapeli resimlerinde Giotto'nun insancıl duygulara yer verdiğini, biçimsel olarak da resimsel yapının temeline insan formunu yerleştirdiğini söylerken[20] bir yandan da sanki öpüş kalıbının düşünsel köklerini ortaya koymaktadır. Çünkü, "o dönemde insancıl değerlerin egemenlik alanı hayli genişlemiş; insan-insan ilişkisi, insan-Tanrı ilişkisi denli geçerlik kazanmıştı. 'Yohakim ve Çobanlar', 'Altın Kapıda Buluşma', 'Isa'ya Ağlama' türünden konular Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında hep gözardı edilmiş; ancak Trecento'nun ilk yıllarında içerdikleri *hümanist* nitelikler nedeniyle sanatçılar tarafından daha hoş ve *canayakın* bulunmuş, peygamberlerin yaşamlarına ilişkin simgesel içerikli (Son Akşam Yemeği) ve doğaüstü (Kana Düğünü, Göğe Yükseliş) sahnelerden daha sıcak bir biçimde karşılanmıştır."[21]

Peki yi, ötekiler neden öpüşme olayına yer vermemişlerdir? En azından Taddeo Gaddi'nin,[22] 1333-38 arasında Floransa'da etkinlik göstermiş olan Augustinusçu vaiz Simone Fidati'nin tanımış olması çok doğal görünüyor. Gerçek Hıristiyanların evlilik ilişkileri üzerine küçük bir rehber olan *L'ordine della vita cristiana*'da (Hıristiyan yaşam düzeni) Fidati şöyle diyor: *"Evli çiftler, ne baştan çıkarıcı ne de şakayollu birbirlerine dokunmamalıdırlar çünkü bu eylem tenlerine cinsel arzu ateşini yayar."*[23] Peder Fidati'nin bu ve benzer görüşleri yaklaşık yirmi yıl boyunca İtalya'da, özellikle de Toskana bölgesinde hayli etkili olmuştu. Öyle ki, Prof. Meiss'e göre bu dönemde bilinen bütün örnekler[24] şematik, biçimsel, soğuk bir el kavuşturmanın ötesine gitmiyor. Giderek, G. da Milano'nun freskinde Yohakim ve Anna, sanki ayrı dünyalarda gibidirler.

Son olarak, öpüş (ya da yanak ve

ığa gösterim) ile görselleşen sıcak, nimi bir karşılaşma kalıbının ne- en şematik, soğuk bir kucaklaşmaya nüştüğü üzerinde kısaca da olsa rmak gerekir. Bilindiği gibi 14. yüz- özellikle de İtalya'da, yeni bir din- düşüncenin iyice kök saldığı bir nemdir. 1182-1226 arasında yaşa- ş olan Aziz Francesco, eylemleri, rçekleştirmiş olduğuna inanılan izeleriyle daha yaşadığı dönemde Hıristiyan inancında yeni bir dönü- mün oluşmasına neden olmuştu.[25] ride Fransisken tarikatı olarak diz- leşecek olan hareket, en başta Aziz ncesco'nun alçakgönüllülük ve il'deki yalınlığı, saflığı arayan dü- celerinden kaynaklanmıştı.

O, halktan kopuk, boğucu bir Hı- stiyanlık anlayışına karşı çıkmıştı.[26] derek bir tarikat oluşturan anlayış, ellikle 14. yüzyılda *Immaculate nception* öğretisini yaymayı baş naçlarından biri olarak görmekte- Öpüş de, Fransiskenlerce Tan- nın "inayetiyle" gerçekleşen muci- zevi gebeliğin kaynağı, sanatsal alan- da görsel alegorisi olarak görülüyor- du. Ne var ki, "Anna'nın ve dolayı- sıyla Meryem'in lekesiz, günahsız ge- beliği" düşüncesi, 14. yüzyılın ikinci çeyreğinde etkin olan Simone Fida- ti'nin vaazları da dikkate alınırsa, öpüş gibi uç noktada bir temasa uy- gun değildi. Olasılıkla bu nedenle, da Milano, Daddi, Gaddi gibi Giot- to-sonrası sanatçılar, izleği ancak şe- matik, soğuk, biçimsel bir karşılaşma olarak tasarlayabilmişlerdi.

L'ordine della vita cristiana türünden yorum ve vaazlarda dile gelen düşün- celer, konumuz bağlamında sanatsal kalıpları daha şematik ve soğuk bir düzene koymuştur, denebilir. O ka- dar ki, resim biçemindeki gelişim gö- zönüne alındığında, Giotto'nun ken- disinin bile sahneyi ilerleyen yıllarda ele alsaydı bu tür bir öpüş kalıbı kul- lanmayabileceği öne sürülmüştür.[27] 14. yüzyıl ortalarından sonra bir yan- dan hümanist düşüncenin temelleri atılırken bir yandan da sanatçıların (bu bağlamda *Fra* Angelico, Simone Martini de "ilginç" kişilikler olarak görülebilir) her şeye rağmen dinsel öğretilerden yoğun olarak etkilen- dikleri gerçeği, toz-pembe Rönesans gözlüklerini bile buğulandırabilir.

Nitekim, konunun sahne düzeni açısından yeniden Giotto *hümaniz- mine* dönmesi, "lekesiz, günahsız ge- be kalmış" kadınların eşleriyle öpüş- meleri, ancak -en azından İtalya'da- Rönesans ve sonrasında gerçekleşe- bilmiştir. Galatina S. Catarina Kili- sesi'ndeki 15. yüzyıl başına tarihle- nen, B. Berenson tarafından İtalo- Bizanten olarak değerlendirilen[28] bir freskte (Res.4); dekoratif çerçeveli kitap resimleriyle ünlenmiş, "Yaşlı Boccardino" olarak da bilinen Gi- ovanni Boccardi'nin (1460-1529) bir minyatüründe[29] (Res.5) Yohakim ve Anna'yı yanak yanağa kucaklaşır- ken görmekteyiz.[30] Her ne kadar öy- kü olarak farklı olsa bile, ana figürü "lekesiz ve mucizevi bir gebeyi" içe- ren "Yakup ve Rahel" de bir Rönesans ustası olan Jacopo Palma (y.1480-1528) tarafından adeta Ve- nedik kırlarında, öpüşür biçimde gösterilmiştir (Res.6).

Bu konuda kuşkusuz çok daha ay- rıntılı değerlendirmeler yapılabilir. Söylemek istediğim, *ikonolojik bir yo- rum* için tarihsel arka-planın, buna bağlı olarak kalıp ve tiplerin tarihi- nin -hiç olmazsa buradaki gibi kaba- ca- bilinmesinin ne kadar gerekli ol- duğudur. Aksi durumda; "Yohakim ve Anna'nın Hıristiyanlık (?) iko- nografyasında Meryem'in anne ve babası olarak bilindiği, (...) resimde renklerin görünen anlamlarının ol- duğu, altın sarısının buluşmanın Tanrı şahitliği altında gerçekleştiği sanısını kazandırdığı, (...) mavinin azalan uhreviyetin de (?) bir göster- gesi olarak aynı zamanda bir doğallı- ğın simgesi olduğu" anlatımı, Giot- to'nun *Altın Kapıda Buluşma*'sının ikonolojik yorumu sanılabilir.

esim 3- *Taddeo Gaddi*, Altın Kapıda Buluşma, *Floransa, S. Croce Kilisesi.*

NOTLAR

1 Panofsky'nin ilk kez **Studies in Iconology** adlı kitabında (Oxford University Press) yayımlanan bu metin yazarın şu yayınında da yeralmaktadır: **Meaning in the Visual Arts**, Penguin Books, Harmondsworth, 1983 (repr.), s.59 vd. Bu bölümün yeraldığı yazının Türkçesi için bkz. E. Panofsky, **İkonografi ve İkonoloji** (Çev. E. Akyürek), AFA Yayınları, İstanbul, 1995.

2 Bu, kuşkusuz Türkçe bir sözcük değil. Ne var ki, hiçbir zaman Eroğlu'nun yazdığı gibi (atrubi) kullanılmıyor. Çünkü Latince "eklemek, isnat etmek, atfetmek, tahsis etmek, vermek, tayin etmek, vergi koymak" türünden anlamlara gelen attrib/uo -uere -ui -utum sözcüğünden gelerek Batılı dillere girmiştir. İngilizce'de de attribute olarak yazılmaktadır. Türkçe karşılık olarak, TDK'nun disiplin sözlükleri dizisi içinde, Ö. Ozankaya'nın **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**'nde (1980, s.81) nitel özellik; T. Grunberg/A. Onart'ın **Mantık Terimleri Sözlüğü**'nde (1976, s.108) ve B. Akarsu'nun **Felsefe Terimleri Sözlüğü**'nde (1979, s.145) öznitelik; M. Sencer'in **Yöntembilim Terimleri Sözlüğü**'nde (1981, s.147) yüklence sözcükleri önerilmiştir. "Bir nesneye yüklenebilen nitelik; iş, eylem ya da durumu gösteren edimsel etkinlik" anlamında önerilen yüklence ile anlamı "bir var olanın özle ilgili, kalıcı, zorunlu, yapıcı niteliği; temel belirti" olan öznitelik, şimdilik sanat tarihinin "atribü"süne en uygun karşılıklar gibi görünüyor.

3 Ne var ki, Eroğlu'nun ilk notunda bu tanım Bedrettin Cömert tarafından yapılmış gibi bir izlenim doğuyor (s.26.282). Bilindiği gibi, rahmetli Cömert, Panofsky'yi dilimize kazandırmış olan ilk kişiydi; bunun yanısıra bir dizi yazıyla kuramcının yöntemini daha da ayrıntılı biçimde tanıtmayı hedeflemişti. Bkz. E. Panofsky, "İkonografi ve İkonoloji", **Türk Dili**, 1 Ağustos 1971, sayı 239, s.347-358; B. Cömert, "Panofsky'nin Anlamları I", **Barış Gazetesi**, 29.12.1971; "Panofsky'nin Anlamları II", **Barış Gazetesi**, 5.1.1972; "Görsel Sanatlarda Yöntem: Resmin Anlamları", **Barış Gazetesi**, 19.1.1972; "Resimde İçerik Nedir?", **Barış Gazetesi**, 26.1.1972. Ayrıca sayın Cömert **Mitoloji ve İkonografi** adlı kitabının (Hacettepe Üniv. Yay., Ankara, 1980) "Giriş" bölümünde de bu yöntemin tanıtımına yer verir.

4 Fazla uzağa gitmeye gerek yok. Dilimizde de yetkin bir Giotto monografisi bulunmaktadır: B. Cömert, **Giotto'nun Sanatı**, Hacettepe Universitesi Yayınları, Ankara, 1977.

5 G. Boccaccio, **Decameron** (Çev. R. Teksoy), Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 1996, c.2, s.513.

6 M. S. İpşir, **Rönesans Sanatı**, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul, 1942, s.3.

7 Giorgio Vasari, **The Lives of the Artists** (A selection trans. by George Bull), Penguin Books, Harmondsworth, 1978 (repr.), s.75 vd. Vasari'nin, İskender'in ressamı Apelles ile yetkinlik düzleminde benzerlik kurduğu Giotto yorumu için son bir kaynak olarak bkz. Patricia Lee Rubin, **Giorgio Vasari: Art and History**, Yale University Press, New Haven and London, 1995, "Giotto: The First Light" bölümü (s.287-320).

8 Bu tartışmalar için bkz. B. Cömert, **Giotto'nun Sanatı**, s.54.

9 **Legenda Aurea**, ilerleyen yaşlarında Genoa Başpiskoposu olan Domeniken din adamı Jacobus de Voragine'nin (yak.1230 - yak.1298) kaleme almış olduğu, azizlerin yaşamlarını ve Meryem Ana efsanelerini konu alan bir derlemeler toplamıdır; İsa'nın dünyaya gelmesinden hemen önce (advent) başlayan yapıt, kilise takvimine göre düzenlenmiştir.

10 **Legenda Aurea**'da anlatılan pek çok öykü, Ortaçağ'da büyük bir yaygınlık kazanmış; ancak bunların büyük bölümü Karşı-Reformasyon döneminde Trent Konsili kararlarınca yasaklanmıştır. İsa'nın ilk mucizesi olan "Kana Düğünü'nün, İncil yazarı Yahya ile Mecdelli Meryem'in (Magdalena) düğünü olduğu söylentisi **(L.A., 96)**, bu örneklerin en çarpıcı olanlarından biridir (Bkz. Gertrude Schiller, **Iconography of Christian Art** (Trans. by J. Seligman), Lund Humphries, London, 1972, vol. 1, s.164).

11 **L.A**, 131. Çeviri şu baskıdan yapılmıştır: Jacobus de Voragine, **The Golden Legend** (Trans. by W.G. Ryan), Princeton University Press, Princeton, 1995 (5th printing), vol.II, s.151-152. Aslı ağdalı bir Latince ile yazılmış olan kitap, bir kutsal metin 'esprisi' içinde kaleme alınmıştır. Bu nedenle bu bölüme özgü olarak, çeviride, elimden geldiğinde Kutsal Kitap söylemine benzer arkaik bir dil kullandım, U.T.

12 **"Ve makdisin şarka bakan dış kapısı yolundan beri geri getirdi ve kapı kapalı idi. Ve Rab bana dedi: Bu kapı kapalı kalacak; açılmayacak ve kimse ondan girmeyecek; çünkü İsrail'in Allah'ı Rab ondan girmiştir; bundan dolayı kapalı kalacaktır" (Hezekiel** 44:1-2).

13 James Hall, **Dictionary of Subjects and Symbols in Art**, John Murray, London, 1989, s.170.

14 Kavram, aslında Meryem'in İsa'ya olan gebeliğinden çok, Anna'nın Meryem'e olan günahsız gebeliğini belirtmektedir. İsa'nın vücut bulmasını sağlayacak kabın da pak, lekesiz olması gerektiğinden lekesiz biçimde doğan Meryem seçilmişti. Bu nedenle bir sıfatı da **purissima**'dır. Giderek güçlenen bu izlek, 12. ve 13. yüzyıllarda temel bir kavram halını almıştı. Domenikenler, Aquinalı Thomas da dahil olmak üzere **Immaculate Conception** kavramını reddetmişlerdir. Oysa Bonaventura dışındaki Fransiskenler, bu kavramı yüceltirler. İlerleyen yüzyıllarda öğreti Papalığın vasiyeti altına alınmış, standartlaştırılmış; kendisi de bir Fransisken olan Papa IV. Sixtus tarafından bir kilise yortusu olarak saptanmıştır. Öğreti, daha sonra 17. yüzyıl İspanyası'nda ressam ve Engizisyon'un sanat danışmanı Francesco Pacheco'nun **Resim Sanatı** (1649) kitabında sıkı bir biçimde kodlanmış ve betimleniş biçimi belirlenmiştir. Bkz. George Ferguson, **Signs and Symbols in Christian Art**, Oxford University Press, 1982 (11th printing), s.95-96; J.Hall, **a.g.y.**, s.326-327.

15 Bunlara ek olarak, Bernardo Daddi'nin Uffizi'de bulunan bir altar panosunun predella kısmında Anna utangaç biçimde yere bakmaktadır.

16 Bkz. Millard Meiss, **Painting in Florence and Siena after the Black Death**, Princeton University Press, Princeton, 1978, s.25. Prof. Meiss bunlar arasında, Yohakim ve Anna'nın yanak yanağaverdikleri Monk James Vaaz Kitabı'nda ki bir minyatürü (Vatikan); başlarının neredeyse bitişik olduğu II. Basil Menologionu'ndaki bir örneği ve Siena Katedrali'nin ana kapısındaki, 13. yüzyıl sonuna tarihlenen bir kabartmadaki öpüşme sahnesini belirtiyor, s.25 not 45.

17 Bkz. Clara Erskine Clement, **Legendary and Mythological Art**, Bracken Books, London, 1994, s.152. Bu kaynak, ilk baskısı Hurd and Houghton (New York) tarafından 1876'da yapılan kitabın tıpkıbasımıdır.

18 J. Hall, **a.g.y.**, s.170; C. E. Clement. **a.g.y.**, s.152.

19 **Matta** 1: 18-21 "... çünkü kendisinde doğmuş olan Ruhülkudüstendir"; **Luka** 1: 26-38, "... Ruhülkudus senin üzerine gelecek".

20 Jacques Dupont/Cesare Gnudi, **La Peinture Gothique**, Albert Skira, Genève, 1954, s.65.

21 Meiss, **a.g.y.**, s.60 (Italik vurgular benim, U.T.).

22 Taddeo Gaddi (ölümü 1366): Giotto'nun en sadık izleyicilerindendir. Giotto 1337'de öldüğünde Gaddi onun yanında çalışmaktaydı. Ne var ki, daha 1332'de bağımsız bir sipariş olarak, Giotto'nun da etkinlikte bulunduğu Floransa S. Croce Kilisesi'nin Baroncelli Şapeli'nde "Meryem'in Yaşamı" konulu fresk çevirimini üzerine almıştı. 1338'de tamamlanan freskler onun başyapıtları sayılmaktadır.

23 Meiss, **a.g.y.**, s.26.

24 Meiss, da Milano, Daddi ve Gaddi'nin yapıtlarının dışında Nardo'nun S. Maria Novella'daki bir freskini; Houston Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki bir panoyu ve metni kaleme aldığı yıllarda Floransa Gabinetto del Restauro'da bulunan bir altarın predella bölümündeki yapıtı anmaktadır (**a.g.y.**, s.26 not 51).

25 1209'da Papa III. Innocentus Francesco ve arkadaşlarının yaşam tüzüğünü onaylamış; 1228'de de Francesco, Papa IX. Gregorius tarafından aziz ilan edilmiş ve kabrini barındıracak kilisenin temeli atılmıştır. Daha sonra Giotto, Assisi'deki bu kilisede azizin yaşamöyküsünden sahnelerin yeraldığı geniş çaplı bir fresk programını gerçekleştirmiştir. Yapıtların biçemsel ve ikonografik çözümlemeleri için bkz. B. Cömert, **Giotto'nun Sanatı**, s.5 vd.

26 İnanışa göre, daha 1206 yılında S. Damiano Kilisesi'ndeki haçtan İsa kendisine şöyle seslenmişti: "Francesco, yıkılmak üzere olan evimi tamire git". Azizle ilgili Türkçe bir kaynak olarak bkz. Renée Zeller, **Aziz Fransua** (Çev. D. Pamir), Güler Basımevi, İstanbul, 1977.

27 Meiss, **a.g.y.**, s.26.

28 Bernard Berenson, **Studies in Medieval Painting**, Yale University Press, New Haven, 1930, s.135-36.

29 Bkz. Mario Salmi, **Italian Miniatures**, Harry N. Abrams, New York, 1954, s.54.

30 Bunlara ek olarak, İtalya dışından; y.1483-1500 yıllarında etkin olduğu sanılan Moulins Ustası'nın atölyesinden çıkma ve Londra, National Gallery'de bulunan anonim bir yapıtta (Res.7); Valladolid'deki N. Señora la Antigua'dan y.1551'e tarihlenen kaba, Maniyerist bir el hüneri özelliği gösterdiği için tam bir sıcak kucaklaşma izlenimi vermekten hayli uzak bir altar kabartması ile Krakow Katedrali Sigismund Şapeli'nde bulunan ve 1531-38'e tarihlenen, Peter Flötner/Melchior Baier ürünü üç-kanatlı altar panosunun sol kanat üçüncü bölümü, bu kalıbı yineleyen örnekler olarak anılabilir (Bkz. Georg Kaufmann, **Die Kunst des 16. Jahrhunderts**, Propylaen Verlag, Berlin, 1970, pl.L1 ve fig.276). Buna karşılık, 15. yüzyıla ait olmasına rağmen, tıpkı da Milano ve Gaddi şematizmini yineleyen ve stilize bir karşılaşma kalıbı gösteren bir yapıt da, Konrad Witz'in Basel Sanat Müzesi'nde bulunan resmidir (Res.8).

Efemera Köşesi

Piyangolarda "İlk"ler ve "En"ler

TUNCA VARIŞ

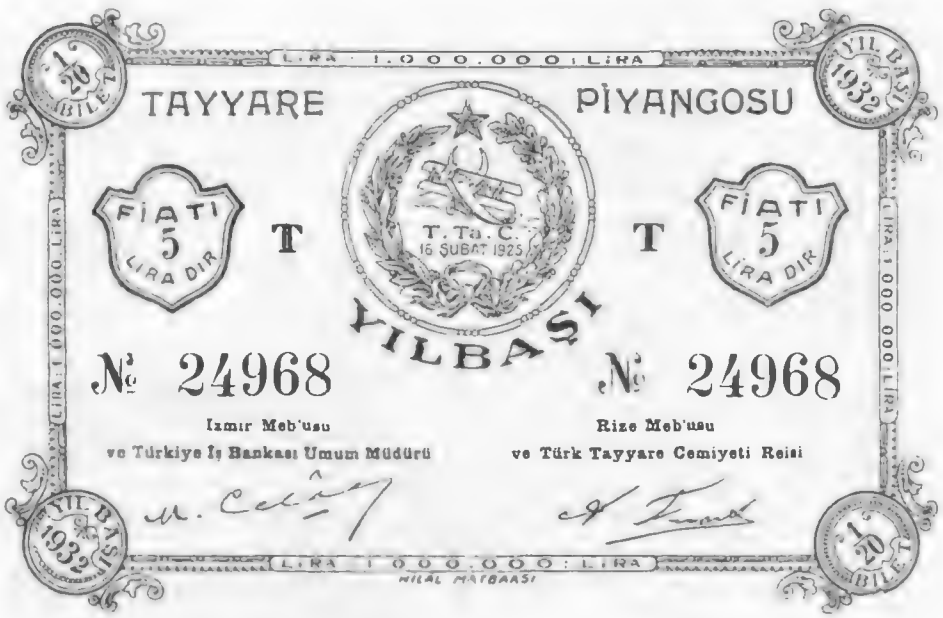

"Piyango Biletleri" üzerine yazmaya karar verdiğimde yapmış olduğum taslak üç yazılık nispeten dar bir dizi şeklindeydi. Aslına bakarsanız konu oldukça nemli; bir koleksiyon malzemesi ya da ekonomik bir belge olarak gördüğümüz piyango biletlerinin ardında yılda trilyonlarca liralık bir parasal hareketlilik ve canlılık söz konusu oluyor. Bazı dönemlerde genç, yaşlı, yoksul, zengin, erkek, kadın demeden tüm toplum bu akıntıya kapılıp gidiyor. Elbette, ülkemizin ekonomik koşullarında parasal sonucu açısından en etkili, zaman açısından en hızlı "zengin olma" ya da özel/Özal bir deyimle "köşe dönme" aracı. En azından kısa bir süre için de olsa "hayaller ülkesine" gitmek için alınan en ucuz bilet. Evet, ya bir de çıkarsa!

Öneminin yanısıra konu, ülkemizde uygulanan parasal politikaların da bir göstergesi olarak da ibret verici. Asgarî ücreti tesbit ederken ellerinden geldiğince alt seviyedeki sayılarda dolaşmakta olan yetkililer piyangoların dağıtacağı ikramiyeleri ya da bilet fiyatlarını saptarken gerçek ekonomik göstergelere hemen itibar ediyorlar ve ülkemizdeki "gerçek enflasyon oranı"nı yakından izleyen yüksek seviyedeki sayılara hemen ulaşıyorlar.

Ve aynı zamanda konumuzun ilginç de olduğu kanısındayım. Yıllar öncesinin kafa yapısını, beğenilerini, sistemlerini, görüşlerini, değerlerini ve değer yargılarını, değişik bir açıdan da olsa, inceleme fırsatını ve olanağını veren yine bu "piyango biletleri" oluyor. İşte bu nedenle bu yazımızda bu biletleri ve bütün olarak "piyango" olayını bir başka açıdan ele aldım. Bugünkü çekilişlere gelinceye kadar nerelerden geçmişiz, ne-

PRIX 150 PIASTRES
BILLET OE LOTERIE ORGANISÉE AVEC AUTORISATION OFFICIELLE
par TANTAVI-ZADÉ HALID Effendi et NÉMLI-ZADÉ TAHSIN Bey
acquéreurs du solde des objets se trouvant au BAZAR DE SECOURS
PRIX 20 PIASTRES

MİLLÎ PİYANGO
19 MAYIS
FEVKALÂDE
PİYANGOSU
Bu piyango otomatik dönen kürrelerle çekilecektir.

YARIM BİLET
10
LİRA
1619635
GÖÇMEN PİYANGOSU
951
Millî Piyango

UN HUITIÈME DE BILLET
Prix: 25 Piastres or.
LOTERIE ORGANISÉE PAR LA BANQUE AGRICOLE
Les lots sont payés intégralement;
en Province:
à Constantinople:

ler varmış, neler yokmuş, "ilk"ler diye niteleyebileceğimiz değişiklik ve yenilikler nelermiş? Piyangoları niteleyen bazı sıfatların başına ekleyeceğim "en" sözü ile piyango tarihinin, bugün unutulmuş "en" ilginç, "en" önemli, "en" şaşırtıcı olaylarını sizlere yansıtmaya çalışacağım.

Bu yazıyı hazırlarken kendi koleksiyonum ve araştırmalarımın yanı sıra Sayın Mete Tunçay'ın "Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı" bünyesinde "Millî Piyango İdaresi" için hazırlamış olduğu "Türkiye'de Piyango ve Millî Piyango İdaresi" adlı o eşsiz kaynak kitaptan da çok yararlandım. O kitabı okumak, daha doğrusu "karıştırmak" benim için büyük bir haz kaynağı oluyor; her seferinde, Sayın Mete Tunçay'a en içten teşekkürlerimle, onun hazırlamış olduğu bu tadına doyulmaz "Çorba"ya bir tutam tuz daha katmaya kalkışıyorum. Vereceğim örneklerde bir tarih sırası (kronolojik düzen) izlemeyeceğim; konuya göre yeri geldikçe, Osmanlı ya da Cumhuriyet Dönemi ayırımı yapmadan bileti ve özelliğini tanıtıp devam edeceğim.

Millî Piyango İdaresi bugün uygulamakta olduğu çekiliş düzenine 1969 yılının Mart ayında geçti. Her yıl 35 çekiliş vardır. 23 (19) Nisan, (29) Nisan, 30 (29) Ağustos gibi özel tarihler dışında her ayın 9, 19 ve 29. günü çekiliş vardır. Ancak "yılbaşı" çekilişine olan ilgiyi azaltmamak için 19 Aralık'ta çekiliş yoktur. Her çekilişte "Tam", "Yarım" ve "Dörtte bir" (bazı çekilişlerde "Beşte bir") olmak üzere dört tip ya da değerde bilet çıkarılır. Bilet bedelinin tamamı bir seferde ödenir, herhangi bir bilet alınır, çekiliş yapılır, kazanılır ya da kazanılmaz, olay bitmiştir. Bir sonraki sefer aynı olay bir öncekiyle bağlantısız bir şekilde yinelenir yani yenilenir; sürer gider.

Hemen bu noktada sunacağım bilet "En Uzun Geçerlilik Süresi"ne sahip olan bir bilet. Osmanlı Döneminde birçok özel ve resmî kuruluş çeşitli tipte piyango düzenlemiştir. Bu kuruluşlardan biri de Ziraat Bankası'dır ve Mart 1908 - Şubat 1909 arasında düzenlemiş olduğu 12 çekilişlik piyango için bir yıl boyunca geçerli biletler satmıştır. Toplam olarak 250.000 numara üzerinden düzenlenmiş bir piyangodur. Ancak o zamanın parasal sorunlarını dikkate alan banka ayrıca üç çekiliş/ay geçerli olan biletler de hazırlamış ve bu piyangoyu bir "sınıf piyangosu"na dönüştürmüştür. Şu ana kadar saptandığı kadarıyla bu biletler 1/8, 1/4, 1/2 ve 1/1 olmak üzere dört tipte basılmıştır. Örneği 0044841 numaralı bilettir.

İkinci bir örnek "En ufak kesirli" bilet olacak. 1930 ile 1940'lı yıllarda biletler her iki yarıda da numara basılı olarak satılıyordu. Resmî bir açıklama olmamasına karşın iki kişi bileti ortaklaşa alıp ortadan ikiye bölebiliyor ve ikramiyeyi de paylaşıyorlardı. Resimde görülen örnek 1932 yılbaşı çekilişinin 1/20'lik bileti ikiye bölündüğünde 1/40'lık değere inmekteydi ve ikramiyenin de aynı orandaki parçasına hak kazanacaktı. 1930'lu yılların yılbaşı ve 1940'lı yılların bayram çekilişlerinde sık karşılaşılan bir uygulamaydı. Örnek 24968 numaralıdır.

Piyango sözcüğü daima parasal bir kazanç çağrıştırır. Eşya piyangolarında durum biraz farklı da olsa herkesin işine yarayacak ya da hoşuna gidecek türden ikramiyenin bir araya getirilmesine çaba gösterilir. Bu nedenle şimdi sunacağım bilet "En sanatsal ağırlıklı" bilet diye nitelendirilebilir. Osmanlı Döneminde, İstanbul'daki yabancılar arasında düzenlenmiş bir piyangonun biletidir. Biletin arkasında yer alan fakat biletle ilgisi olmayan bir nota göre 1906 öncesine ait bir piyangodur. Bu bilet hakkında yeterli araştırmayı henüz yapamadığım için sadece üzerinde bulunan Fransızca açıklamayı çevirmekle yetineceğim. Bu kadarı bile biletin ilinçliği açısından yeterli olacaktır diye düşünüyorum. "Ekselansları Fransa Büyükelçisinin Himayelerinde, Constantinople Hayır Dernekleri Yararına Sanatsal Piyango." Otuzbin Franklık ikramiyeler. Sèvres porselen ve bisküvileri. Büyük ustalar-

dan bronz eserler, heykeller, tablolar. Bilet kıvatı: 5,75 Frs. ya da 25 altın kuruş. 10. seri No: 355.

Bir dereceye kadar nı özelliğe sahip an ve ikramiyeleri rasında hem sanat eserleri hem de paralar dağıtan bir aşka piyango çekilişi de yine Osmanlı Dönemünde düzenlenmiştir. Ayrıca bu sözünü edeceğim piyango, "En uzun sürede çekilen" piyango olma özelliğini taşımaktadır ve bu rekorunu kesinkle kaptırmayacaktır. Biletimiz Evlâd-ı şüheda ve malûlin guzat-ı asakir-î şahane iane sergisinde mevcud kalan eşyayı mübayaa edenler tarafından çıkarılan piyango bileti"dir. Kısaca İane Sergisi Piyangosu denilebilecek bu çekiliş oldukça önemlidir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşından sonra şehit ailelerine ve savaşta yaralanarak sakat kalanlara yardım etmek için büyük bir kampanya açılmıştır. Saray ve çevresi ve İstanul başta olmak üzere değerli eşya ve para bağışları toplanmıştır. Eşyalar Yıldız Sarayı'nda açılan özle bir pavyonda teşhir edilmiş ve sergi bir giriş ücreti ödenerek halk tarafından gezilmiştir. Sonra bu eşyalar satışa sunulmuştur. Fakat hepsinin özel kişilere satılması mümkün olmayınca kalan eşya toptan bir gruba devredilmiş ve bu grubun özel bir piyango düzenleyerek eşyaları elden çıkartmasına izin verilmiştir. 150.000 numara üzerinden düzenlenen bu piyangoda en ilginç taraf bütün biletlerin büyük ya da küçük, mutlaka bir ikramiye kazanmış olmasıdır. Dönemin gazetelerindeki yankıları öz önüne alndığında ve o günlerin piyango çekiliş düzeni düşünüldüğünde olay 27 Aralık 1898'de başlamış ve 11 Nisan 1899'da bitmiştir. Toplam olarak kaç çekiliş oturumu yapıldığı bilinmese de 150.000 numaranın ikramiyelerini saptama çekilişleri 100 gün kadar sürmüştür. Tüm biletler bir ikramiye kazandıkları için piyangoyu düzenleyenler tarafından toplanmış olmalıdır. Bu nedenle bu bilet oldukça nadir parçalar arasında bulunmaktadır. 651 numaralı bilet bunlardan biridir.

Son yılların "En ilginç ya da garip" çekilişi de 30 Nisan 1984 taihinde yapılan uygulamadır. Bu çekilişte sadece "Tam" bilet basılmıştır (141476), diğer parçalar yoktur. İkramiye olarak da sadece 777 numara-ya 1.000.000 liralık ikramiye dağıtılmıştır. Son rakam, son iki rakam amortilerinin de uygulanmadığı bu çekilişin pek ilgi uyandırmadığı daha sonraki yıllarda bir daha gündeme getirilmemesinden bellidir.

Piyango tarihimizdeki "En"leri şimdilik bırakıp "İlk"lere geçelim. Osmanlı Döneminin ilk piyangosunun ne tür bir piyango olduğu şimdilik kesin olarak bilinememektedir. Kimi izinli, kimi izinsiz yabancı piyangoların da zaman zaman cirit attığı bir ortamda yine kimi izinli, kimi izinsiz olarak özel kuruluşlar, okullar ya da kiliseler yararına çekilişler yapılmıştır. Ancak bu arada, daha sonra bir fırsatta geniş bir şekilde ele almayı düşündüğüm bir konuyu kısaca beilrtmekte yarar var. Osmanlı Döneminde ilk piyango, genel inanış ya

da kanıya göre, Donanma Cemiyeti tarafından düzenlenmiştir denir. Ancak bundan daha eski piyangolar olduğu gibi adı geçen Donanma Piyangosu aslında bu cemiyetin bir piyangosu değil Donanma Cemiyeti tahvilleri ile ya da tahvilleri üzerine düzenlenmiş bir çekilişler silsilesidir.

Cumhuriyet Döneminin ilk piyangosu olan ve 9 Ocak 1926 tarih ve 710 sayılı yasa ile düzenlenen "Türk Tayyare Cemiyeti Piyangosu"nun ilk çekilişi 19 Nisan 1926 günü yapılmıştır. B 32398 numaralı bilet bu ilk çekilişin biletidir.

İlk yıllarda çekiliş tarihlerine göre normal, yılbaşı ve fevkalade çekilişler vardı. Ancak çekilişlerin Millî Piyango İdaresine verilişine kadar bu kural da düzenli işlememiş ve çekilişler çeşitlendirilememiştir.

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi ilk yılbaşı çekilişi 1932'dedir ve 1/20'lik 24968 numaralı bilet bu çekilişin ilk örneğidir.

Piyango düzenleme tekeli Millî Piyango İdaresi'ne geçtikten sonra ilk bilet 1940 yılbaşı çekilişi için basılmış ancak ilk normal çekiliş bileti 7 Şubat 1940 tarihinde (030135 L) çıkmıştır.

1940 yılının 19 Mayıs fevkalade çekilişine kadar hiçbir şekilde "Tam" bilet basılmamıştır. İlk olarak "Tam" bilet uygulaması bu çekilişte dir ve bu çekiliş, benzerleri bugün de kullanılan otomatik dönen "kürrelerle" yapılan ilk çekiliştir. Ayrıca bina dışında, 19 Mayıs stadymunda, yapılan ilk çekiliştir. 7 Ağustos 1940 tarihinden sonra "Tam" bilet uygulaması kesintisiz olarak sürmektedir.

Normal çekilişler, yılbaşı ve fevkalade çekilişler dışında ilk olarak "özel çekiliş" diye niteleyebileceğimiz olay 7 Mart 1971'de "Göçmen Piyangosu" olarak karşımıza çıkar. Bu çekilişin bileti 1619635 numaralı olandır. Bulgaristan'dan gelen göçmen vatandaşlarımızın gereksinimlerini karşılamak için düzenlenmiş bu piyango çok ilgi görmüştür. Normal sayıdan daha fazla bilet çıkartılması, ikramiyelerin daha da yüksek ve bol olması bu ilgiyi arttırmıştır. Ayrıca o günlerin gazetelerinde bu çekilişin özellikle yabancılar açısından ilgiyle karşılandığı ve bu kişilerin yardım gayesiyle bol miktarda bilet alıp imha ederek o bilete çıkabilecek ikramiyenin de yardım kapsamında kalmasına çalıştıkları olağan haberler arasındadır.

Son olarak da büyük umutlarla bilet aldıktan sonra, hiçbir önemli ikramiyenin çıkmadığını görünce parayı kurtarmak içini sığındığımz amorti kavramına gelelim. Uzun yıllar boyunca amorti dağıtılmamıştır. Ancak o yıllardaki "tertip" uygulamasına göre her üç çekilişte bir tüm biletlere mutlaka birşeyler verilir ve böylece kişiler kazanma duygusunu, az da olsa, tatmış olurlardı. Bu nedenle eski tarihlerdeki 3. ve 6. çekilişlerin biletleri oldukça zor bulunmaktadır. Bildiğimiz anlamda son numara amortisi ilk olarak 11 Ekim 1933 çekilişinde uygulanmıştır.

Nice büyük umutlarla giriştiğimiz ve giriştiğiniz tüm çabalarda en azından amortiyi dahi kaybetmememiz dileklerimle...

İletişim'den

PARTHA CHATTERJEE

Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası

Milliyetçiliğin ve millî devlet kuruluşuna dair savaşlardan, direnişlerden ve anlaşmalardan okunabilecek hikâyenin arka planında, zihinlerde cereyan eden o büyük altüst oluşun analizinin yapıyor. Ele aldığı da herhangi bir örnek değil, bir alt-kıta, Hindistan. Anti-emperyalist Üçüncü milliyetçi akımların evrensel sorusu: "Özgün yerli-millî kültürümüzle Batı'dan gelen kültürü nasıl bağdaştıracağız?" Hint milliyetçiliğinin "kalkış", "Manevra" ve "Varış" evrelerinde bu soruya verilen farklı cevapları Chatterjee'nin oturttuğu çerçeve, gerçekten bütün Batılı-olmayan milliyetçi akımları anlamak için kuramsal anahtar sağlıyor.

"Kitap İhtiyaçtır" İletişim Yayınları

DAĞITIM: PIA. İstanbul Klodfarer Caddesi, Binbirdirek Sokak, İletişim Han 7/B-1, 34400 Cağaloğlu Tel. (212) 638 55 45 - 638 55 71 - 638 55 75 • Faks: (212) 517 71 57 - 58 **PİA. Ankara** Selanik Caddesi 72, 06640 Yenişehir Tel. (312) 417 78 35 • Faks: (312) 425 06 82 **PIA. İzmir** 859 Sokak, Saray İşhanı 1/8, 35250 Konak Tel. (232) 483 10 40 • Faks: (232) 484 46 65

DAĞARCIĞINDAN

FAİK REŞİT'DEN EBUZZİYA TEVFİK'E

Ebuzziya Tevfik

Mirim Efendim

Bugünkü Tasvir-i Efkar'da derc "sene-i şemsiye" ünvanlı makale-i nefisenizi okudum. Bendenizin riyazıyata taalluk eden mesele, ba husus böyle ince hesaplara aklım ermediğinden tasvib veya tahti'e dair bunda bir şey diyemesem de zahirde küçük ve ehemmiyetsiz göründüğü halde hakikatde büyük ve ehemmiyetli olduğu anlaşılan bazı şeyler gibi ötedenberi bu "tarih" hususunda nazar-ı dikkate alınmağa şayan gördüğüm bir cihetin bu münasebetle arzına hissettiğim mecburiyet-i ma'neviyyeye binaen cesaret eyliyorum:

Evet, "sene-i rumiye", ta'bir-i diğerle "sene-i maliye"nin yanlışlığı müsellem, binaenaleyh sahih ve salim bir esasa istinası elzem görülüyor. Haydi bunu değiştirelim; sene-i şemsiye için yeni bir tarih ittihaz edelim; hatta suhûr-i efrenciyeyi aynen kabul ve isti'mal edelim. Bunda öyle buyurduğunuz gibi taassub ve telasa mahal yoktur. Lâkin, işte arz etmek istediğim bir cihet var ki o da bu yakınlarda neşr olunan bazı asarda kemal-i taaccüb ve teessüfle görüldüğü üzre gerek an-cehlin gerek ıltizamen sene-i hicriyeye bedel sene-i miladiye kullanmakda ve bu bidat-ı seyyienin de yavaş yavaş taammum etmeye başlamakda olmasıdır. Ma'nâyı sahihiyle ne kadar "taassub" ne derece telaş edilse muhik ve becâdır. Hükümetimiz bir müslüman hükümeti, heyetimiz bir Osmanlı heyetidir. Hicbir vakit, hiçbir sebeble tarih-i miladi kullanmayız. Bize göre asr-ı hazır ondördüncü asırdır, yirminci değil...!

İşte, zan ederim ki... zan değil, şüphe etmem ki, bu tebdil-i tarih meselesinde izhâr edilen asar-ı taassub ve telaş hep bu noktayı düşünmekten ileri gelmiş ve gelmekte bulunmuştur.

Tarih-i milli ve resmimiz hicri olsun da, mebde-i sal ister eylül, ister kânun-i sâni olsun; şubat 28 gün olmayıversin de 30 olsun hiçbir beis görülemez. Fakat milletimize, kavmiyetimize dokunan her teşebbüse karşı gösterilen alâim-i nâ-hoşnûdî hamiyyeti cahiliyye eseri değil, gayret ve muhabbet-ı milliye saikası olmak üzre tefsir etmek daha muvafık-ı hakikatdır.

Mâhasal, madem ki bu bahsi şimdi değil pek çok zaman evvel ortaya koyan zat-ı âlinizdir; efkâr-ı umumiyeyi tatmin ve te'min için sene-i şemsiyenin tebdili demek, tarih-i hicri yerine tarih-i miladi ikame etmek demek olmadığını beyan ve izah buyurmak da zat-ı âlinize terettüb eder bir vazifedir itikadındayım, efendim.

Muhlisiniz F.R.
Bende Faik Reşad

HALİL BİNGÖL KOLEKSİYONU

Mir'i Muhterem!

Kitapçılardan birinin teklifi üzerine şu günlerde yazılıp tab ettirilen "Müntahab Kıraat"* kitabımdan 1 nüshayı leffen takdim ediyorum.

Lütfen ve inayeten bunun için bir ilan derc buyurmanızı reca ederim. Eğer ilanın nihayetine "bunu mekâtib-i umumiye ve hususiye müdür ve muallimlerine tavsiye ederiz" yolunda bir ibare buyurulur ise minnetdarlığım tezauf eder. Bakî kemal-i ıhtiramla ellerinizi öperim efendim.

Bende
Faik Reşad

Çevrim yazı: Meral Altındal

* **Müntahab Kıraat**, Faik Reşad. İstanbul İkdam Matbaası 1327 (1911) (ç.n)

"Osmanlı askerleri her yerde duçâr-ı tecâvüz olmaktadır"

TAHSİN PAŞA ORDUSU ve SELÂNİK'İN TESLİMİ

SADIK ULVİ

Balkan muhârebesinin sene-i devriyesi de hulûl etdi. Makedonya, Trakya ovalarında, dağlarında, şehirlerinde teselsül eden muhârebeleri, bilhassa büyük şehirlerin sûret-i teslimlerini bilmek her Türk için farzdır.

Nedir, o dehşet ki biz bugünki bedbâht Türkiye'de kurban bayramını tes'id ederken, hatalardan istifade etmekten başka bir haysiyet-i askeriyesi olmayan Yunanlılar, Selânik'in bir senelik teslim günü şenlikleri yapıyorlar ve belki de bu eğlenceler için birçok bedbâht Müslümanların hayatlarına hâtime çekiyorlar. "The Morning" nam gazetenin bir harb muhâbiri yazıyor ki:

"Bugünki Yunanlılar hiçbir kıymet-i ahlâkiyeye mâlik değildir. Bunlar zevkleri, eğlenceleri için her türlü kabâyihi icrâ etmek için yekdiğeriyle müsâbaka eder bir sürüy-i vahşiden başka bir şey değildir. İnsan, İslâm olmaktan başka bir kabahati! olmayan zavallı muhâcirler hakkında reva gördükleri muâmelât-ı vahşiyâneden anlıyor ki: Bu Rumlar vicdansız, gaddar insanlardır."

İşte böyle kahbe bir millete teslim edilen bedbâth Selânik'in sergüzeşt-i elîmî, Türk ve Yunan ordularının vaziyyetini, teslimden sonraki fecâyii...

Hulâsaten Olimpik[1] *karşısında bir tâc-ı mümteni'ul vusûl gibi parıldayan Selânik'in sükûtunu, gurûbunu bildirmek istiyoruz. Her ne kadar henüz büyük ve mufassal bir harb tarihi neşr edilmemiş ise de şimdiye kadar neşr idilen birçok müteferrik Almanca, İngilizce eserleri ve bilhassa harb muhâbirlerinin hatırâtını cem' ve telfik ederek Selânik hakkında muhtasar, fakat müfid bir eser neşr ediyoruz.*

Ümid ederiz ki karîlerimizi memnun edeceğiz.

1 Makedonya ile Tesalya arasında ve Thermal Korfezi yakınlarındaki Olympos Dağları'nın en yüksek kısmı olup 2917 m. yükseklikte-dir. Yunan mitolojisinde Tanrıların ve Zeus'un tahtının bulunduğu yer olarak da bilinir (ç.n.).

Yunan Ordusunun Kuvveti

Yunanistan hükümetinin şeytankâr bir vaziyet alarak Bulgar-Sırb ilân-ı harbini takip etmeyerek Türkiye ile anlaşacağı hakkında İstanbul'da hasıl edilen kanaat üzerine Türkiye, Yunan hududuna büyük bir kuvve-i askeriyye tahşid etmemişti. Ancak, bir Türk jeneralinin dediği gibi "sekene-i memleketi muhâfaza için idâme edilen cüz'i" bir kuvvetten ibaret idi.

Bu hale vâkıf olan Yunan erkân-ı harbiyesi ansızın ilân-ı harbi müteâkib Selânik üzerine yürümek için hudutta kuvve-i mukâvemeye tesâdüf edemeyecek idi. Bunun üzerine Yunan ordusu -ki henüz tamamiyle hâli seferberiye vaz' bile edilememişti - seksen bine bâliğ olmayan kuvve-i umumiyesini üç kısma tefrik etdi.

1-Termopil- Alasonya koluki mevcudu

Piyade Alayı	12
Süvari Alayı	35
Batarya	30

2-Narda-Yanya koluki mevcudu:

Piyade Alayı	10
Süvari Alayı	3
Batarya	10

3-Hudud-ı ihtiyat koluki, bu kol cenubi Arnavudların bir hücum-ı muhtemeline mukâbele edecekti.

mevcudu:

Piyade Alayı	8
Süvari Alayı	2
Batarya	5

Alayların teşkilâtı pek de muntazam olmamak şartıyla muharebenin ilk haftalarında Yunanın başka bir kuvveti yok idi. Bu kuvvetlerin en mühimini ilk kol teşkil ediyordu ki baş kumandanı da veliaht Kostantin bulunuyordu. Işte Selânik'i işgal eden kuvve-i askeriye budur. Yani yirmi bin kişilik bir kuvvet!..

Her ne kadar Yunanlılar Selânik'e kadar işgâl ettikleri yerlerden bazı muvakkat taburlar teşkil etmişlerse de bunların kuvve-i umumiyede bir tesirleri yoktu. Ancak işgâl edilen mevâkii muhâfaza etmekle mükellef idiler..

Orduda Nizâmiye Efrâdı

Yunan ordusunu teşkil eden yirmi bin kişiden ancak onbini nizamiye[2] efrâdından mürekkeb idiler. Bu askerlerin mühim bir kısmı henüz taht-ı silaha alınmış acemi efrâd olduğu, diğerleri de Avrupa usulünde altı ay talim görmüş efrâddan ibaret idiler ki -değil Yunanlılar dünyanın hiçbir köylüsü altı ayda san'at-ı askeriyeyi öğrenemez- buna binaen Fransız Jenerali Eydeau'nun altı ay talim ettirdiği Yunan askerleri, hiçbir san'at-ı askeriyeyi iktisâb idememişlerdi. Hattâ tamamıyla bitaraf addedilen İngiliz gazetelerinin birçok muhabirleri yazıyorlardı ki:

"Yunan askeri muntazaman yürümeği bile öğrenememiştir. Bir Bulgar taburunun yürüşünü seyr edenler, Yunanlıları asker addetmekte muzatar kalırlar" gibi reşriyât-ı mütemâdiye bizi tasdik eder. Zaten garb ordusu kumandanlarından Cavid Paşa'nın cüz'i bir kuvvet-i taâruziye ile Yunanlıları mağlub etmesi de şayân-ı ehemmiyetdir. Bu muharabede bizzat bulunmuş olan bir zabitanın neşrettiği "Yunanistan'ın mağlubiyeti" namındaki eserde deniyor ki "Türklerin Kumanova[3] mağlubiyetinden sonra yegâne taarruzları Cavid Paşa tarafından Florina'da[4] Yunan ordusuna karşı vuku buldu. Yunanlılar bilâhare bir tenezzüh-i askeri ile Manastır civarına kadar gelmişler ve Selânik'e girdikleri gibi Manastır'a da girmek fikrinde idiler.

Cavid Paşa böyle bir anda Yunanlılara taarruz etmiş ve ilk hücumunu müteâkib Yunan askeri karma karışık bir hale geldikten sonra perişan bir halde ric'at etmeğe başlamış idi. Halbuki mevki-i harb Yunanlılara müsâid idi.

Yunan askerinin gayr-ı muntazam bir top ateşi karşısında avcı hattına açılamaması ve müdafaa, süngü muharebelerine vâkıf olamaması ordularının mağlubiyetini intâc eylemişdi. Garibi şu ki, Yunan kuvveti, Osmanlı kuvvetinin iki mislinden ziyade ve Kumanova'dan Manastır'a kadar bir mesafe-i azîmi katederek, yorulmamış bir asker idi."

Bi't-tabi' tahakkuk ediyor ki, Yunan nizâmiye efrâdı san'atsız askerlerden ibaret idiler

Redif Efrâdı

Yunanistan'ın redifleri[5] hakkında çok şeyler söylemek lâzım değildir. Fransız heyeti tarafından bir nümâyiş-i askeri addedilmeye lâyık olan bir manevradan başka askerlik hakkında malûmatı olmayan bu insanlar ikbâline! harbe iştirak etmişlerdi.

Yunan Topçuları

Alman ve Fransız gazeteleri arasında bir münâkaşa-i askeriye ihdâs eden bu mesele şayân-ı dikkat ise de, Yunan topçuları da nizâmiye efradı gibi altı aylık asker idiler. Bu altı aydan evvel, hiçbir kimse Yunanistan'ı askeri bir hükümet addetmeye cesaret edemiyordu. Hattâ mehâfil-i askeri arasında zebânzed olan şu "Balkan'ın Yahudileri Yunanlılardır" darb-ı meseli Yunan milletinin askerlikten ziyade ticaret ile iştigâl ettiğini ve ancak ticarete kabiliyetli olduğunu tezâhür etdiriyor.

Bit'tabi' altı ayda Yunan askerleri umum topçuluk san'atını değil, belki nişan almak usulünü bile öğrenememişlerdi. Misalide Suroviç mağlubiyetinde görüldü. Selânik'i işgal eden Yunan topçularının endehatda mahir olduklarından bahs eden bazı Fransızlara tesadüf ediliyor. Halbuki maateessüf veliahd hazretlerinin taht-ı kumandasında olan bu ordunun topçuları, toplarını kullanamamışlardır. Eğer Vardar[6] kurbünde bir Türk-Yunan muharebesi vuku bulsaydı, o zaman kıymetleri anlaşılırdı ki, bir Suroviç gibi bir netice-i harbiyenin tehaddüs edeceğinden emin bulunuyorduk.

Yunan Levâzımât İdaresi

Muhârebeden birkaç gün evvel teşkil edilen bu idarede bir intizam aranmazdı. Zaten, bir hareket-i askeriye ile Selânik'e kadar gelen Yunan askerinin yarı aç bir halde bulunması idaresizliğin bir nişânesidir. Sonra Selânik'de yarı aç bir halde kalan bu askerin yollarda yağmadan başka bir usûl, taayyüşleri yok idi. Yollarda birkaç muhârebe, birkaç müdâfaa, Yunanlıların levâzımât idaresini hâk ile yeksân etmeğe kâfi idi.

---

2 Nizâmiye: 19. yüzyılda orduda, dört yıl muvazzaflık ve iki yıl yedeklik yapan askerler için kullanılan bir terimdir (ç.n.).

3 Günümüzde eski Yugoslavya cumhuriyetlerinden Makedonya'ya ait bir şehir olan Kumanova. Usküb'u Niş'e bağlayan yolun üzerinde olup stratejik bir oneme sahiptir (ç.n.).

4 Balkan Savaşı sırasında komitacılık faaliyetlerinin önemli merkezlerinden biri olan Florina şehri, günümüzde Yunanistan sınırları içerisindedir (ç.n.).

5 Yedek askerlere verilen ünvan (ç.n.).

6 Selânik yakınlarındaki Vardar (Aksios) Nehri'nin geçtiği verimli topraklara ait havza (ç.n.).

Selânik Nasıl Teslim Oldu?

Selânik'in işgali pek sadece, adeta bir tenezzüh-i askeri gibi vuku' buldu. Yunanlıları müteâkib şehre birkaç Bulgar müfrezesi dahil olmuşsa da bunların duhulü galib krala arz-ı ta'zimat için olduğu söylenmişti. Fakat, hakikat-ı ahvâl başka bir suretde cereyan etmiştir. Yunan ordusu vardarı geçince Hasan Tahsin Paşa ihtimal ki Yunanlıları tevkif edecekti. Hattâ bazı erbâb-ı ihtisâs bu ihtimali muhakkak add eyliyordu.

Halbuki ne oldu kimbilir? Hasan Tahsin Paşa bir Bulgar fırkasının gelmekde olduğuna zâhib olarak şehrin teslîminden başka bir çaresi kalmadığına karar verdi ve Yunanlılarla müzâkerâta başladı. Zaten Yunanlılar bu teklife sabırsızlıkla intizâr ediyorlardı. Çünkü bir muharebe zuhurunda Yunan ordusunun muvaffak olamayacağı gittikçe kesb-i kat'iyyet ediyordu. İşte, buna binaen Yunanlılar, Tahsin Paşa'yı aldatmak için her usul, her müsa'adâta muvafakat etmeğe başladılar. Tahsin Paşa da bu müsa'adâtı bir şeref-i askeri add ederek şehri teslim etdi.

Selânik'de Harb Olmaz mı?[10]

Esbâbı henüz meçhul bazı tesirler saikasıyla birkaç yerde mağlub olan Türk ordusunun Selânik'teki "teslimi" birçok tenkidâta esas olabilir. Bu teslim san'at-ı askeri nokta-i nazarından tamamıyla hata aludedir. Bizzat Selânik'de bulunduğum için mevkiin vaziyet-i coğrafyasıyla, her iki taraf kuvvet ve erkân-ı harbiyeleri hakkında bir malumât-ı esâsiyeye vukûfum vardı. Bilhassa teslim muamelesinden sonra icrâ ettiğim birçok tetkiklerle kani oldum ki, Selânik'de askeri bir harb olabilirdi. Bi't-tabi' esas galibiyet de şehri teslim etmeğe isti'cal edenlerde kabul edilmek şartıyla...

İbtida Yunan ordusuyla, Türk ordusu arasında nehir bulunuyordu. Yunanlıların arkası uzun mesafeli kadar bir ova idi. Burada Yunanlılar cephelerine bir kuvve-i ihtiyâtiye bırakmayarak merkezde tahaşşüd etmişlerdi. Türk ordusu ise bu ordunun tam karşısında bir vaziyet almış idi ki nehre (Karasu) tamamıyle hakim idi. Sonra kuvveti de Yunan kuvvetinin iki misli bulunuyordu. Eğer hareket-i tecâvüziyeye geçmiş olsa idi, nehrin helezoni bir cereyan alan üç kolundan hareket ederek merkezi bir tahaşşüd halinde bulunan, Yunan ordusuna mühim bir darbe indirmiş olurdu. Lâkin bu muhârebeye cesaret edilemezdi. Çünkü Osmanlı asker nehri geçerek galib geldikten sonra bile, şimâlden bir Bulgar kuvvetinin ansızın hücumu ile nehrin karşı tara-

Şerâit-i Teslim

1- Osmanlı Zâbitanı kılıçlarını muhâfaza edeceklerdir.

2- Osmanlı neferleri, Osmanlı Zâbitanları tarafından terhis olunacaklardır.

3- Ne zâbitan ve ne de neferât-ı Osmâniye, esir-i harb telakki olunmayacaklardır.

4- Hasan Tahsin Paşa, erkân-ı harbiye heyeti, umum Osmanlı askeri Karaburun'da[7] Yahud bi-taraf bir mıntıkada ikâmet edecekler, fakat ailelerine avdet etmek istedikleri takdirde, muharebeye iştirâk etmemek için yemin etmek şartıyla, memleketlerine müreffehan sevk olunacaklardır.

5- Osmanlı ordusunun mühimmât-ı harbiye ve askeriyesi Yunanlılar tarafından mühürlenib, müzâkerât-ı sulhiye nihayet buluncaya kadar muhafaza edilecek ve netice-i musâlahada hükümet-i mahalliye-i Osmaniye teslim olunacaktır.

6- Karaburun istihkâmı, Yunanlılara teslim olunacak, fakat teslim edilmezden evvel toplar Osmanlı askeri tarafından gayr-ı kâbil-i isti'mal bir hale konulacaktır.

7- Validen, küçük memura kadar bütün Osmanlı memurları serbesttirler.

8- Jandarmalar, Yunan hükümeti tarafından tavzif edilinceye kadar ifây-ı vazife edecekler, Yunan hükümeti tebdil etmek istediği takdirde silahlarını muhafaza etmek şartıyla terk-i vazife edeceklerdir.

9- Osmanlı askerinin terk-i silah ve terhis muamelesi muntazaman icrâ olunacağı gibi, Yunan ordusunun Selânik'e duhulü birkaç gün zarfında yavaş yavaş vuku' bulacaktır.

10- Şerâit-i teslim mukâvelesi madde-i mahsûsası mucebince Osmanlı askeri kısmen Karaburun'da iskân edilecek ve Selânik hükümeti tarafından belediyenin inzimâm-ı muâveneti ile iaşe olunacakdır.

11- Emr-i iaşe müracaât vuku' tarihinden itibaren başlayacaktır.

12- Jandarmalar ve polis memurları silahların taşıyabilecekleridir.

13 - Silahları alınmış asâkire, emlâk ve emvâline, köylülere ve bunların dahi emlâk ve emvâline çeteler tarafından taarruz edilmemesi ve müttefiklerin orduları tarafından bunlara riayet edilmesi için Yunan ordusunun başkumandanı tarafından emr-i kat'i verilecektir.

14- Adât-ı mahalliyeye, ahalinin mezheblerine riayet edilmesi için sarf-ı gayret edilmek üzere emr-i kat'i verilecekdir. Bilumum mezâhibin, mehâkim-i ruhâniyesi ibkâ-i vazifeye devam edecekdir.

15- Rüsumât idaresi karâr-ı âhire değin hizmetine devam edecektir. Düyûn-u umumiye[8] ve duhan reji idaresi[9] ibkâ edecektir.

16- Bu ahkâm Yunan hükümetinin taht-ı mesu'liyet ve kefâletinde olarak tatbik olunacaktır.

7 Selânik merkez kazasına bağlı köylerden biri olup, sayfiye yeri olarak da şöhret kazanmıştı (ç.n.).

8 Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının idaresi için, yabancıların yönetiminde oluşturulmuş genel borçlar idaresidir. 1881 yılında kurulan bu teşkilât hemen hemen her şehirde şubeler açmıştır (ç.n.).

9 1884 yılında, Osmanlı Devleti'nin dış borçlarına karşılık olarak gösterilen tütün işletmelerini yönetmek amacı ile oluşturulmuş bir teşkilât (ç.n.).

10 Bu bölüm, müellif tarafından mülâzım Meşken Hermit'in "Selânik hakkında" adlı eserden alınmıştır (ç.n.).

Dünya Savaşı sırasında Selânik sokaklarında Yunan askeri birlikleri.

...da kalırdı ki, yabancı bir mevkide ...ateş arasında kalmak ihtimalini ...'at-ı askeri reddeder.

Buna binâen bu müsâid muhârebe-...n icrâ edilememesi, Türk kumanda-...için bir sebeb-i ithâm olamaz. Lâ-...n Yunanlıların nehri geçmeleri üze-...ne bir hareket-i taarruziye icrâ et-...k lâzım idi. Böyle bir muhârebede, ...lgar askerinin gelmesi bir tehlike ...şkil edemezdi. Çünkü merkezden ...aklaşmamış ordu, her iki tarafa da ...kâbele edebilirdi. Zaten gelse gelse ...ncak yirmi bin kişilik bir Bulgar ...vveti gelebilecekti. Türk ordusu ise ...rk bin kişi idi. Yirmi bin kişiden ...ret olan Yunan ordusuyla, Bulgar ...kasının mevcudu kendi mevcudu-...müsâvi olduğundan harbden ihti-...z etmesi doğru olamazdı.

...'aziyeti görmeli ki, Yunan ordusu-...n arkası nehir idi. Ufak bir ric'at ...askerin kuvve-i maneviyesi alt ..., belki bir günlük bir muharebe-...den fazla mukâvemete cüret edemez-...di. Fakat, ne hikmetdir ki, Bulgar-...ın taarruzu meselesi, Türk kuman-...nının böyle bir hareket etmemesi-...icâb etdirmiş!..

Halbuki bir gazetenin neşriyâtı ...eshile, Tahsin Paşa'nın idaresinde-ki asker Bulgar hududuna ait yirmi bin kişi ile Yunan hududuna ait yine o kadar mevcuddan ibaret idi. İşte bu kuvvetden Bulgar hududuna aid olan kısmı Bulgarlar için bir mania-i mürûr teşkil edemezler miydi? Ne için kuvvet ikiye tefrik edilerek tecâvüz ve müdâfaaya şitâb eylemedi?

Meçhul...

Sonra bazı rivayetlerde işitildi. Şehir meselesi...

İdare-i Örfiye

1- Din ve millet tefrik etmeksizin her şahsın nefsine, emvâline ve emlâkine taarruz etmek memnûdur.

2- Asâyiş-i umumiyeyi ihlâl etmek kat'iyyen memnûdur.

3- Silah atmak memnûdur.

4- Osmanlı askerinden silah ve mühimmat satın almak memnûdur.

5- Alaturka saat dört buçuktan sonra mağazalar açık bulunmamalı ve saat beş buçuktan sonra sokaklarda kimse kalmamalıdır.

6- Osmanlı mehâkimi tatil ve yerine Yunan mahkemeleri ikâme olunmuşdur.

Bu emirlere tab'iyyet etmeyenler divân-ı harbe sevk olunacaklardır.

Veliahd
Kostantin

Mevkiini müsaid gören bir kumandan şehri düşünmez. Zaten Yunan ordusu da Selânik'i bombardıman etmeğe cüret edebilecek bir kuvvetde değildir. Bu mütâlaa' askerlik aleminde hiç de vârid-i hâtır olamaz.

Yunan Askerinin Selânik'e Duhulü

Cumartesi günü Yunan hükümeti ordusunu teşkil eden yirmi bin kişi şehre girmişdir. İki gün devam eden duhûl-ı gayr-ı muntazâmdan iki gün sonra Prens Kostantin erkân-ı harbiye ve muhâfız taburlarıyla şehre dâ-

Türkçe neşr edilmiştir.
Beyanname

Selânik Ahalisine

Yunan ordusunun azm-i şecâati sayesinde Selânik'i zabt ettik. Makedonya pây-ı tahtını teshir ve istilâ uğrunda edilen muharebât-ı muhtelifede bol ve pak-ı mukaddes Yunan kanı döküldü. Marü'z-zikr mücâhedeyi milel-i insâniyenin hukuk-ı şahsiye ile medeniyesini vikâye ve temin etmek maksâd-ı insaniyet kârisiyle deruhde eyledim. Binaenaleyh Selânik şehrine dahil olarak içinde mukim bilâ-tefrik cins ve mezheb bilcümle akvâm ve milel-i muhtelifenin hayat ve namus ve mallarını temin ve muhâfaza etmek hususunu tekeffül ederim. Fakat asâyiş-i umumiyeyi ihlâle veyahûd Yunan devletinin kavânin-i ahkâmıyla evâmirine muhâlefet etmek cüretine ictisâr edecek olanı diğerlerine ibret âmiz olmak suretiyle cezadide etdireceğim. Asâyiş-i umumiyenin muhâfazası maksadıyla mukarrerât-ı âhireye değin idâre-i örfiyeyi ilân eylerim.

İdare-i örfiyenin mevâd-ı mahsûsası ol babdaki ilanname ile neşr edilecekdir. Binaenaleyh ahali ve sekene-i memleketin kâffesi bi-kadrü'l- imkân ol babdaki evâmirim infâzına muâvenetle asayişin temini hakkındaki maksadımın muvaffakiyetine delâlet edeceklerine itimad ve emniyetim ber kemâldir.

Veliahd
Kostantin

hil olarak doğruca hükümet konağına geldi. Sonra Rum ahâlinin müvâcehesinde, askerine bir resm-i geçid yaptırarak hükümete dâhil oldu.

Prensin bu nümayişini müteâkib Bulgar ve Sırp ordularından müferrez birer alây-ı müttehide şehre dâhil oldular. Bir müddet sonra, hükümetin sancak direğine yalnız Yunan bandırasının çekildiğini görerek kumandanlar, bilhassa Bulgar-Sırb kuvvetlerinin kumandan-ı umumisi bulunan Bulgar veliahdı Prens Boris ile Yunan veliahdı Prens Kostantin arasında bir nifak hasıl oldu. Bulgar kumandanı makâm-ı itirazda diyordu ki: "Biz her nereyi işgâl etdi isek, düvel-i müttefika sancaklarını rekz ediyorduk. Ne için Yunan hükümeti yalnız kendi bayrağını keşide ediyor. Bu mehâlif-i ittifâkdır." Veliahd Konstantin bu ta'rize sükût ile mukâbele ederek mesele-i mezkûrenin kabinelerce hallini tervic ediyordu.

Pazartesi günü Yunan Kralı Jorj ile aile-i hükümdâri prens ve prensesler ve Çarşamba günü de Yunan kraliçesi Selânik'e geldiler.

Yunan Memurîni ile Ahâli-i Mahalliyeye

Biz, Yunan ordusu başkumandanı, Yunan veliahdı Kostantin an asl Arnavud olan Bekir ağanın Osmanlılardan mürekkeb bir çete teşkil ile Yunan asâkirine ve Hıristiyanlara karşı taarruzâtta bulunduğu, birçok karyeler ihrâk ve pek çok kimseler itlâf eylediğini nazâr-ı dikkate alarak, Bekir ağayı itlâf edecek olan kimseye on bin drahmi mükâfat 'ita edeceğimizi ilân ederiz.

Bu mükâfat ordu mal sanduğundan 'ita edilecektir. Bu beyanname gazeteler ve ilânnameler ile herkese bildirilsin ve âyin-i ruhânî esnasında kiliselerde okunsun.

10 teşrin-i sani

Veliahd
Kostantin

Perşembe günü topçu kışlası civarında bulunan cephaneliğe dinamit vaz' edilerek gece saat ikide müdhiş bir iştigâl vukû buldu. Bütün Selânik sarsıldığı gibi, evlerde sağlam cam kalmamıştı.

Fakat meselenin şayân-ı dikkat cihetî, cephanelikde ordugâh kurmuş olan Osmanlı askerinin duçâr oldukları felâket idi. En katî' malûmata tevfikân binden ziyade asker iştigâl-i tesir ile şehid oldu. Sonra bu iştigâlin Türk askerleri tarafından icrâ edildiği hakkında bir şayiâ çıkarılarak öteye beriye ilticâ etmiş olan zavallı askerler, Yunan askerlerinin hücumlarına marûz kaldılar, tesâdüf edilen bir asker derhal şehid ediliyordu. Bundan sonra zâbitlere taarruz edilmeğe başlandı. Evvelâ, yağma muamelesi icra edildikten sonra bazı ithâmlar başlıyordu. Nihayet şehir dahilindeki idaresizliğin bir netice-i tabi'yesi olarak umûmî bir tecâvüz başladı. Cuma ve Cumartesi günleri İslâmların ve Musevilerin evlerini soymağa, zenginlerini döğmeğe, öteden beriden para istemeğe, tehdide başladılar.

Bu muamelelere karşı ahalinin mukâvemet edemeyeceği bu garson taburları, İslâm ve Yahudi mahallelerinde dağılarak evlere taarruza gidiyorlardı. Bunun üzerine İslâm ve Yahudi mu'teberânı konsoloslara müracaat ederek bu taarruzât-ı bi-edebâneye nihâyet verilmesi için tavassutda bulunmalarını rica etdiler. Hakikât-ı hâli re'yü'l-ayn müşahade etmiş olan, Alman, İngiliz, Avusturya, Fransız konsolosları veliahd Konstantin'e müracaat ederek protestoda bulundular ve yirmi dört saate kadar bu yağmacılığa nihayet verilmediği takdirde düvel-i mu'azzama kruvazörlerinden karaya müsellah asker çıkarılacağını söylediler.

Bunun üzerine veliahd Kostantin icâbına bakacağını vaad ederek bazı tazyikler icrâ etmekten hâli kalmadı. Fakat kumandanlar ve zâbitan muzafferiyet ile gayş olduklarından başı boş kalan askerler, evâmiri dinlemekte ma'zur idiler. Her ne kadar ilk günler kadar kesir değilse de yine taarruzlar, darblar temâdi ediyordu. Hattâ bazı İslâm ve Yahudi mağazalarını soydular. El-hâsıl Yunanlılara mahsus vahşiyâne bir şakâvet-i askeriye Selânik'i tarumâr ediyordu.

Aynen Türkçe neşr edilmiştir.

Yunanistan Kralı Birinci Jorj adına,

Yunanistan ve müttefik devletlerin asâkirinin sa'yi ve gayret-i kahramânesi ve kıymetli kanıyla elen istibdaddan kurtulmuş olan bu memlekete geldiğimden mes'udum.

Hayli asırdan beri mer'i olan zulüm ve adem-i inzibâta hitâm vermek ve bilâ- tefrik ahâlinin cümlesine hürriyeti bahş etmek üzere hükümet-i osmaniye aleyhine hepimiz birlikde olarak muharebeye kalkıştık. Çünkü hürriyeti hakika olması için aynı hükümetin altında yaşayan ahâli birbirine kâmilen müsâvi bulunması şarttır. Askerin şan ve şöhretiyle mübâşeret etdiği eserin tekmili için medeni bir devlet ve bi-taraf bir idare tesis olunacakdır.

Ahâlinin tâlibât-ı makbûlesi nazâr-ı itibâre alınarak bilâ-tefrik millet ve mezheb-i yerliler beyninde bulunan muktedir eşhâsın isti'maliyle idare muâmelâtının hüsn-i cerayânı zımnında lâzım gelen memuriyetler tesis olunacakdır.

Cari olan kavânine ve 'ita olunan evâmire herkesin itaat etmesini ve memurlardan vezâifinin icrasında tekâsül göstermemelerini ve ahaliye karşı bi-tarafâne ve alel-umûm pederâne suretde hareket etmelerini taleb ediyoruz.

Anâsır-ı muhtelife birbirine ittihad ve hürmet göstermelidirler ve emin olsunlar ki bugünkü hâl-i hürriyetde müsavât ve adalet-i tâme vardır.

Selânik'te Yunan hükümeti vekili sıfatıyla adliye nâzırı

Raktiyon
26 teşrin-i evvel 328

1916'da Selânik'ten bir görünüm

Selânik Vahşetleri

"Weekly Life" risalesinin Selânik'de bulunan muhâbiri yazıyor:

16 Teşrin-i sâni 1912, Selânik.

Selânik bir insan mezbahasına benzemeye başlıyor, teslimin ikinci gününden itibaren başlayan zulüm ve vahşetin sonu gelmeyecek... Her gün binlerce eşhâsı konsoloslara müracaat ederek tavassut, muhâfaza-i hayat taassutu talep etmektedirler. Fi'l-hakika Rumların tecâvüzâtı o kadar ilerlemiştir ki, birkaç kadeh rakı içen beş on asker Müslümanlarla Müslüman muhâcirlerle dolu olan kahvelere girerek, istediklerinin parasını aldıkları gibi bazen adi bir bahane ile birçok kişiyi tevkif veya katl ediyorlar!

Bilhassa Osmanlı askerleri her yerde duçâr-ı tecâvüz olmaktadır. Teslim şerâiti mucebince, şehirde serbest ikâmet etmek gezmek hakkını haiz oldukları halde Yunanlılar bu mezalarını yalayacak kadar haysiyetsizlik göstermekten utanmıyorlar.

Cereyân eden vekâyiden tamamiyle haberdar olan konsoloslar müteaddid defalar veliahd Kostantin'e müracaat etmişlerse de hiçbir netice-i inzibât elde edememişlerdir. Heyhâ, şehrin bu keşmekeşi jandarmanın fikdanından neş'et ediyormuş... Dört beş güne kadar Girit jandarmaları gelecekmiş, bilâhare şehir eski sükûnet ve istirâhatını bulacakmış?.. Veliahd ve sâir askeri kumandanları mukâbelelerde bulunarak bu günkü vekâyia ağmâz-ı ayn etmek derecesinde bir ahlâk sahibi olduklarını gösteriyorlar..

Yunanlıların Hareket-i Askeriyesindeki Plan

Muharriri: "People English" gazetesinin muhabiri Yüzbaşı Veniphleo Poison

Malumdur ki Balkan müttefiklerinin seferberlikleri eylülün otuzunda hitâm bulmuş ve bazı cüz'i fâsılalarla taarruzâta başlamışlar idi. Türkiye'nin bir kuvve-i mühimme ile müdafaa edemediği Yunanistan hudûdunun ahvaline tamamiyle vâkıf bulunan Yunan erkân-ı harbiyesi derhal seri bir taarruz emri verdi. Bu plan diğer Balkan müttefiklerinin hareketinin aynı idi. Çünkü bu hükümetler arasında bir ittifak akdedilmiş ise de zabt edilecek arazi hakkında kat'i bir taksim planı yapılmamışdı. Her hükümet işgal edebileceği mahallin kendisinde kalacağına kanaat hâsıl ederek bir sür'at-i fevkâlede ile ileriye hareket etmek istiyordu. Bi't-tabi' Yunan erkân-ı harbiyesi de aynı siya-

18 Teşrin-i sâni 1912, Selânik

Hâlâ eski taarruzlar devam ediyor, bilhassa şehir haricinden köylerden vahşet engiz haberler gelmeğe başladı. Birçok Müslüman köyleri ihrâk edilerek, yağma edilmişlerdir. Sabahleyin ecnebilerin pek de inanmak istemedikleri bu şayiât, akşam yalın ayak bir hâl-i perişânide şehre dahil olan civar kurâ halkının tazallümleriyle tahakkuk ediyordu.

Bu kış gününde, bu yurdsuz, elbisesiz çocukların, kadınların, ihtiyarların ne yapacakları mechuldur. Çünkü bütün sefâletden sonra Yunan askerlerinin taarruzât-ı bi-edebânesi başlayacakdır. Camilere, medreselere yerleştirilen bu bi-çâregân müdhiş bir azab içinde bulunuyorlar, hayat ile ölüm arasındaki köprüyü geçiyorlar, zan edilir. Çünkü ilk gecede birçoklarının öldüğü işitildi. Ertesi günü karyeler ahalisi konsoloslara müracaat ederek duçâr oldukları tecâvüzâtı anlatmışlardır. Bir karye imamının Almanya ceneral konsolosuna verdiği şikâyetnâmenin bir sureti şöyledir:

Selânik Almanya Konsolosluğu'na Konsolos Efendi!

Vukuât-ı atiyeyi size ihbâr eylerim. Teşrin-i sâninin ondördüncü günü Yunanlılarla, çeteler karyemize hücum ile bilcümle hayvânât ve eşyamızı gasb, evlerimize ateş vermişlerdir ki, biz de Selânik'e hicrete mecbûr olduk. Burada müdhiş bir sefâlet içinde bulunduğumuz gibi Yunan askerleri tarafından da, birçok tecâvüzâta düçâr oluyoruz. Hayat ve namusumuzun muhafazası için bir tavassut da bulunmanızı rica ediyoruz.

Yakılan köyler namına
Vırlanca karyesi[11]

11 Selânik merkez kazasına bağlı köyerden birisi olup, ahalisinin tamamı Müslümandı (ç.n.).

صادق علوی

تحسین پاشا اردوسی و سلانیك تسلیمی

سلانیكك تسلیمی حقنده بیكلرجه شایعه‌لر دوران ایتمشدی . ایشته بو شایعه‌لرك درجه حقیقتنی كوستره‌بیلمك ایچین تسلیم كوننده سلانیكده بولونمش اولان آلمان ، انكلیز ، فلمنك غزته‌لرینك حرب مخابرلری طرفندن نشر ایدیلن بش آلتی اثردن اقتباساً بو اثر نشر ایدیلیور . فیتی ، مندرجاتك حقیقته آكلاشیلر !..

درسعادت

منحافجیان مطبعه‌سی — باب عالی جاده‌سی ۳۸

۱۳۳۱

adık Ulvi'nin risalesinin kapağı.

setin esiri olarak hareket ediyordu. Bunlar üç hedef tayin etmişlerdi.

1- Selânik-i işgal etmek

2- Manastır'ı işgâl etmek

3- Yanya'yı işgâl etmek

Fakat bu üç hedefin en mühimini Selânik teşkil ediyordu. Yunan erkân-ı harbiyesi düşünüyordu ki:

Selânik'i işgâlden sonra Manastır yolu Bulgarlara kapanmış olacak ve Yunan askeri suhûletle Manastır'ı işgâl edebilecek idi. Yanya ise tamamıyla, Yunanın daire-i teshirinde olduğu için Yunanistan'a ilhakında şüphe edilemezdi. Yunan erkân-ı harbiyesi, Sırbların Manastır havalisine kadar geleceklerini ümid etmiyordu. Buna binâen erkân-ı harbiyenin hatt-ı hareketinin galibiyeti sayesinde Yunan hükümetinin gâye-i istilâsı tahakkuk edecekdi.

Ser'i taarruz-ı daimî hareketi pek cüz'i fasılalarla Karasu'ya[12] kadar devam etdi. Yunan ordusunun önünde muntazâman ric'at eden küçük müfrezeler, Tahsin Paşa'nın idaresinde bulunan kolorduya iltihak etmişler, bu kuvvete de Siroz[13] fırkası da inzimâm etmiş idi. Kırk bini mütecâviz bir kuvvet teşkil eden bu ordu, Yunan ordusunun ilk planını tevkif ederek erkân-ı harbiyeyi duçâr-ı telâş etdi. Osmanlı ordusunun bir taarruz-ı muhtemeline mukâbil Yunan ordusunun muntazâman ric'at etmekden başka bir hatt-ı hareket takib edemeyeceğini tasdik eden Yunan erkân-ı harbiye heyeti orduya merkezi tahaşşüd emrini verdi.

Fi'l hakika Yunan erkân-ı harbiyesi akilâne hareket ediyordu. Türk ordusunun vaziyyet ve mevkiini keşf için çıkarılan askeri müfrezelerden maâda, ekseriyetle Rum olan sekene-i mahalliye casuslukda bulunuyorlardı. Her gün Selânik'den ve Türk ordusunun tahaşşüd etdiği mahal civarındaki köylerden birçok casuslar gelerek

Türk ordusu hakkında kat'i malûmât veriyorlardı ki erkân-ı harbiye tarafından alaylara tebliğ edilen istikşâfât-ı resmiyeden birkaçının mütalaasından sonra bu casusluğun Yunan ordusundan ziyade iş gördüğü anlaşılır...

Çevrimyazı: M. Ali Gökaçtı

Model: 1
Numra: 548
Umum: 51

Umum Alay Kumandanlıklarına,

Düşmanın (Osmanlıların) vaziyeti hakkında elde edilen malûmât-ı sahiha bervech-i âtidir.

Düşmanın kuvve-i maneviyesi bozulmuşdur. Selânik şehriyle, diğer civar köylüler tarafından ihdâs edilen "Büyük bir Bulgar kuvveti Selânik üzerine yürüyor" şâiyatı düşmanın vaziyet-i harbiyesini hareketsiz bir hale kalb etmişdir. Düşman ordusundan firar eden birkaç rumiyül-asl neferin -ki askeri muhbirlerdir- beyânâtına nazaran düşman askeri arasında müdhiş bir inzibâtsızlık hükümrân olduğu gibi zâbitânın bir kısmı hareketsiz kalmamak istedikleri halde kumandana taraftar olan diğer kısmı da bunlara aleyhdâr bulunuyorlar.

Zan edildiğine nazaran düşman taarruz etmemeğe, kati'yen karar vermış olduğundan, plânın anlaşılmaması için bazı harekât-ı nümâyişkârenede bulunması ihtimal dahilindedir. Böyle bir ahvâlin rü'yetini müteakib düşmanın taarruz fikrine zâhib olunmaması beyân olunur.

Umum kumandanlık

Model: 2
Umum: 63

1- Düşman aynı hareketsizlikde berdevamdır.

2- Bütün muhbirlerin ifadelerinden tahakkuk ediyor ki düşman ordusu hareketsizliğin eseri olarak tam muhârib bir vaziyetde bulunmuyor.

3- Düşmanın keşif kollarından ikisi keşif kollarımız tarafından esir edilerek kuvve-i maneviyelerinin bozuk olduğu görülmüşdür.

Bilhassa bu neferât içinde bulunan Rum efrâdın ifâdesine nazaran keşif kollarında bile bir intizam yokdur. Ordumuz düşmanın bu gafletinden bi'l-istifâde Karasu Nehri'ni geçerek Selânik şehrini tehdit edeceğinden Türk ordusunun tesliminden başka bir çâre-i necât bulamayacağı muhakkakdır

4- Nehri geçmek için kayıklar ihzâr edildiği gibi Türk ordusuna da, Yunan ordusunun biraz geri çekildiği hakkında bir şayiâ çıkarılmışdır.

5- Asker dört kola ayrılarak yerli muhbirler delâletiyle Selânik'in merkezine amûd bir merkezde tecemmü' edecekdir.

6- Nehrin mürûrunu müteakib hiçbir taarruzda bulunulmayacakdır. Hattâ düşmanın ileri karakol efrâdı ile müsâdeme edilmeyecekdir.

7- Ordunun hafif olmayan ağırlıkları emr-i ahîre değin merkezde terk edilecekdir.

12 Selânik yakınlarında bır nehir (ç.n.).

13 Günümüzde Yunanistan sınırları içindeki Serez (Serres) şehri Osmanlılar döneminde Selânik vilayeti dahilinde bir sancak merkezı idi (ç.n.).

Nasreddin Hoca Japonya'da

MUSTAFA DUMAN

Nasreddin Hoca fıkraları Osmanlı egemenliği altında bulunan halklara, Türkçenin çeşitli ağızlarını konuşan halklara ve Ortadoğu'nun komşu ülkelerine çok erken ve yoğun bir biçimde yayıldığı halde, uzak ülkelere, özellikle Japonya gibi adalardan meydana gelmiş ve dış dünya ile ilişkileri çok sınırlı ülkelere ise ancak Türkçe'den yapılan çeviriler yoluyla ulaşmıştır. Bugün Nasreddin Hoca fıkraları elliden fazla dilde okunup anlatılmaktadır ve bu dillerden biri de Japonca'dır.[1]

Nasreddin Hoca konusunda Japonya'da yayımlanan ilk kitap, I. Dünya Savaşı'ndan sonra savaş yetimlerine bakmak için Merzifon'a gelen Alice Geer Kelsey tarafından yazılan ve 1943 yılında A.B.D'de yayımlanan *Once the Hodja* adlı kitaptan Japonca'ya çevrilen 16 uzun hikâyeyi içeren *Gökten Yağıp Gelen Paralar* adlı kitaptır.[2] Kazuo Okamura tarafından İngilizce'den Japonca'ya çevrilmiştir.[3]

Japonya'da yayımlanan Nasreddin Hoca kitaplarının en önemlilerinden biri Prof. Masao Mori tarafından hazırlanan *Nasreddin Hoca Monogatari* adlı kitaptır.[4] Bu kitapta 467 tane fıkra yeralmaktadır. Bu kitabın yayımı Türkiye'de de duyurulmuş, bu konuda basında bazı tanıtma yazıları çıkmıştır.[5] Prof. Masao Mori daha sonraki yıllarda (1987) Akşehir'de yapılan Nasreddin Hoca Şenlikleri'ne katılmış ve burada bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Japonya'da Nasreddin Hoca ile ilgili kitapların sayısının arttığını, ilkokullarda bile Nasreddin Hoca fıkralarının anlatıldığını bildirmiştir.[6]

Naomasa Oshima'nın *Uzakta Olup Yakın Olan Ülke: Türkiye* adlı kitabında da birkaç tane Nasreddin Hoca fıkrası yeralmaktadır.[7]

Tokyo Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi'nde süsleme sanatları, tezhip ve minyatür konularında dersler veren, ayrıca Türkçe öğretmenliği de yapan Günseli Özgür'ün hazırlayıp resimlediği *Nasreddin Hoca* adlı kitap 1984 yılında, Tokyo'da Japonca olarak basılmıştır.[8] Aynı yıl kitabın Türkçesi de İstanbul'da yayımlanmıştır.[9]

Nasreddin Hoca konusunda çalışmalar yapan bayan Mitsuko Kojima aynı zamanda Mayıs 1992'de Tokyo'da kurulan Türk Kültür Enstitüsü'nün de başkanıdır. Kocası Kazuo Kojima ise bu enstitünün sorumlu müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Mitsuko Kojima 18 yıldan beri Türk halk edebiyatı ve bu arada Nasreddin Hoca fıkraları konusunda çalışmaktadır. Ankara'da, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Nasreddin Hoca üzerine yüksek lisans çalışması yapmaktadır. Japonya'da Nasreddin Hoca ve fıkraları konusunda birçok konferans verdi. Hoca'yı Japonlara tanıtmak için bir kültür elçisi olarak çalıştı ve bu çalışmalarıyla ödüller kazandı. Türkiye'de düzenlenen halk kültürü kongrelerine katılıp Türkçe bildiriler sunan Mitsuko Kajima, başkanı olduğu Türk Kültür Enstitüsü'nün çıkardığı *Fıkra* adlı dergide de Nasreddin Hoca'yı ve fıkralarını tanıtmayı sürdürmüştür.[10] *Kodoma Toshokan* yani *Çocuk Kütüphanesi* adlı dergide Nasreddin Hoca'yı tanıtan bir makalesi yayımlanmıştır.[11]

Mitsuko Kojima ve Kazuo Kojima tarafından hazırlanan "Türk Kültür Enstitüsü'nün Kuruluş Amacı" başlıklı yazı Japonya'da yapılan, başka ülkelere yönelik halk edebiyatı çalışmalarının amacını çok güzel anlattığı için bu yazının bir bölümünü aşağıya almayı yararlı bulduk:

Kazuo Kojima-Mitsuko Kojima'nın Nasreddin Hoca Fıkraları *adlı kitabının kapağı*

Günseli Özgnir'ün Tokyo'da yayımlanan kitabı: Hoca'nın Dersi

"Biz halk edebiyatı araştırmalarını başlıca amaç edinerek Türk Kültür Enstitüsü'nü kurmuş bulunmaktayız. Türk halkı arasında anlatılan Nasreddin Hoca fıkralarına duyduğumuz ilgiden dolayı Türk halk edebiyatı ile ilgilendik. Nasreddin Hoca gibi bir kahramanı bulunan Türk halk edebiyatında daha çok zenginlikler bulacağımız ümidiyle bir başlangıç olarak Nasreddin Hoca'yı ele alarak çalışmalarımıza başladık.

İnsanların birbirlerini anlamaksızın, sadece ekonomik ya da teknik alışveriş insanların gönlünü ihmal ediyor. Daha fazla yakınlaşma, daha çok dostluk için kültürel ilişkilerin artması gerektiğine inanıyoruz."[12]

Mitsuko Kojima 24-29 Haziran 1996 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen 5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'ne katılıp bildiri sunduktan sonra Akşehir'de, 5 Temmuz 1996 tarihinde "Nasreddin Hoca" konulu panele katıldı ve bir konuşma yaptı.

Mitsuko Kojima ve eşi Kazuo Kojima en son çalışmaları olarak *Nasreddin Hoca Fıkraları* adlı bir kitap yayımlamışlardır.[13] Bu kitapta 65 tane Nasreddin Hoca fıkrası verilmektedir. Kitabın 2 sayfalık "Önsöz" bölümünden sonra 10 sayfalık bir bölüm: "Bibliyografya"da 66 kitap künyesi veriliyor. Kitabın dış kapağında Nasreddin Hoca'nın Topkapı Sarayı'nda bulunan minyatürünün kopyası yeralıyor.

Mitsuko Kojima'nın Türkiye'de, Türkçe olarak yayımlanmış Nasreddin Hoca yazıları da vardır. Bunlardan biri *Sanat ve Kültür Dergisi*'nde yeralan "1996 Nasreddin Hoca Yılı: Hoca İle On Sekiz Yıl" başlıklı yazı, diğeri ise *Nasreddin Hoca'nın Dünyası* adlı derlemede yayımlanan "Nasreddin Hoca Japonya"da başlıklı yazıdır.[14,15]

Japon karikatüristleri de Nasreddin Hoca'ya ilgi göstermişlerdir. Akşehir Nasreddin Hoca Turizm Derneği ve Karikatürcüler Derneği tarafından düzenlenen Uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Yarışması'na 1988 ve 1990 yıllarında katılmışlardır. 1988 yılındaki yarışmaya katılan Yuki Yosho Tokoro ve 1990 yılındaki yarışmaya katılan Tadashi Fukana'nın karikatürleri yayımlanan albümlerde yeralmıştır.[16,17]

Nasreddin Hoca fıkraları Türkiye'de de Japonca'ya çevrilip kitap halinde yayımlanmaktadır.[18] Bu kitaplar genellikle Japon turistlere yönelik olarak hazırlanmıştır. Renkli resimli olan bu kitapların diğer yabancı dillerde de baskıları vardır.

Japonların, 14. yüzyılda yaşayan, fıkraları *İkkyu Banashi* adıyla kitap haline getirilip yayımlanan ulusal

Tokyo'da yayımlanan Fıkra adlı dergının kapağında Nasreddin Hoca'nın türbesinin resmi

1994 Köpek yılında, Japonya'da yapılan bir karikatür. (Mitsuko Kojima'nın yılbaşı kartından)

fıkra kahramanı, çok sevilen İkkyu'ya Nasreddin Hoca adında bir ikiz kardeş geldiği görülüyor.[19] Japonların bu ikiz kardeşi de çok sevecekleri şimdiden anlaşılmaktadır. Mitsuko Kojima'nın *Sabah* gazetesinde çıkan bir beyanatında: "Nasreddin Hoca zamanla Japonların da Hocası olacak" dediğini düşünürsek bu olgunun gerçekleşmeye başladığını söyleyebiliriz.[20]

NOTLAR

1 Ulrich Marzolph, "Zur Uberlieferung der Nasreddin Hoca Schwanke ausserhalb des turkischen Sprachraumes", **Türkische Sprachen und Literatüren Materialien der ersten deufschen Turkologen-Konferenz**, Otto Harrasowitz. Wiesbaden. 1991. s.275-285, burada s.275-276

Alice Geer Kelsey, **Once the Hodja**, Illustrated by Frank Dobias, Longmans Green and Co. New York, 1956, 170 s., resimli. Kitabın ilk baskısı 1943 yılında yapıldı. Diğer baskılar: 1944, 1945, 1949, 1952, 1954.

Alice Geer Kelsey, (Çev: Kazuko Okamura), **Gokten Yağıp Gelen Paralar** [Japonca], Iwanami Choten, 1964. Künye için bkz: Mitsuko Kojima, "Nasreddin Hoca Japonya'da", **Nasreddin Hoca'nın Dünyası**, Hzl: İ. Ünver Nasrattınoğlu, Ankara, 1996, s.131-138, burada s.133

Masao Mori, **Nasreddin Hoca Monogatari** Nasreddin Hoca Fıkraları], Heibonsha, 1965. İkinci baskı: 1988. Ayrıca bkz. Ulrich Marzolph-Ingebor Baldauf, "Hodscha Nasreddin". **Enzyklopädie des Märchens**, Band: 6, Berlin 1990, s.1145

Prof. Masao Mori'nin kitabı üzerine Türkiye'de yayınlanan yazılar şunlardır: Arslan Kaynardağ, "Hoca Kimdir? Fıkraları Nedir?", **Cumhuriyet** (1.6.1972); "Nasrettin Hoca Japonya'da", **Günaydın Ustura**, Sayı: 40, s.4

6 "Nasrettin Hoca Heykeli". **Hürriyet** (9.7.1987).

7 Mitsuko Kojima, a.g.y., s.133'den: Naomasa Oshima, **Uzakta Olup Yakın Olan Ülke: Türkiye** [Japonca], Chu Okoronsha, 1968, s.44-51

8 Yalvaç Ural, "Nasreddin Hoca Japonya'da, **Milliyet Renk**, 17 Şubat 1985. Yalvaç Ural tarafından tanıtılan bu kitabın künyesi Mitsuko Kojima'da (a.g.y., s.133) şöyledir: Gımansel [Günseli olacak] Özgül [Özgür olacak], Çev: Mechiko Nagata, **Hoca'nın Dersi** - [Japonca], Horupu Shuppan, 1987 (birinci baskısı 1984 yılında yapılmıştır. 1987'de ikinci baskı tarihi olabilir. Değilse 1984 olarak düzeltilecektir).

9 Günseli Özgür, **Nasreddin Hoca.** Remzi Kitabevi. İstanbul, 1984 [32 s.]. Renkli resimli. Kıtabın iç kapağında "Bu kıtap ilk olarak Japonya'da Halp Shuppan Publishers tarafından Japonya **Hodja's Retort** adıyla basılmıştır" notu var.

10 **Fıkra** (Japonca), sayı: 1 (Hazıran 1992), Tokyo, 28 s. resimli;

Fıkra (Japonca), sayı: 2 (Ağustos 1992), Tokyo, 28 s. resimli.

11 Mıtsuko Kojıma, a.g.y., s.133-134

12 **Türk Kültür Enstitüsü** [Türkçe broşür], Tokyo, 116 Japan.

13 Kazuo Kojima - Mıtsuko Kojima, **Nasreddin Hoca Fıkraları** [Japonca], Türk Kültür Enstitüsü Yayını, Tokyo, 1996, 211 s. Kitapta siyah-beyaz fotoğraflar var.

14 Mitsuko Kojima, "1996 Nasreddin Hoca Yılı: Hoca İle Onsekiz Yıl", **Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi**, sayı: 29, Mart 1996, Ankara, s.15-19

15 Mıtsuko Kojima, "Nasreddin Hoca Japonya'da", **Nasreddin Hoca'nın Dünyası**, s.131-138

16 **8. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Şenliği Karikatürleri.** İst. 1988, 309 s. Burada s.96

17 **10. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Şenliği Karikatürleri.** İst. 1990, 120 s. Burada s.75

18 Türkiye'de yayımlanan Japonca Nasreddin Hoca fıkraları kitapları şunlardır: **202 Nasreddin Hoca Fıkrası** [Japonca], Minyatür Yayınları, İst. [t.y.], renklı resimli; Alpay Kabacalı, **Nasreddin Hoca** [Japonca], Resimleyen: Fatih M. Durmuş, Net Yayını, İst. 1992, resimli; Aziz Nesin. **Nasrettin Hoca Hikâyeleri** [Japonca], resimleyen: Z. Fındıkoğlu, Dost Yayınları, İst. 1994, renkli resimli.

19 Ikkyu hakkında bkz.: Mitsuko Kojima, "Nasreddin Hoca Japonya'da", **Nasreddin Hoca'nın Dünyası**, s.131-133

20 **Sabah** Gazetesi, "Nasrettin Hoca Japonya'da" (17.4.1995).

EMEK TARİHİNDEN SAYFALAR

YAVUZ SELİM KARAKIŞLA

Terk-i eşgâl teşebbüsü

İdâre-i Mahsûsa müstahdeminden bir takımı evvelki gün terk-i eşgâl eylemek üzere bulundukları haber alınır alınmaz mûmâ-ileyhüme idâre-i mezkûre müfettişlerinin mes'ûliyeti tahtında olmak üzere yedi yüz lira tevzi' edilmiştir. İdâre-i Mahsûsa'ca şuna buna verilmiş olan pasoların da Kâzım beyin hükmünde olmasına karar verilmiştir.

Millet,1, 7 Receb 1326/23 Temmuz 1324 / 5 Ağustos 1908, Çarşamba, s.3.

Kanûn-ı Esâsi'ye bağlılık

Dün, Dördüncü Dâire-i Belediye erkân ve memurini ile heyet-i sıhhiyesi Kanûn-ı Esâsi ahkâmına ilelebet sadık kalacaklarına dair yemin etmişlerdir.

Millet, 3, 10 Receb 1326 / 25 Temmuz 1324 / 7 Ağustos 1908, Cuma, s.3.

Liman işçilerinin grevi

Vapurlara kömür veren amele tatil-i eşgâl etmiş idi. Nihayet bu "grev" vapurların tahmil ve tahliyesinde istihdâm olunanlara da sirâyet eylemiştir. Amelenin iş başlarından on kişi bir sandal tutarak limanımızda bulunan bütün vapurları dolaşmışlar ve eşya nakl ve ihrâcını men' etmişlerdir.

Bu grevi yapanlardan yüz kişi Liman Dairesi'ne müracaatla kendilerine verilen ücretin az olduğunu ve ızdırâbât içinde yaşadıklarını, vapurların tahmil ve tahliyesi bazı müstebid mütaahidler tarafından götürü alındığından meselâ elli liraya deruhde olunan bir tahliye muâmelesinde ameleye sekiz kuruş yevmiye verilerek bunun mecmûu nihâyet on onbeş liraya bâliğ olduğu halde mütebâkisinin yalnız mütaahidlere kaldığını ve mağdûr olduklarını adâlet ve hakkâniyet istediklerini beyân etmişlerdir.

Liman Dairesi'nde te'lif-i beyn edilmek istenilmiş ve İttihâd ve Terakki Cemiyeti azasından Bahâ ve Rızâ ve Selim Sırrı beyler tarafından kendilerine nasâyih-i lâzımede bulunularak tatil-i eşgâle nihâyet verilmiş ve tatil-i eşgâlin nihâyet bulması üzerine Liman Dâiresi önünde nümayiş dahi icra edilmiş ise de denizde bulunan o iki sandaldaki iş başların cebr ve ibrâmı işi yine sekteye uğratmıştır. Bundan dolayı mersâ-i Dersaâdet'te bulunan ve hareketleri mukarrer bulunan İtalya, Rus [ve] Yunan vapurları muattal kalmışlardır.

Millet, 9, 16 Receb 1326 / 31 Temmuz 1324 / 13 Ağustos 1908, Perşembe, s.2.

Feshane'de yolsuzluk

Feshâne Fabrikası'nda vukûa getirilen su-i istimâlât Harbiye Nâzır Vekili Rızâ Paşa'ya ihbâr edilmesi üzerine ta'mîk ve tahkik-i madde olmak üzere eshâb-ı namustan bir heyet teşkil olunarak acilen mezkûr fabrikaya gönderilmiştir. İşbu heyet Müddeî-i Umûmi-i Askerî Mirlivâ Fazıl ve Levâzımât Üçüncü Şubesi Müdürü Mirlivâ İbrahim Halil paşalarla Mirâlây Atâ ve Mirâlây Arif ve Mirâlây Hilmi beylerden ibârettir.

Heyet-i mezkûre dün mezkûr fabrikaya bi'l-azimet tahkikâta mübâşere etmek ve fabrika müdürü Serasker-i Sâbık Rızâ Paşa'nın süd biraderi Muhiddin Paşa'nın ilk nazarda su-i istimâlâtını görmesi üzerine fabrikaya muttasıl hanesi taht-ı temhîre alınıp nöbetçiler ikâme edilmiş ve Muhiddin Paşa'ya da işten el çektirilip yerine Mirlivâ Şükrü Paşa tayın ettirilmiştir.

Şimdi aldığımız malûmâta nazaran heyet-i mezkûrenin takdim ettiği mazbata üzerine Muhiddin Paşa taht-ı tarassuda alınmış ve tahkikât bugün de devam olunmakta bulun(ul)muştur.

Millet, 9, 16 Receb 1326 / 31 Temmuz 1324 / 13 Ağustos 1908, Perşembe, s.3.

(نومرو ۲ — برنجی سنه) ۹ رجب ۱۳۲۶ ﴿ پنجشنبه ﴾ ۲۴ تموز ۱۳۲۴ — ٦ اغستوس افرنجی ۱۹۰۸

محل اداره‌سی
درسعادتده جنبرلی طاشده (مطبعهٔ عثمانیه) ده دائره مخصوصه‌در .
امور اداره وتحریره وخصوصات سائره ایچون صاحب امتیاز ومدیره صمیمیت اولنور .
درج اولنیان آثار وأوراق اعاده اولنماز.
مسلکمزه موافق آثار ومقالات مع المنونیه قبول ودرج اولنیر.

ملت

۱۳۲۶

مؤسس و مدیری :
تجارزاده : ابراهیم حلمی

آبونه بدلاتی
داخل ولایات ایچون اوچ آیلغی ۵۰ ، آلتی آیلغی ۹۵ ، سنه‌لکی ۱۸۰ غرشدر
خارج ایچون ۰ ۱۲ ۰ ۲۲ ۰ ۴۰ غرشدر
روسیه وقفقازیه ایچون ۰ ۶ ۰ ۱۰ روبلدر

نسخه‌سی (۱۰) پاره‌در — ملتك منافعنه خدمت ایدر وهرگون نشر اولنور — نسخه‌سی (۱۰) پاره‌در

Millet / Milletin menafiine hizmet eder ve hergün neşr olunur. Müessis ve Müdiri: Tüccarzade İbrahim Hilmi, Mahall-i İdaresi: Dersaadet'de Çemberlitaş'ta Matbaa-i Osmaniye'de daire-i mahsusadır. Umur-ı İdare ve tahririye ve hususat-ı saire için sahib-i imtiyaz ve müdire müracaat olunur. Derc olunmayan âsâr ve evrak iade olunmaz. Mesleğimize muvafık âsâr ve makâlât mualleminnuniye kabul ve derc edilir. Nüshası 10 paradır.

Muhiddin Paşa'nın aklı

Feshâne-i Amire Müdür-i sâbıkı Muhiddin Paşa'nın aklına hiffet târî olduğundan kendisine sorulan sûallere çıma sapan cevap vermekte imiş. Feshâne'nin malı olan kasa kendi hanesinde bulunduğundan bi'l-istirdâd Feshâne'ye getirilmiştir. Muhiddin Paşa'nın tahtim olunan bütün esâs-ı beyt'ivesi Feshâne mamûlâtından imiş.

Dün Levâzımât-ı Umûmiye Dâiresinde bir komisyon teşekkül ederek Feshâne'nin hesâbâtını rü'yete başlamıştır.

Millet, 10, 17 Receb 1326/1 Ağustos 1324 / 14 Ağustos 1908, Cuma, s. 4.

Yine deniz amelesi

Deniz amelesi İzmir'de de terk-i eşgâl eylemiş idi. Yevmiyeleri lira yüzden yirmi iki kuruşa çıkarılarak bu mahzûr bertaraf edilmiştir.

Millet, 12, 19 Receb 1326 / 3 Ağustos 1324 / 16 Ağustos 1908, Pazar, s.2.

Tatil-i Eşgâl nedir?

Bu sırada evrâk-ı havâdiste sık sık görülen fıkralardan biri de fabrikalarda, vapurlarda, şimendüfer kumpanyalarında çalışan amelenin tatil-i eşgâl eylemesidir. Memâlik-i mütemeddimede "grev" yapmak hakkı ameleye bahş olunmuş olduğundan şehrimizde bulunan işçilerin bundan istifâdeye kalkışacakları bir emr-i aşikâr idi. Mamâfih geçirilen bu buhrân-ı azîm içinde böyle bir hareketin, memleketin mevki-i iktisâdiyesine nasıl tesir edeceğini ve bundan ne suretle istifâde kâbil olabileceğini bilmek birçok ahvâl-i müessifenin hudûsuna mâni' olacağından bu cihetleri bir dereceye kadar izâh edeceğiz:

Malûm olduğu üzere teşebbüsât-ı mâliye ve sınâiyenin ruhu, sermayedir. Sermaye alelâde bir sa'y-i mütemâdinin neticesi, birçok zahmetin iktihâmıyla hâsıl olmuş bir semeredir. Bittabii bunu bir hâl-i tevkifte bırakmak onun kuvâ-yı müsmiresini tatil edebileceği gibi mahvını da istilzâm demek olacağından her sâhib-i servetin tezyid-i sermayeye gayret etmesi lâzımdır. Bunun için iki şeyin vücudu dürce-i vücûbdur: biri sermaye, biri de bu sermayenin tevsiine hâdim faâliyettir.

Bu iki şartı gayrı-mefârik yekvücûd olarak ictimâ' ettikten sonra bazı hâdisât-ı nâgeh-zuhûr istisnâ edilince teşebbüsün tevdî' edildiği idi. Basiret ve iktisâr sayesinde terakki edeceği bî-iştibâhdır. Artık bu sûretle temin edilecek kâr ü kesbin mikdâr-ı sermaye ve emtiayı istizâr eden amelenin istihkâkıyla mütenâsip olması ve kazanç bu kâide-i adileyi nazar-ı itibâra alınarak tevzî edilmesi icâb eder. Aksi takdirde yani eshâb-ı sermaye menfaatperestlik ederek kârın kısm-ı azamına temellük etmek isterlerse amelenin hukûk-ı meşrûasına tecâvüz etmiş olacaklarından aralarında ihtilâf peydâ olarak amele istihkâkını talep eyler. Mes'ulleri is'âf edilmediği takdirde tatil-i eşgâl ederler.

Zaten ahvâl-i mebhûsa dâima aynı kavâninin tesirât-ı sâikasıyla nümâyân olur. Arz ve talep kâidesi binlerce halkı yed-i zebûnunda tedvîr eden dehşetengiz bir alettir. Bâ-husûs memleketimizde bunun netâyic-i vahimesi pek a'yân bir sûrette tezahür etmiştir. İdâre-i müstebidenin cüz'î bir zamanda silinemeyecek, seyyiâtı izâle edilemeyecek hakâyık-ı elemiyesinden biri de servet-i memleketin gittikçe tenâkus etmesi ve avâm beyninde zarû-

ret ve sefâletin tezâyüd etmesidir. Birkaç büyük limana münhasır kalan ticaretimizi tabiatın bir bahşayiş-i azîmi olan mahsûlât-ı araziye teşkil ederdi.

Halbuki Anadolu dâhilinde mütemekkin halk vesâit-i nakliyenin fıkdânı ve sair esbâb-ı mücbire ilcâ'sıyla terk-i diyâra mecbûr olarak ticaretleriyle iktisâb-ı şöhret etmiş şehirlere hücum eylemişler ve zâten orada sâkin iken temin-i maişet için güçlük çekmekte olan ahâlinin zarûretini bir kat daha arttırmışlardır. Bu istilâ-i "garaz" karşısında eshâb-ı yesâr istigânaya başlayarak rekâbetten bi'l-istifâde gayet cüz'î ücretlerle amele istihdâm etmeyi kendilerince bir kâide ittihâz etmişlerdir. Düşününüz ki on beş gün evvele kadar Cibali Tütün Fabrikası'nda üç, beş kuruş için günde on sâat çalışan amele, ayda ancak bir gün mazhar-ı müsâade olabilen ve hergün oniki sâat çalışan Tramvay müstahdemini, hâsılı bütün hakikatı müthişesiyle ancak ekmek parasını kazanmak için ifnâ-i vücûd eden birçok müessesât amelesi devre-i istibdâdın i'tisâfâtına kurban olmuşlardır.

Yalnız amele mi ya? Memleketimizin seviye-i irfânına nazaran oldukça tahsil gören şebân-ı vatanın iş buldum, istikbâlimi temin ettim diye girdikleri Bank d'Orient ve Credit Leonnais gibi müessesât-ı mâliyede bir iki liraya mukâbil senelerce hizmet etmesi, devâir-i resmiyede gülünçlüğünden hazer olunmayarak verilen 20, 50, 75 kuruşluk maâşât hep o edvâr-ı mazlimenin mukteziyâtındandır.

Papaların aforozundan keskin olan "ictimâ yasağdır" emr-i kat'isi icrâ-i ahkâm etmekte iken aynı maksadı hedef ittihâz ederek şedd-i rahl eden kimselerin menâfi-i müşterekelerini temin zımnında akd-ı meşveretle tedâbir-i lâzımeye tevessülü muhâlâttan idi. Ve buna teşebbüs edenlerin akibet-i encâm neye vardığı unutulmak istenilen âlâm-ı cân-sûzdandır. Lâkin hâl-i hazırda milletin bütün samimiyet-i ruhuyla kendilerine minnetdâr kaldığı fedâilerin, vatanperverânın istirdâd eyledikleri bu avân-ı hürriyette artık selef'üz-zikr mahâzir katiyyen ref' ve ilgâ edilmiş olduğu cihetle fimâba'd devletin müzâretiyle işbu mesâil-i mühimmeye bir sûret-i tesviye bulunacağı kavîân memüldür.

Fakat inkılâb-ı hâzırın ezhân-ı umumiyede tevlid eylediği heyecân-ı asabi temkin ve basiretle yapılması icâb eden birçok şeylerin isti'câl-i husûluna bâdi olmadı ise de millet-i Osmanîye'nin mütehallî olduğu hasâis-i cemile sayesinde hiçbir fenâlığa meydan verilmeyerek önünü almak kabil oldu. Şüphesiz pay-i tahtta tatil-i meşâgil eyleyen amele gayet tedbirsiz bir harekette bulundular. Henüz teessüs edemeyen kuvve-i icrâiye-i hükümetin iktidârsızlığından bil-istifâde nâil-i emel oldular.

Yoksa "yevm-i cedid, rızk-ı cedid" sûretiyle imrâr-ı hayat eyleyen amele ahz ettikleri ücûrâtın ekalliyetine binâen bir şey iddihârına muvafaak olamayacaklarından birkaç gün geçer geçmez ilcâ-i zarûretle ya eski ribka-i müellimeye gerdandâde-i inkıyâd olacaklar veyahut istihsâl-i emniyetleri için icra-i tahribât gibi muâmelât-ı nizam-şikenâneye cür'et edeceklerdi ki netâyici itibârıyla her ikisi de onlara muzırr idi. Avrupa'da da böyle şeyler oluyor ama orada amele kendi hukûkunu vikâye edecek birçok sendikalara mâliktir. İngiltere'deki sendikalar iki milyon, Fransa'dakilerin altmış bini kadın olmak üzere sekiz yüz bin azası vardır. Ba-husûs İngiliz sendikalarının intizâm-ı teşekkülü câlib-i hayrettir. Birçok hey'âta inkısâm ile idâresi Avam Kamarası'na dahil olacak kadar iktidâr ve mahâreti haiz erbâb-ı liyâkata tevdî' kılınan mezkûr sendikalar hakiki bir kuvve-i ictimâiye teşkil ederler. Onlar hükümete arz-ı iftikâr etmeksizin bu kuvve-i hakikiyeyi daima saat-i iştigâliyenin taklilîne ücûrâtın tezyidine sarf etmişler ve istihsâl-i metâlib uğrunda daima tatil-i meşâgili silâh-ı hevl-nâk gibi kullanmışlardır. Sendikaya dahil olan her işçinin haftada yahut ayda bir kere te'diye ettiği cüz'î bir para ile terâküm eden mebâliğ-i cesime sayesinde destgâhların kapanmasıyla açıkta kalan amelenin tehvin-i ihtiyâcâtına çare-sâz oldukları gibi hastalık ve sâire sebebiyle işten kalan ameleye de muâvenet ederler.

Demek oluyor ki amelenin bu sûretle hali ıslâh edildiği gibi istikbâli de nisbeten taht-ı temine alınmış oluyor. Bu husûsta daha ziyâde itâle-i kalem makalenin hacmiyle gayrı-mütenâsip ve ancak iktisâd kitaplarına dercine muvâfık olduğundan bu aralık devâir-i hükümette yapılan tenkisât neticesinde açığa çıkarılmış memurinin iktidârına gayret olunduğu kadar müessesât-ı resmiye ve gayrı-resmiyede müstahdem amelenin de terfih–i hallerinde çalışılmak muktezayât-ı uhuvvet ve insaniyettir.

Şehrimizin başlıca müessesât-ı mâliyesi ketebesi geçen gün ictimâ ederek bir sendika teşkil ettiklerinden ekserisi na'm-ı maârifden mahrûm olan biçare ameleye de sendikaların ne demek olduğunu, ne maksada binâen teşekkül ettiğini, ne gibi fevâid ve muhsinâtı câmi' olduğunu eshâb-ı mürüvvet anlatıp teşvikâtta bulunmalıdırlar. Zira Terakki ve İttihâd Cemiyeti aza-i muhteremesinin onlara verdiği nasâyih ve vesâyâ ne kadar müessir olsa havâyic-i zarûriyenin kesb-i galâ ettiği bu zamanlarda bittabii tatmin-i ihtiyaçlarına kâfi gelemez. Urûk-ı hırs ve tama'ların her tarafa dikmiş olan ecnebi sermayedârânı da hükümet-i Osmaniye'nin icrâat-ı adilesine iktizâen müstahdeminin tezyid-i maâşâtıyla tesrirlerine himmet etmesi icâb eder.

Millet, 14, 21 Receb 1326 / [illegible] Ağustos 1324 / 18 Ağustos 190[illegible] Salı, s.[illegible]

1996: Müzayedeler Yılı...

1996 kitapseverler ve sahaflar açısından bir müzayede yılı oldu denilebilir. Birkaç ayda bir, izleyebildiğim, izleyemesem bile tanıtıcı belgelerine ulaşabildiğim müzayedelerden söz eden yazılar yazıyorum. Amacım merak ile araştırmacılığın bir arada yürütüldüğü kitapseverler dünyasının, buna paralel olarak var olup gelişen kitap piyasasının küçük çapta yansıtıcısı olmak, günümüzde ve gelecekte merak edecekler için ipuçları vermektir. Bu yüzden mecbur kalmadıkça eleştiri yapmıyor, ufak tefek aksaklıkları işaret etmekle yetiniyor; zaman zaman coşkuyla, açık yüreklilikle yaklaşmanın ürünü olan sözler ediyorum.. Kimsenin "meddâh"ı ya da "heccâv"ı olmak gibi bir hevesim yok. Bu yazılar, kendi halinde bir kitapseverin, kitap meraklılarının bir araya geldiği, bazan tipik ve büyüklere has bir oyun, bazan ciddî bir alış veriş ortamı olan kitap müzayedelerinin havasını, "Meraklısına" köşesinin bugünkü ve gelecekteki okurlarıyla paylaşmasından başka bir şey değildir. Böyle biline...

I. Kitap Müzayedesi
Mimari, Şehir ve Sanat

Yöneten: Şükrü Tül

10 Kasım 1996, Efes Oteli Convetion Center

Bu yazıda, altısı 10 Kasım 1996 - 5 Ocak 1997 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş, biri 26 Ocak 1997 tarihinde gerçekleştirilecek olan yedi müzayededen söz edilecek.

İlk müzayede İzmir'den. 1996'da açılan Tepekule Kitaplığı, sahaflığı bir meslek olarak benimseyen sahibi Hakan K. Taşkıran gibi genç bir kuruluş. Tepekule Kitaplığı ile Akdeniz Tanıtım'ın birlikte hazırlayıp "1. Kitap Müzayedesi" adı ve "Mimari, Şehir ve Sanat" teması ile sundukları etkinlik, "Ege Yapı Fuarı" kapsamında olmak üzere 10 Kasım 1996 pazar günü Büyük Efes Oteli Convention Center'da gerçekleştirildi. Şükrü Tül'ün yönettiği müzayedede 195 sıra sayısı altında 176 kitap ve 74 kartpostal, gravür, fotoğraf, harita vb.obje bulunuyordu. Müzayede kataloğu, içeriği ile belli bir düzeyi tutturmuş olmasıyla dikkati çekiyor. Çoğunluğu müzayede ana teması ile uyumlu olan kitaplar ve diğer objeler arasında İzmir ve çevresi büyük bir ağırlık taşımaktadır.

Müzayedede satılan kitaplardan İbrahim Alaettin'in (Gövsa) *Yeni Türk Lugatı* (1930) adlı eseri iki milyon yediyüzelli bine; Server R. İskit'in *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış* 'ı(1939) iki milyon ikiyüzelli bine; P. Minas Bıjışkıyan'dan Hrand D. Andreasyan'ın çevirdiği *Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası* (1969) üç milyona; Sedad Hakkı Eldem'in *Sa'dabad* adlı eseri iki milyona; Charles Texier'nin *Asie Mineure* [Küçük Asya] (1862) adlı incelemesi yirmialtı milyona; K.Ekrem Uykucu'nun *Marmaris Tarihi* (1970) adlı çalışması bir milyon beşyüz bine; aynı yazarın *Muğla Tarihi* adlı eserinin birinci (1968) ve ikinci (1983) baskıları bir milyon ikiyüzelli bine; Antoine Ignace Melling'in *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore* [İstanbul ve Boğaziçi'nde Resimlerle Bir Gezinti] adlı dev eserinin tıpkıbasımı (1969) yirmibeş milyona; Süleyman Fikri Erten'in tamamı üç kitaptan oluşan eserinin *Antalya Vilayeti Tarihi* (1940)adını taşıyan bir cildi birbuçuk milyona; Mazhar Şevket İpşiroğlu'nun *İslâmda Resim Yasağı ve Sonuçları* (1973) adlı incelemesi dört milyon yediyüzelli bine; Hüseyin Kocabaş'ın *Porselencilik Tarihi* (1941) adlı eseri yedi milyona; *Tarihî İstanbul* (tarihsiz) adlı Yeni İstanbul gazetesi

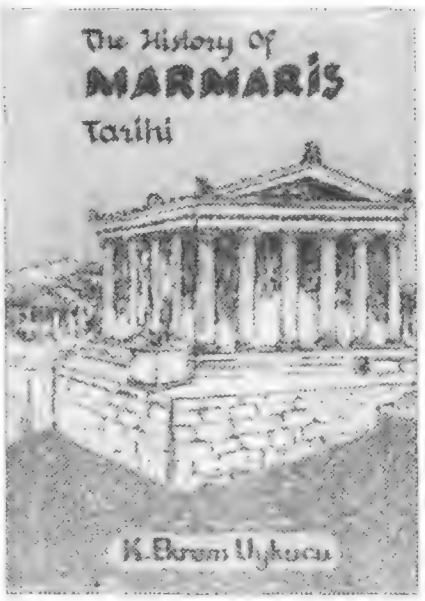

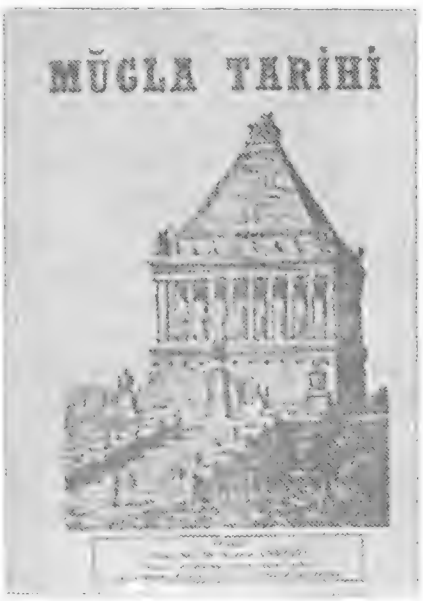

yayını olan ortak çalışma dört milyon beşyüz bine; Ârif Müfit Mansel, Refik Epikman, Cemal Tollu, A. Süheyl Ünver ve Bedii N. Şehsuvaroğlu imzalı 7 ayrı kitapçık onyedi milyona; Tahsin Öz'ün *Turkish Ceramics* [Türk Seramikleri] (tarihsiz) ve *Turkish Textiles and Velvets (xiv.-xvi. centuries)* [Türk Kumaş ve Kadifeleri (xiv.-xvi.Yüzyıllar)] (1950) adlı iki kaynak eseri sekiz milyona; Reşat Ekrem Koçu'nun *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (1967) adlı kitabı üç milyon yediyüzelli bine alıcı buldu.

İkinci müzayede Antik A.Ş.'den. Antik Palace Hünkâr Salonu'nda 7 Aralık 1996 Cumartesi günü gerçekleştirilen "Hat - Gravür - El Yazması ve Matbu Kitaplar" müzayedesi, Turgay Artam tarafından yönetildi. 15 yıllık geçmişine 182 müzayede sığdıran Antik A.Ş., antika eser ve tablo konusunda uzmanlaşmış bir kuruluştur. Özenli baskısı ile dikkati çeken ancak bazı açıklamalarına katılmanın mümkün olmadığına inandığım müzayede kataloğunda 102 sıra sayısı altında çok değerli yazma, hat, gravür, matbu kitap ve diğer objeler yer alıyordu.

182. Müzayede
Hat-Gravür-El Yazması ve Matbu kitaplar

Yöneten: Turgay Artam

Antik Palace (Hünkar Salonu), 7 Aralık 1996, Cumartesi, saat: 15.00

Bu müzayedede satışa sunulan parçalardan Mahmoud Mohtar Katırjoğlu'nun [Mahmut Muhtar Katırcıoğlu] *La Sagesse Coranique* [Kuran'ın Bilgeliği] adlı çevirisi üç milyon dörtyüzelli bine; Mahmut Akok ve Ahmet Gökoğlu'nun ortaklaşa hazırladıkları küçük fakat nadir bir kitap olan *Ankara Evleri I* (1946) bir milyon beşyüz bine; Avusturya veliahtı Rudolf von Österreich'in Doğu gezisi izlenimlerini anlatan *Eine Orientreise von Jahre 1881* [1881'de Bir Doğu Gezisi] (1885) adlı eseri kırk milyona; Lilo Linke'in *Allah Detroned* [Tahtından İndirilen Allah] adlı eser, onaltı milyona; Stanley Mayes'in *An Organ for the Sultan* [Sultan İçin Bir Org] (1956) adlı kitabı ondört milyona; Regis Delbeuf'ün *De Stamboul a Rome de Rome a Stamboul* [İstanbul'dan Roma'ya, Roma'dan İstanbul'a] (1903) adlı eseri dört milyona; Robert Mantran'ın *Istanbul dans la seconde moitie du xvii*^{ème} *Siecle* [17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul] (1962) adlı çalışması oniki milyona; Raymond Escholier'nin *Constantinople* (1935) adlı kitabı onbir milyona; Celal Esat Arseven'in *Türk Sanatı Tarihi* (tarihsiz) adlı eseri yirmibeş milyona; Theophile Lavallée'nin *Histoire de L'Impire Ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu Tarihi] (1855) adlı kitabı kırk milyona; Edmondo de Amicis'in *Constantinople*'u otuzbeş milyona; Robert Walsh'un *Constantınopel* (1841) adlı eseri elli milyona; Paul Rycaut'nun takım halindeki "Osmanlı Tarihi" (5 cilt, 1687-1700) ikiyüz milyona; Edhem Paşa'nın aslında bir ortak çalışma ürünü olan *L'Architecture Ottomane / Usul-i Mi'marî-i Osmanî* (1873) adlı dev eserinin kondüsyon bakımından birbirinden farklı iki nüshasından biri yüzkırk milyona, diğeri yüzon milyona; cildi ve yaprakları ile Mekke ve Medine tasvirleri bol altınlı, müzeyyen Galatalı Ahmed Nailî hattıyla *Delâili'l-Hayrat* yediyüz milyona; Karakin Deveciyan'ın *Balık ve Balıkçılık* (1915) adlı kitabı ondört milyona alıcı buldu.

Sahaf Café Kültür Merkezi
Kitap, Belge, Broşür, Kartpostal Berât ve başka sürprizler

Yöneten: Sami Önal

Dumlupınar Sok. No: 12 Kadıköy Sular İdaresi Gima Karşısı, 8 Aralık 1996, Pazar, saat: 13.00

Üçüncü sırada, 1996'nın en sık müzayede düzenleyen kuruluşu Sahaf Café Kültür Merkezi'nin "Kış Müzayedesi I" i var. 8 Aralık Pazar günü gerçekleştirilen ve Sami Önal tarafından yönetilen müzayedede 209 sıra sayısı altında 271 kitap, belge, broşür, kartpostal, berât vb. satışa sunuldu.

Bu müzayedede satışa sunulan kitaplardan Henri Longuet imzalı *Numismatique Byzantine* (1961) ik milyon beşyüz bine; M Uğur Derman'ın *Türk Sanatında Ebru* (1977) adlı eseri üç milyona; Ramiz'in *Hacı Ağalar Albümü* (1946) ile *Bu Harbin Karikatür Albümü* (1944) bir milyon altıyüz bine; Sam Öngör'ün *Coğrafya Sözlüğü* (1959) adlı çalışması iki milyon beşyüz bine; Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Fikir Hareketleri* (1933-1934, sayı:1-52) adlı dergisi yedi milyona; Refi Ahmet Sevengil'in 4 ciltlik *Türk Tiyatrosu Tarihi* (195 1962) adlı çalışması üç milyon ikiyüzelli bine; Mustafa Cezar'ın *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klası Dönem İmar Sistemi* (1985) adlı eseri iki milyona; İsma

Fennî'nin (Ertuğrul) *Lugatçe-i Felsefe*'si üç milyona; Mustafa Namık Çankı'nın 3 ciltlik *Büyük Felsefe Lugati* (1954-1958) altı milyona alıcı buldu.

Dördüncü sırada İzmir Sahaflar Derneği'nin İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla düzenlediği "5. Kitap Müzayedesi" var. 14 Aralık Cumartesi günü Konak'ta Çetin Emeç Sanat Galerisi'nde gerçekleştirilen müzayedeyi dernek başkanı Mehmet Beşeri hazırlayıp yönetmiş.

5. Kitap Müzayedesi
İzmir Sahaflar Derneği

Hazırlayan ve Yöneten: Mehmet Beşeri

14 Aralık 1996, Cumartesi, saat 13.00, Çetin Emeç Sanat Galerisi-Konak

Edebiyat", "Türk, Osmanlı, Dünya Tarihi", Millî Kurtuluş Savaşı ve Yakın Tarihimiz", "Türkiye, İzmir ve Diğer Beldelerimiz" "Sanat, Mimarlık, Resim", "Müzik Kitapları", Felsefe", Din ve din Felsefesi", "Kırkambar" ve "Osmanlıca Tıp" başlıkları altında 436 kitabın açık arttırmaya sunulduğu bu etkinlikte çekiç fiyatlarına ulaşamadığım için katalogdan seçtiğim birkaç ilginç kitaptan söz edeceğim ve yalnızca açılış fiyatlarını verebileceğim:

Sermet Muhtar Alus'un *Kırmızı Çapkın (Eski Çapkın Anlatıyor)* (1944) adlı eseri dörtyüz bine; Reşat Ekrem Koçu'nun *Ahmed Refik* (1938) adlı kitabı yediyüzelli bine; M. Fuad Köprülü'nün üç ciltlik *Türk Saz şairleri* (1964) yediyüz bine; Selim Nüzhet Gerçek'in *Tiyatro Bilgisi* (1944) adlı çalışması üçyüzelli bine; Max Silberschmidt'ten Köprülüzade Ahmet Cemal'in çevirdiği *Venedik Menbalarına Nazaran Türk Emparatorluğunun Zuhuru Zamanında Şark Meselesi* (1930) adlı eser bir milyon ikiyüzelli bine; M. Çağatay Uluçay'ın *Şeyhülislam Zaruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar* (1940) adlı derlemesi bir milyon beşyüz bine; Eski İzmir vali ve belediye başkanlarından Enver Saatçigil'in *Geçen Günlerim. Hatıralar ve Hatıralar* (tarihsiz) adlı kitabı üçyüzelli bine; Bezmi Nusret Kaygusuz'un *Bir Roman Gibi* (1955) adlı eseri yediyüzelli bine; aynı yazarın *Kurumuş Pınar* (1959) adlı eseri beşyüz bine; Nahit Sırrı Örik'in *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu* (1955) adlı kitabı dörtyüz bine; Mazlum Nuret Kılıçkıran'ın *Öyküleri ve Türküleriyle Kilis* (1973) adlı kitabı dörtyüz bine; Mevlüt Baysal'ın *Bahçe Mimarı* (tarihsiz) adlı eseri beşyüz bine; Etem Ruhi Üngör'ün hazırladığı iki ciltlik *Türk Musikisi Güfteler Antolojisi* (1981) iki milyona; Mahir İz'in anılar kitabı *Yılların İzi* (1975) yediyüzelli bine; Cemil Yener'in Şeyh Bedreddin'den çevirdiği ve bir inceleme ile yayımladığı *Varidat* (1970) beşyüz bine; Bezmi Nusret Kaygusuz'un *Şeyh Bedreddin Simavenî* (1957) adlı eseri yediyüzelli bine; Yahya Benekay'ın *Yaşayan Alevilik* (1967) adlı röportaj kitabı beşyüz bine; Sami Özok'un *İzmirspor 1923-1987. 64 Yıl* (1987) adlı kitabı yediyüzelli bine; *Altay Spor Tarihi* adlı anonim eser bir milyon ikiyüzelli bine; Tarhan Toker'in *Tarihte Türk Kadını* (Denizli, 1966) adlı eseri ikiyüzelli bine; *Rakı Fiyatlarının İndirilmesi Karşısında Memleket Aydınlarının Düşünceleri* (1947) adlı Yeşilay yayını mizahî eser yediyüzelli bine satışa sunuldu. İzmir Sahaflar Derneği'ne başarılar diler, böyle bir derneğin, şimdilik gerçekleşmesi imkânsız görünse bile, İstanbul'da da kurulması gerektiğini bir kez daha, ileri görüşlü meslek erbabına anımsatırım.

XXI. Antika Kitap Müzayedesi
Librairie de Péra

Yöneten: İbrahim Manav

22 Aralık 1996, saat: 15.00, Hotel Pera Palace

Beşinci ve aynı zamanda 1996'nın son kitap müzayedesini, Librairie de Péra imzasını taşıyordu. 22 Aralık 1996 pazar günü Péra Palas'ta gerçekleştirilen müzayedeyi her zaman olduğu gibi İbrahim Manav yönetti. Yalnızca bir katalog değil aynı zamanda kitapla uzaktan yakından ilgili herkes için kaynak niteliği de taşıyan "Pera Kataloglarının"dan biriydi XXI.Antika Kitap Müzayedesi Kataloğu. Müzayedede, 195 sıra sayısı altında 217 adet kitap, gravür, harita, fotoğraf, resim, hat bulunuyordu. En eskisi 1578, en yenisi 1981 tarihini taşıyan kitaplardan bazılarının çekiç fiyatlarını vermek istiyorum:

A. François Andreossy'-nin *Constantinople et Le Bosphore de Thrace...* [İstanbul ve Boğaz'ın Rumeli Yakası...] (1828) adlı eseri kırk milyona; Harold Armstrong'un *Grey Wolf. Mustafa Kemal. An Intimate Study of a Dictator.* [Bozkurt. Mustafa Kemal. Bir Diktatörün Özel Hayatı] adlı, çevirisi geçtiğimiz yıl ilk kez ülkemizde de yayımlanıp büyük ilgi gören eseri on milyona; John Kinsley Birge'ün bugün de kaynak niteliği taşıyan ve Türkçesi özen-

siz çeviri ve baskıyla yayımlanan *The Bektashi Order of Dervishes* [Bektaşi Tarikatı] (1937) adlı incelmesi onüç milyona; A. Busbecq'in *Omnia quæ extant* (1633) adlı kaynak eserinin minik ve gerçekten antik baskısı onsekiz milyona; çayla ilgili bir Osmanlı klasiği olan *Çay Risalesi* (1878) dokuz milyona; Régis Delbeuf'ün *Les Artistes de Constantinople* [İstanbul Sanatçıları] (1902) adlı kitabı oniki milyona; Karekin Devedjian'ın [Deveciyan] *Pêche et Pêcherie en Turquie* [Türkiye'de Balık ve Balıkçılık] (1926) adlı büyük eseri otuz milyona; 18. yüzyılın büyük mutasavvıflarından ve divan şairlerinden Şeyh Galib'in bütün şiirlerinin toplandığı Bulak baskısı *Divan*'ı (*Dîvân-ı Şeyh Galib*) yirmialtı milyona; Albert Gabriel'in 2 ciltlik önemli çalışması *Une capitale Turque Brousse. Bursa.* [Bir Türk Başkenti Bursa] (1958) yetmişbeş milyona; Hasan Şuurî'nin İbrahim Müteferrika Matbaası'nda [Dârü't-Tıbaatü'l-Ma'mure] basılan 17. ve son kitap olan *Ferheng-i Şuurî* (1742) adlı Farsça - Türkçe sözlüğü yüzaltmış milyona; Madame Knip'in hazırladığı, doğadaki tüm güvercin çeşitlerini tanıtmayı amaçlayan ve 87 adet elle renklendirilmiş gravür içeren, her şeyi ile olağanüstü güzellikte bir kitap olan *Les Pigeons* [Güvercinler] (1811) adlı dev eser dokuzyüzyirmibeş milyona; D. Philippo Lonicero'nun kaleme aldığı *Chronicorvm Tvrcicorvm...* [Türk Vekayinâmeleri...] (1578) adlı 419 yıllık bir kitap yüzelli milyona; François Joseph Pierre Méry'nin *Constantinople et Mer Noire* [İstanbul ve Karadeniz] adlı eseri kırkbeş milyona; Mühendishane Başhocası İshak Efendi'nin çeviri ve uyarlama yoluyla hazırladığı *Mecmua-i Ulûm-ı Riyâziye* (1831-1834) adlı 4 ciltlik eseri kırkbeş milyona; Anadolu - Bağdad Demiryollarınca yayımlanan *Seyyar Sergiye İştirak* (1926) adlı nadir albüm yirmi milyona; Robert Walsh'un *Constantinople Ancienne et Moderne* [Eski ve Yeni İstanbul] (1838) adlı 3 ciltlik çalışması seksenbeş milyona alıcı buldu.

Barış Kitabevi

Yöneten: Sami Önal

Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, 5 Ocak 1997, saat: 13.00

Burada açılış fiyatı beşyüzyirmibeş milyon olan Abdullah Salahaddîn Uşşâkî'ye ait, İsmail Zühdî'nin hattıyla *Dîvân-ı Salâhî*'nin (1773); kırk milyona açılan nefis yeni ciltlinde *Târîh-i Cevdet*'in (6 cilt birliğinde 12 cilt,1891); otuzsekiz milyona satışa sunulan Baron François de Tott'un 4 ciltlik *Mémoire du Baron de Tott, sur les Turcs et les Tartares* [Baron de Tott'un Tatarlar ve Türkler Üzerine Anıları] (1784) adlı eserinin; Alexandre G. Paspati'nin ressam ve müzeci Osman Hamdi Bey'e imzalı *Étude sur les Tchinghianés ou Bohémins de l'Empire Ottoman* [Osmanlı İmpratorluğu'nda Çingeneler Üzerine İnceleme] (1870) adlı bugüne kadar Türkçe'ye çevrilmemiş olması bile bir talihsizlik olan önemli çalışmasının alıcı bulamamamış olması ilginç ve düşündürücüdür.

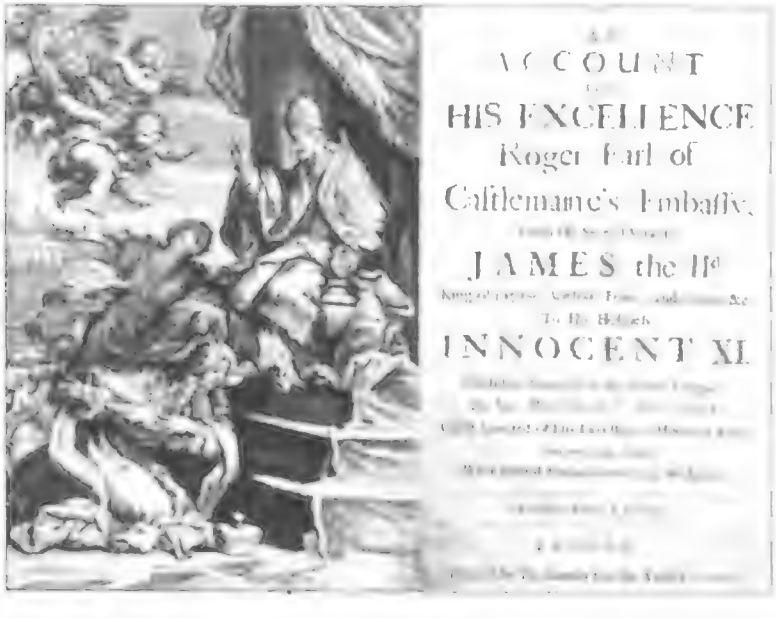

Altıncı sırada 5 Ocak 1997 pazar günü yeni yılın ilk müzayedesi olarak Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde (Eski Beyoğlu Evlendirme Dairesi) gerçekleştirilen "Nadir Kitap, Belge, Mektup, Süreli Yayın Çekişmesi" var. Bayezit Sahaflar Çarşısı'nda yetişip Beyoğlu Aslıhan Pasajı'nda dükkân açan Barış Kitabevi sahibi R. Halil Bingöl tarafından düzenlenen bu müzayedeyi Sami Önal yönetti. Kitapların seçim ve tanıtımı bakımından kitap meraklılarından çoğunun takdirini kazanan bu müzayede, bence amaçlanan hedeflere birçok yönden ulaşmış başarılı bir organizasyondu. Her kesimden meraklı ve koleksiyoncuya hitap eden bu "çekişme"nin herhangi bir olumsuz değişmeye uğramadan sürmesini diliyorum. 237 sıra sayısı altında satışa sunulan 300'den çok parça içinde bazı kitapların ça-

kiç fiyatları şöyledir:

Aşçı Dede İbrahim Halil'in asıl adı *Risâle-i Terceme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî* olan yazma eserinden Reşat Ekrem Koçu'nun yaptığı seçmelerden oluşan ve künyesini "*Hatıralar*" diye kısaltarak yazdığım kitap üç milyon yediyüzelli bine; Fakrü Meral'in hazırladığı *Tokat Vilâyeti Sıhhî ve İçtimaî Coğrafyası* (1938) adlı eser üç milyon ikiyüzelli bine; Sü-

Sâmi Berkem'in *Unutulmuş Günler* (1960) adlı anı kitabı üç milyon ikiyüzelli bine; ünlü romancı Orhan Kemal'in, İlhan F[ahri] Demir takma adıyla yayımladığı *Damla Gözyaşı* (1959) ve *Konya Oturak Âlemleri* (1959) adlı iki kitabı iki milyon yediyüzelli bine; 1908 tarihli *Bahriye Salnâmesi* on iki yüz bine; Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin yayımladığı *Memâlik-i Osmaniye Cep Atlası* (1905) sekiz milyon beşyüz bine; Sedad [Hakkı] Eldem - Feridun Akozan - Köksal Anadol'un birlikte hazırladıkları *İstanbul Çevresiçi Köyleri Yerleşmesi. Resmî ve Kültür Binalar. İstanbul ve Anadolu Evleri. Çeşmeler Selsebiller* (1968) adlı etüd dört milyon ikiyüzelli bine; 6 ciltte 20 önemli şahsiyetin anılarını bağımsız kitaplar halinde ortaya getiren *Canlı Tarihler* (1947) dizisi dokuz milyona; Cahit Baltacı'nın *XV - XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri. Teşkilât - Tarih* (1976) adlı eseri ondört milyona; Selim Sarıbay'ın *İstiklâl Savaşında Mudanya - Bolu - Düzce* (Aydın, 1943) adlı eseri yedi milyona; Çırpanlı Ömer Efendi oğlu Muvahhid Zeki'nin *Artvin Vilâyeti Hakkında Malumât-ı Umumiye* (1927) adlı kitabı üç milyon beşyüz bine; "Bu kitapların 'AKIBETİ' bilginiz dahilindedir" denilerek vatiyle Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanıp kısa bir süre sonra dağıtımının durdurulduğu, yüzden de az ele geçtiği ima edilen Dimitri Kantemir'den Özdemir Çobanoğlu'nun çevirdiği 3 ciltlik *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (1979 - 80) adlı kaynak eser onbir milyona; Aptullah Kuran'ın anılınca 1.cildi yayımlanmış olan *Anadolu Medreseleri* (1969) adlı incelemesi yedi milyon beşyüz bine; Nurettin Yatman'ın *Türk Kumaşları* (1945) adlı kitabı üç milyon beşyüz bine; İstanbul camilerinin bugün de önemli kaynaklarından biri olan 2 ciltlik *Hadîkatü'l-Cevâmi* (1864) onbeş milyona; geçtiğimiz yıllarda yeni basımı da yapılan Tosyavîzâde Rifat Osman'nın az basıldığı için nadir olan bir eseri *Edirne Rehnümâsı* (1920) beş milyona; M. Tayyib Gökbilgin'in *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân* (1957) adlı değerli çalışması yedi milyona; Hamit Zübeyr Koşay'ın *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme* (1944) adlı etüdü beş milyona; "Touring Club Turc" tarafından yayımlanan ulaşım bilgileri ağırlıklı, Fransızca ve İngilizce "Istanbul Rehberi" onaltı milyona; Eyup Kömürcüoğlu'nun *Ankara Evleri* (1950) adlı az sayıda basılmış olan etüdü dört milyona; Fehmi Aksu'nun *Isparta İli Yer Adları* (1945) adlı eseri altı milyona; 1892 tarihli *Edirne Vilâyeti Sâlnâmesi* onbeş milyona; Mehmed Kâmil'in Türkiye'de Türkçe basılan ilk yemek kitabı olan *Melceü't- Tabbâhîn* (1844) adlı eserinin ilk baskısı altı milyona; Şehabettin Uzluk'un, metin kısmı orijinal baskıdan artan resimlerle birlikte, geçtiğimiz yıl yeniden basılan *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler*'in ilk baskısı (1957) beş milyon beşyüz bine alıcı buldu.Bu müzayedede ayrıca çok değerli ve az rastlanılan bazı süreli yayın koleksiyonları da bulunuyordu.

Burak Filateli A.Ş. 97. Müzayede

Ceylan Inter-Continental-İstanbul, Balo salonu, 26 Ocak 1997 Pazar, saat: 11.00

Sırada 26 Ocak 1997 pazar günü Ceylan Inter-Continental-İstanbul'da gerçekleştirilecek olan ve Burak Filateli A.Ş. tarafından düzenlenen "97. Müzayede"de yer alan kitaplar var. Aslında kartpostal,fotoğraf, hisse senedi ve tahvil, doküman, resim, hat - yazı - berat, obje başlıkları altında toplanmış değişik kalemlerde koleksiyon parçalarının satılacağı müzayedede 35 adet kitap da bulunuyor. Bunlardan bazılarını anmadan geçmek, katalogları güzel birer görsel malzeme bahçesi olan Burak Filateli A.Ş.'ye haksızlık olurdu.

Bu müzayedede *Zümrüt Yalova Kaplıcası* (1931) adlı eser bir milyon beşyüz bine; Ferruh Arsunar'ın Gaziantep'ten derleyip yayımladığı *Köroğlu* (1963) beşyüz bine; Ernest Manbury'nin *İstanbul Rehberi* (1925) adlı değerli kitabı dört milyona; 5 ciltlik *Muahedât Mecmuası* (1878-1882) beş milyona; "Sancak ve Bandıralara Mahsus Albüm" (1913) yedi milyona; 16.yazyıldan kaldığı tahmin edilen talik yazılı, altın cetvelli, müzehheb ve Edirnekârî ciltli "Hâfız Dîvânı" yetmişbeş milyona satışa sunulucak. Ey kitapseverler ve müzayedeseverler, duymuş olun!

Bu onemli yazmanın diline dokunulmadan ve butunüyle yayımlanmasının yapılacak araştırmalar bakımından ne kadar onemli olduğunu bir Amerikalı bilim adamının şu çalışması çok güzel ortaya koymuştur : Carter V. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 39, İstanbul, 1996; xv, 424 s. Eserin yazması 4 kitap halinde İstanbul Universitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bolümü'nde korunmaktadır.

KİTABİYAT

"Bu İşe Kim Bakıyor? II"

EMİN NEDRET İŞLİ

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul ile ilgili güzel fotoğrafların yer aldığı büyük bir albüm yayımladı.[1] *Bir Zamanlar İstanbul* adını taşıyan bu albümde 1940 ile 1960 yılları arasında çekilen 300 fotoğraf yer alıyor. Gazeteci ve fotoğraf sanatçısı Hilmi Şahenk tarafından çekilen bu fotoğraflar gerçekten çok güzel ve belgesel nitelikte. Bir Sunuş'u ve Hilmi Şahenk'in kısa bir biyoğrafisini Beşir Ayvazoğlu'nun "İstanbul'un Oluş ve Bozuluş Tarihine Dair Derkenar" isimli yazısı takip etmekte, daha sonra fotoğraflar beş bölümden oluşan bir tasnifle sıralanmaktadır. Fotoğraflar hakkında çok kısa olarak nitelendirilecek açıklamalar ise albümün sonunda 412 - 414. sayfalarda yer almakta, 415. sayfada da kısa bir indeks bulunmaktadır. Albümü hazırlayanlar ve veciz (!) açıklamaları yapanlar hakkında herhangi bir bilgi bulamadığımız bu çalışma İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığının kolektif bir ürünü olarak gözükmektedir. Eski Kültür İşleri Daire Başkanı Hilmi Yavuz zamanında başlatılan bu yayın faaliyeti hızlı bir şekilde sürmekte ve Belediye'nin çıkardığı bültenlere göre daha da artarak devam edeceği bildirilmektedir.[2] İlgilisi ve koleksiyoncusu olduğumuz İstanbul kartpostalları ve fotoğrafları sebebiyle hemen aldığımız bu albüm/kitapta bulunan hatalar, bizi evvelce yazdığımız bir yazının başlığını tekrarlayıp yeni bir yazı yayınlama gereğini ortaya çıkardı.[3] Son yıllarda İstanbul'a ait kartpostal, fotokart, fotoğraf ve gravür gibi görsel malzemeye dayanan albüm ve çalışmalar peşpeşe yayımlanmaktadır. Bu eserlerin bazısı eski fotoğrafların bir albüm gibi yayımı, bazısı ise yazılan konunun eski fotoğraf ve kartpostallar ile takviyesi ve tamamlanması şeklinde olmaktadır. Ne yazık ki bu çalışmaların pek çoğu ya araştırmacılarının kartpostal bilgisinin az oluşu ya da İstanbul semtlerini ve eski eserlerini tanımamaları sebebiyle hatalarla ve eksikliklerle doludur.[4] Bazı yayımlardaki hatalar ise kartpostalın üzerinde veya fotoğrafın arkasında bulunan bilgileri sınamadan, aynen kullanma veya Türkçe'ye çevirme ile gerçekleşir.[5]

Hilmi Şahenk

Bir Zamanlar İstanbul

İstanbul Büyükşehir Bel. Kültür İşleri Daire Baş.

1 Hilmi Şahenk, **Bir Zamanlar İstanbul**. İstanbul, 1996. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 23. 4to., 415 s. 300 fotograf, Ciltli, Şömizli. 2000 adet basılmış.

2 **Kültür ve Sanat** isimli bülten'in (No: 19) söyleşi kısmında Doç. Dr. Ahmet Kal'a ile yapılan bir konuşmada "İstanbul'un tarihçiler için bir "dipsiz kuyu" olduğu kanaati yaygınlaşmıştır. Ancak İstanbul Araştırmalar Merkezi'nde yürütülen faaliyetler bu kuyunun da dibine ulaşılabileceğini göstermiştir." denilmektedir. Kanaatimiz odur ki araştırma merkezindeki faalıyetler de bu yayın gibi olacak ise bu dipsiz kuyuya inenlere, yani bız, bu türden kitaplar yüzünden talihsiz okuyucu ye İstanbul meraklılarına "Beni kör kuyularda merdivensiz bıraktın" gazelini soyletecektir.

3 Ahmet Eken, **Kartpostallarda İstanbul**, IsT. 1993. Bu kitapla ilgili yazı için Bkz : Bu İşe Kim Bakıyor ? **Müteferrika**. Sayı: 1, Guz 1993, s. 119 - 122.

4 Örneğin Işın Demırkent koleksiyonundan seçilerek yayımlanan **İstanbul Album** isimli yayında eski Bursa çarşısı fotoğrafını da bir İstanbul fotoğrafı olarak görebilirsiniz. Zeynep Çelik'in **Değişen İstanbul** [İstanbul, Şubat 1996. Tarih Vakfı Yayını.] isimli eserinde Sarık veya Harup Kapı'nın fotoğrafına "Galata surlarında bir kapı" ve ünlü Bristol Oteli fotoğrafına "Pera'da bina" şeklinde tesadüf edebilirsiniz.

5 Bu türe örnek olacak ilk çalışma Ahmet Eken'inkı sayılabilir. [bkz. üste 3 nolu dipnot.] Son örneklerden biri de Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanan ve Emre Oktem tarafından hazırlanan **İşgal İstanbul'undan Fotoğraflar** isimli albümde yer almaktadır. Bu çalışmada fotoğrafların arkasında Fransızca olarak yazılı bilgilerin çevirisi ile yetinilmiş ve bu

Resim 31 : Boğaz'da üç yalı

Resim 28 "Boğaz'da gemi yangını" malûm ama ; ne zaman, nerede, hangi gemi ?

Resim 30 : "Boğaz'da buzlar, Üsküdar" deniliyor. Büyük yanlış! Fotoğrafta görülen yer "Beylerbeyi sahilinden, Çengelköy körfezine doğru bir bakış" diye açıklanmalıydı elbette "buz" olayı da eklenerek.

Resim 31 : Bu fotoğrafa "Üsküdar" demek ve İstanbul Boğazı'nın hâlen ayakta duran en önemli bu üç yalısını tanımamak için ya kör olmak gerekirdi ya da ..... Bu fotoğraf Anadolu Hisarındaki Marki Necip Bey (E. Demirören), Rahmi Koç, Amcazâde Hüseyin Paşa yalılarını göstermektedir. Amcazâde Yalısı gibi Boğaziçi'nin ayakta duran ve hakkında birkaç kitap bile yazılmış olan en eski yalısını tanımamak ve bunu yayın yolu ile ilân etmek bir kent belediyesine yakışır mıydı ?

Bu nedenle İstanbul gibi gizemli, büyük ve bilinmesi zor bir kentin görsel malzemesini yayımlarken çok dikkatli olmak, bilene sormak, kesin bir hükme varmak için pek çok noktadan incelemek yani işkembe-i kübradan atmamak lazımdır. Bir kartpostalın nasıl deşifre olacağı, bir fotoğrafın nasıl okunacağı ayrı bir makale konusu olacağından biz yanlışları ile de okuyucuya feryad ü figan ettirerek "*Bir Zamanlar İstanbul*"a geçiyoruz :

Resim 14 : Açıklama "Kanlıca" değil, "Kuzguncuk semt ve Ahmet Fethi Paşa Yalısı" olmalıydı.

Resim 15: "Kanlıca" değil, "Çengelköy ve Kuleli Askeri Lisesi".

Resim 16 : "Boğaziçi" demek eksik bir tanım. "Karşı yakadan Çengelköy ve Kuleli'nin görünüşü" denilebilirdi.

Resim 22 : "İstinye, Emirgan, Sarıyer" değil, sadece "İstinye sahili."

Resim 26 : Sadece "İstinye" demek yerine "İstinye Körfezi ve eski tersanenin havadan görünümü" denilmeliydi.

Resim 27 : Tarabya tanımı eksik

Resim 36 : "Yolcu Vapuru" açıklaması eksiktir. Doğrusu "Beşiktaş İskelesi ve Şirket-i Hayriye'nin Tarz-ı Nevin ve Göksu isimli vapurları" olmalıydı. Bütün bu bilgileri de yazmak için de sadece fotoğrafa dikkatlice bakmak yeterli olurdu.

Resim 49 : "Haliç ve civarı" yanlış bir açıklamadır. Tarihî yarımadanın büyük bir bölümünü havadan gösteren bir fotoğrafın arka planda kalan Haliç ile ilgisi yoktur. Fotoğrafın ön kısmında Çarşıkapı, Gedikpaşa, Çemberlitaş, Nurosmaniye gibi maruf semtler görüldüğüne göre tanım doğru değildir.

Resim 59 : "Şişli (20.01.1940)" açıklaması doğru değildir. Çünkü Tepebaşı'nda çekilen bu fotoğraf bugünkü katlı otopark ve Sergi Sarayı'nın (Tüyap) bulunduğu yerden Kasımpaşa yamaçlarının 1940 yılındaki durumunu göstermektedir.

Resim 73 : "Boğaz'da bir yalı" yerine "Çengelköy'de Sadullah Paşa Yalısı" yazılmalı idi.

Resim 74 : "Cerrahpaşa, Hoş Asker Koca Mustafa Paşa Yalısı" açıklamasını eleştirmek olanaksız; "Cerrahpaşa", "Hoş Asker" ve "Koca Mustafa Paşa Yalısı" kavramlarını bir araya getirmenin mantığını kavramak gücünü kendimizde bulamıyoruz.

Resim 75 : "Tarihi evler" açıklaması çok özensiz, bir emek sarfetmeksizin eski deyimle sümmetedarik yapılmış

nedenle bir sürü hataya düşülmüştür. Hekimoğlu Ali Paşa Camii'ne Davut Paşa Camii denilmiş, unlü Yüksek Kaldırım "Galata'ya çıkan merdivenler" olmuş, "Victor Ordugahı" nın 4. Vakıf Hanı olduğu hiç belirtilmemiş, Şadırvanlar "Abdest Çeşmeleri'ne" dönüşmüştür. Bu ornekleri çoğaltmak ve bu album hakkında da yukarıdaki yazı ebadında bir yazı hazırlamak mümkündür.

bir çabanın ürünüdür. İstanbul gibi ahşap ve dahi tarihî yapılar ile dolu bir kentin eski fotoğraflardan oluşan albümünde görüntülenen ahşap evlere "Tarihi evler" deyip geçivermek malumu ilâmdır. 75 numaralı fotoğraf altına yukarıdaki basit açıklama yerine "Üsküdar İmrahor'da Hafız Ali Paşa Sokağındaki tarihî ahşap ev" denilebilirdi. Bütün bu açıklamayı yapmak için de fotoğrafta görülen evin duvarındaki sokak levhasını okumak ve 1934 tarihli İstanbul Şehri Rehberi'ne bakmak yeterli olacaktı.

Resim 76 : Yine "Tarihi evler" yerine Üsküdar Mevlevihanesi'ne giden yolun köşesindeki evler demek doğru olurdu.

Resim 78 : Buradaki açıklama Resim 83'ün açıklaması ile karışmış.

Resim 79 : Üsküdar'da Doğancılar Caddesi üzerindeki "Tarihi evler" demek çok daha doğru idi.

Resim 80 : Bu fotoğraf "Boğaz'da bir yalı (Kırmızı Yalı)" değil Boğaziçi'nin en eski yalısı kabul edilen ve Anadolu Hisarı'nda bulunan Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısıdır. (Resim 31'le ilgili notta da bu yalıdan söz edilmişti.)

Resim 81 : Salacak'ta ünlü Çürüksulu Yalısı'nın (Emekli Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi Yalısı, şimdiki sahibi Selahattin Beyazıt) cephe detay fotoğrafı da tarihi evlerden oluvermiş.

Resim 84 : Salacak'ta bulunan ahşap yapıların fotoğrafı da "Tarihi evler" izahatından nasibini almış.

Resim 87 : Resim 79'da gördüğümüz yapıların biraz daha yakından ve değişik bir açıdan çekilmiş benzer fotoğrafı. Dikkat edilirse her iki fotoğrafta da ahşap evlerin sonunda Sıbyan Mektebi görülmektedir. Kitabı yayımlayanlar bütün bu detaylara dikkat etmemiş, iki fotoğrafı arka arkaya koymamış veya açıklamada birbirine gönderme yapmamışlardır.

Resim 92 : "Tarihi evler" diye açıklanan fotoğraf Bebek civarında hâlen durmakta olan bir yalıdır.

Resim 96 : Resim 76 da bütün cephesiyle gösterilen yapının detayı yani üst katı ve cumbasının fotoğrafıdır. Bu resimler de arka arkaya konulmalı ya da açıklamada birbirine gönderme yapılmalıydı

Resim 115 : "Gazeteci çocuk" ibaresi resme bakan herkesin aklına gelebilecek türden.... "Istanbul sokaklarında küçük bir gazete müvezzii" demek daha doğru olurdu.

Resim 120 : Dilenci veya kuşlara yem satan kadınları görüntüleyen bu resmin altına "Yeni Cami önü" açıklaması yapılmış ama bir sonraki fotoğrafa ise nerede çekildiği bilinmediği için "Şemsiyeli Kadınlar" yazılmıştır. Bu iki açıklamada bir çelişki vardır. Ya ilk açıklamada da mekân

Resim 74: Yalı (?) ama deniz yok.

belirtilmeli ya da ikisinde de kadınlar anlatılmalı idi.

Resim 121 : Fotoğrafın Yeni Cami Hünkar Mahfi önünde çekildiği belirtilmemiş.

Resim 123 : Fotoğrafın Eyüp Sultan'da çekildiğine ilişkin bilgi açıklamada yok.

Resim 134 : Eminönü 4. Vakıf Han'ın önünde çekildiği belirtilmeliydi.

Resim 144 : Çemberlitaş'ta çekilmiş bir fotoğraf olduğu yazılmalıydı.

Resim 147 : "Küfeci Hamal" açıklaması bu fotoğrafa yakışmayan bir ifadedir. Zira bu fotoğrafta tesbit edilen görüntü küfesi ile bir hamal değil çok içki içerek zom olmuş bir vatandaşımızın küfe ile taşınarak evine götürülmesidir. Bu durum İstanbul argosunda "Küfelik" olma tabiri ile ifade edilir.[6]

6 Eski bir belediyeci olan Mehmet Halit [Bayrı]'nın şu değerli eseri bkz.: **İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri, İstanbul**, 1934. s. 135 : Burada "Küfelik" maddesi şöyle açıklanıyor : "Çok serhoş, yürüyemiyecek halde : Küfelik olmadan meyhaneden çıkmak istemiyor, o da bu tacirta işte ; içeceksek mutlaka küfelik olacağız demiyoruz, şöyle çakır keyif olsak yeter." Yeri gelmişken, bu nadir kitabın da yeniden yayımlanması çok yararlı olacaktır demekten kendimizi alamıyoruz.

Resim 185: Üsküdarlaşan Beşiktaş

Resim 149 : Bu sefer de fotoğrafın çekildiği mekân belirmiş ön planda görülen ve o yıllarda demiryollarının nemli bir istasyon görevlisi olan Makasçı belirtilmemiştir.

Resim 151 : Fotoğrafın Fındıklı'da çekildiği yazılmaş

Resim 153 : Burada görüntülenen sadece çöpçü değil fotğrafın çekildiği tarihte yeni dikilmiş n çöp kutuları ve "Çöpleri sepete nız" ifadesidir. Ayrıca bu resim Cağağlu'nda çekilmiştir.

Resim 154 : Bununla başlayan ve esim 158 de son bulan beş fotoğraf 957 yılında başlayan imar faaliyetleöncesi ve sonrası Beyazıt Meydaının durumunu tesbit etmektedir. nedenle bu fotoğraflar kronolojik r sıra ile dizilmeli idi. İlk sırayı 156 maralı resim almalıydı. Bunu 154 155 takip etmeliydi. 157 ve 158 maralı resimler ise Beyazıt Meydaı'nın deniz tarafındaki imar faaliyetlerini gösteren resimler olarak son kıında yer almalıydı.

Resim 157 : Bu fotoğraf için "Ordu addesi, Laleli" açıklamasında bilgi tası vardır. Çünkü bu düpedüz Beyazıt Meydanının Laleli semtine bakın kısmını göstermektedir. 1957 - 960 yıllarındaki imar faaliyeti sırasında tıraşlanarak bir kısmı kalacak olan Simkeşhane binası ile Beyazıt Hamamı'nın oluşturduğu dar boğazdan Aksaray'a doğru uzanan Ordu Caddesi'nin altında bulunan bölgeye Laleli denilmektedir. Bu nedenle Simkeşhane ve hamamın bulunduğu yerler Beyazıt semtine dahildir.

Resim 168 : Karaköy Meydanı'ndan Perşembe Pazarı'na doğru olan caddenin 1957 imarından önceki hali diye açıklansa daha tatminkâr olurdu.

Resim 175 : Aksaray Meydanı'nı gösteren bu fotoğrafın Atatürk Bulvarı ile ilgisi yoktur. Çünkü Atatürk Bulvarı Valide Camii'nin arkasında kalmaktadır. Fotoğrafta gözüken cadde Ordu Caddesi'dir.

Resim 185 : Buradaki "Üsküdar" açıklaması fahiş bir hatadır. Burası İstanbul'un ünlü Beşiktaş semtidir. Resmin ortasında görülen mabed Mimar Sinan yapısı Sinan Paşa Camii'dir. Bu fotoğrafın bir benzeri de Eylül 1996'da yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin çıkardığı İstan-

Resim 281: Karaköy Meydanı

Resim 293: Saraçhane'den Unkapanına doğru Atatürk Bulvarı

bul Bülteni isimli derginin son sayfasında "50'li yılların başı Tophane" açıklaması ile yayımlanmıştır. Anlaşılıyor ki İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bu işle ilgilenen birimlerinde Üsküdar ile Beşiktaşı tefrik edecek bir vatan evlâdı bulunmamaktadır!..

Resim 198 : "Tramvay" açıklaması eksiktir. Ağustos 1961'de tramvayların İstanbul cihetinden kaldırılması esnasında çekilmiş bir fotoğraftır. Nitekim tramvayın üstünde "Kadıköy'de bekliyoruz" yazısının bir kısmı görülüyor.

Resim 201 : Sel baskını ifadesi doğru ama semtin Kadıköy olarak tesbiti yanlıştır. Bu fotoğraf henüz 1957 yıkımlarının başlamadığı Karaköy Meydanı'nda çekilmiştir. Yine fotoğrafa dikkatli bir gözle bakılsaydı, otobüsün Şişli - Beyazıt seferi yapan bir araç olduğu tabelasından anlaşılabilirdi

Resim 203 Sel baskının görüldüğü yer Beyazıt Meydanı değil, Aksaray Meydanı'dır.

Resim 216 : Fotoğrafın Kasımpaşa'da çekildiği belirtilmeydi.

Resim 217 : Fotoğrafın Beyazıt'da çekildiği belirtilmeliydi.

Resim 241 : "Karaköy Meydanı açılırken yıkılan hanlardan biri" diye açıklansa daha uygun olurdu.

Resim 257 : "Dolmabahçe'de denize girenler" diye açıklansa daha iyi olurdu.

Resim 276 : "Haliç" açıklaması yanlıştır. Resimde görülen yer Karaköy Meydanı'nın Azapkapı tarafına doğru olan kısmının sahilden görünüşüdür. Ayrıca buraya Galata-Fermeneciler denilmekte ve fotoğrafın çekildiği tarihte yıkılmamış olan Şirket-i Hayriye merkez binası da gözükmektedir.

Resim 278 : Açıklamanın "Karaköy" olarak yazılmasını yazıların karışmasına bağlıyoruz. Zira bu resim ve devamında birkaçının açıklamaları birbirine girmiştir. Burası Beşiktaş ve Deniz Müzesi'nin yol açıldıktan sonraki durumunu göstermektedir. Resim 47'de bu yerin yıkım öncesi fotoğrafını yayımlayanlar, bu iki fotoğrafı arka arkaya yayımlamayı niçin düşünmemişlerdir ?

Resim 280 : Doğrusu Şehzadeba... olmalı.

Resim 281 : Fotoğrafın çekildiği yer için yapılacak açıklama Karak... Meydanı olmalıdır. Fotoğrafta görüler... yapılardan deniz tarafındakinin bugün Ziraat Bankası olarak kullanılan, 1912 - 1914 yılları arasında yapılmış "Wiener Bank Verein" isimli Viyana Bankası binası olduğu ve hemen arkasında ilginç yapısıyla dikkat çeken Merzifonl... Kara Mustafa Paşa Camii'nin ünlü İtalyan Mimar Raimondo D'Aronco tarafından yapıldığı bilgileri ilave edilmelidir. 1958'de imar adıyla yapılan vandallığın önemli bir belgesi olan bu fotoğrafa bakıp sorulması gereken şudur : Aynı hizada olmalarına rağmen deniz tarafındaki yapının korunup cami ve arkasındakilerin yıkılması nasıl bir şehircilik anlayışı ile izah edilebilir ? Yoksa öndeki bankanın cephesinde bulunan Hiram Usta ve çıraklarının heykelleri mi yapıyı muhafaza ettirmiştir?

Resim 286 : Ordu Caddesi açıklaması doğru ama Em... önü ifadesi yanlıştır. Çünkü Ordu Caddesi, Beyazıt - L... leli - Aksaray semtleri arasında yer alan bir caddedir. Fotoğrafın ön planında görülen eski eser ise 1957-1960 y... ları arasında cadde tarafındaki kısmı yıkılacak olan Sır... keşhane'nin ön cephesidir

Resim 287 : Dolmuşların fotoğrafının çekildiği yer... Bankalar Caddesi olduğu açıklamada belirtilmeliydi

Resim 288 : Beyazıt Meydanı girişinde bulunan Sı... keşhane binası'nın ön cephesi yıkılırken çekilmiş bir fotoğraftır. Resim 286 ile birlikte Resim 154 ve devamındaki resimlerin yanına konulmalı idi.

Resim 289 : "Bozdoğan kemerleri" değil doğrusu "B... doğan Kemeri" olmalıdır. Çünkü İstanbul'da yalnızca B...

zans imparatoru Valens'in yaptırdığı kemer bu isimle anılır. Yapının bir çok kemerden oluşması onu "kemerler" gibi bir ifadeyle vermeyi gerektirmez. Ayrıca bu fotoğrafta yeni düzenlenen Atatürk Bulvarı da ön plandadır.

Resim 292 : Bu fotoğrafa "Tophane" demek büyük bir hatadır. Fotoğrafta görülen yer Sultanahmet-Yerebatan semtidir. Gülhane'ye inen yolun başında, Ayasofya'nın karşısında Alemdar Mahallesi adıyla anılan bu yerde fotoğrafta görülen Yerebatan Mescidi ve yanındaki ahşap evlerden en başta olanı hâlen yerinde durmaktadır. Köşedeki yapıysa eskiden İstanbul Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü olarak kullanılmıştı.

Resim 293 : "Şişhane, Atatürk Köprüsü Yokuşu" açıklaması yanlıştır. Bu fotoğraf Bozdoğan Kemeri'nden Unkapanı'na doğru inen Atatürk Bulvarı'nı gösteriyor. Şişhane semti ile bu fotoğrafın hiç bir ilgisi yoktur. Zira Şişhane fotoğrafta görülen yerin karşısında yani Galata'da bir semttir. Kitabı hazırlayanlar her şeyi karıştırdıkları gibi bu maruf semtleri de birbirine karıştırmışlar. Halbuki bu resimdeki yerlerin aşağı kısmından çekilen fotoğraf Resim 289'da yayımlanmıştır. İki resim arka arkaya konulmalıydı. Bu fotoğrafta dikkat çekilmesi gereken bir husus da aslen bir Bizans yapısı olan Revani Çelebi Mescidi'nin yıkık vaziyette duruyor olmasıdır.

Resim 294 : Bu Perşembe Pazarı fotoğrafı Resim 168 ile arka arkaya konulmalıydı. Çünkü birinci fotoğraf yıkım öncesini, ikinci fotoğraf ise yıkım sonrasını göstermektedir.

Resim 295 : Sahil Yolu açıklamasının yanına bir de Ahır Kapı Feneri ve yeni yapılmış olan Sahilyolu [Kennedy Caddesi] ifadesi konulmalıydı.

Resim 296 : Bu fotoğraf Kapalı Çarşı Yangınını değil 1940 yılındaki Mısır Çarşısı yangınını göstermektedir.

Köktürk Abidelerinin Dili

MEHMET KARA

Köktürk abideleri, Prof. Dr. Muharrem Ergin'in de en güzel şekilde ifade ettiği gibi "Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin... İlk Türk tarihi... Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası... Türk Edebiyatının ilk şaheseri... Türk dilinin mübarek kaynağı... Türk yazı dilinin ilk fakat harikulade işlek örneği..."dir.[1]

Bu metinlere bakarak o yüzyılda Türk dilinin ve edebiyatının erişmiş olduğu yüksek edebî seviyeyi görmemek ve anlamamak mümkün değildir. Köktürk abideleri, gerek yabancı, gerekse yerli Türkologları, bir bilmece gibi uğraştırmış ve ilim dünyasının gündeminde yıllarca kalarak, herkesin hayranlık duymasına sebep olmuştur. Hatta W. Radloff, V. Thomsen gibi Türkologlar ömrünü bu abideleri incelemekle geçirmişlerdir. Birçok Türkolog bu esrarlı ve muhteşem yazıları keştetmek, onları ilim dünyasına tanıtmak için birbirleriyle yarışa girmişlerdir.

Alisa Şükurlu
Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili

Azerbaycan Devlet Pedogoji Ünv. ve Pedogoji Enstitüleri İçin Derslik, Maarif Yayın, Bakı-1993.

Abideler hakkında Türkiye'de, Avrupa'da ve Asya'da çok sayıda kitap ve makaleler yayınlanmış, fotoğraflar neşredilmiştir. Abideler üzerinde son yıllarda çalışma yapanlardan birisi de Azerbaycanlı Türkolog Alisa Şükürlü'dür. Onun "Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili" adlı eseri, Köktürk abidelerinin grameri üzerine yazılmış en son kitaptır.

Alisa Cebrail oğlu Şükürlü, 1934 yılında Azerbaycan'ın Sabirabad bölgesinin Ulacalı köyünde doğmuş ve 1950 yılında Ulacalı'da liseyi bitirdikten sonra askerlik yapmıştır. 1955-60 yıllarında ise Bakı Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'nde öğrenim görmüştür.

1961-1962 yıllarında Azerbaycan İlimler Akademisi'nin Edebiyat ve Dil Enstitüsü'nde çalıştıktan sonra 1963-1965 yılları arasında Sovyetler Birliği İlimler Akademisi'nin (Şarkiyat) Enstitüsü'nün Leningrad (şimdi Sant-Petersburg) şubesinde A.N. Kononov'un asistanlığını yapmıştır.

1966 yılında "Azerbaycan Türk Dilinde Zarf" konusunda doktora tezi yapmış, 1972 yılında doçent ve 1990 yılında da profesör olmuştur. 1968 yılından beri Azerbaycan Devlet Tusi Pedogoji (Eğitim) Üniversitesi'nin Azerbaycan Dilciliği Kürsüsü'nde çalışmaktadır. Eski Türk yazıtları ve Türk dilinin tarihi alanında uzmandır.

Mehmet Kara, Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyat Bölüm Araştırma Görevlisidir.

1 Ergin Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 7* Alisa.

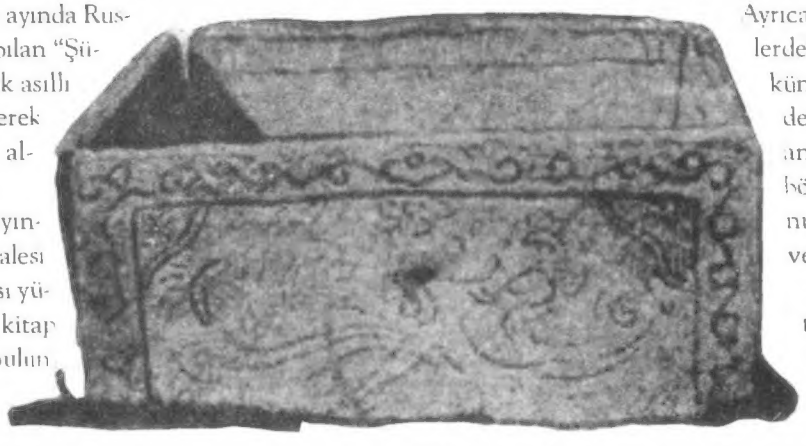

1990 yılının Nisan ayında Rusça'nın –ov eki ile yapılan "Şükürov" soyadını, Türk asıllı –lü eki ile değiştirerek "Şükürlü" soyadını almıştır.

Şimdiye kadar yayınlanmış birçok makalesi vardır. Bunların sayısı yüze yakındır. Basılmış kitap olarak da 5 eseri bulunmaktadır:

1. *Eski Türk Yazıtlarının Dili*, Bakû, 1976.

2. *Çağdaş Azerbaycan Dili*. Alimler toplumu ile birlikte, Bakû, II cilt, 1980.

3. *Azerbaycan Dilinin Tarihi Grameri* (zarf ve son çekim edatları), Bakû, 1981.

4. *Eski Türk Yazıtlarının Dili*. Ders Kitabı, Bakû, 1993.

5. *Orta Yüzyılda Türk Yazıtlarının Dili*, Ders Kitabı, Bakû, 1994.

"Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili" adlı eser, önsöz ve girişten sonra dört bölüme ayrılmıştır. Önsözde Türk yazılı abidelerinin yayınlanmasının ve incelenmesinin Azerbaycan'da geri kalındığı ve Azerbaycan alimlerinin bu sahada yavaş yavaş çalışmalara başladıkları belirtilmektedir. Ayrıca müellif, bu kitabı, 20 yıldan fazla bir zamanda okuduğu, verdiği konferanslardaki metinlerden ve pratik derslerde kazandığı tecrübelerinden elde ettiği ilmî sonuçların temelinde yazdığını ve tertiplediğini belirtmektedir. Yine önsözde, eserin XIX. yy. sonlarından başlayarak, eski Türk abideleri üzerinde yapılmış çalışmaların ve incelenmiş bilgilerin genel neticelerine uygunlaştırılmış şeklidir, denilmektedir.

Giriş bölümünde bugün yeryüzünde yaşayan bütün Türk kavimleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra eser dört ana bölüme ayrılmıştır.

Eserin birinci bölümünde Köktürk alfabesi, menşei ve bulunma tarihleri, abidelerin adları ve yayılma sahaları anlatılmaktadır. 63 sayfa tutan bu bölümde, yalnız Köktürk abideleri değil, aynı zamanda eski Uygur yazılı abidelerinin bulunma ve yayılma tarihleri de vardır.

32 sayfa tutan ikinci bölümde ise, Köktürk abidelerinin, fonetik açıdan incelenmesi, lugat terkibi ve onları ifade eden yazı işaretleri üzerinde durulmaktadır. Sesli ve sessiz harfleri karşılayan işaretler, Köktürkçe şekilleriyle birlikte, onların transkripsiyonları ve Azeri Türkçesiyle tercümeleri verilerek anlatılmaktadır. Ahenk kanunu başlığı altında, sesli ve sessiz harflerin ahenge göre birbirini izlemesi ve uyuşması hadisesinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde abidelerdeki kelimelerin kökünün kuruluşu ve abidelerin lugat terkibi anlatılmaktadır. Her bölümün sonunda konuyla ilgili kaynaklar verilmiştir.

Üçüncü bölüm, toplam 75 sayfadan oluşmuştur. Burada ayrıntılı bir şekilde Köktürk abideleri, mortolojik olarak incelenmekte ve tahlil edilmektedir.

Dördüncü bölüm, abidelerin sentaks açısından incelenmesine ayrılmıştır ve toplam 59 sayfadan oluşmaktadır. Burada Eski Türk Yazılı Abidelerinden Örnekler başlığı altında; Ongin, Köl Tigin, Tonyukuk, Bilge Kağan Abideleri, Irk Bitik Abidesi,[2] Sehrkarların Sitayişi[3] abidelerinin Köktürk işaretleriyle metinleri, transkripsiyonları ve Azeri Türkçesiyle tercümeleri verilmiştir.

Bu eseri, Prof. Dr. Muharrem Ergin'in "Orhun Abideleri" adlı eseriyle karşılaştırırsak abidelerin bazı kelimelerin ve eklerin farklı okunduğu görülür. Mesela; Muharrem Ergin, görülen geçmiş zaman eki olan –tu'yu genellikle yuvarlak okumuş. Ancak Alisa Şükürlü ise aynı eki hep –tı şekli ile düz okumuştur.

Örnek; Köl Tigin Abidesi Güney Cephesi

Muharrem Ergin	Alisa Şükürlü
olurtum (1. Satır)	olırtım (1. satır)
tüzültüm (4. satır)	tüzeltim (4. satır)
bunda urtum (10. satır)	bunta urtım (10. satır)
kelürtüm (11. satır)	kelürtim (11. satır)

Örnekleri arttıracak olursak diğer farklı okunmuş olan kelimeler şunlardır:

oguşum (1. satır)	oguşım (1. satır)
yırıya (1. satır)	yıraya (1. satır)
oğuzdındın (1. satır)	oğuzdantan (1. satır)
bunça (2. satır)	ança (2. satır)
anyıg (2. satır)	anıg (2. satır)
üküş (6. satır)	öküş (6. satır)
ülsiking (6. satır)	ülesiking (6. satır)
Çogay yış Tögültün (10. sa.)	Çogay yış tügül tün (10. sa.)
kubratdım (10. satır)	kobartdım (10. satır)

2 Irk Bitik Abidesi: VII-IX. yüzyılda kâğıt üzerine yazılmış Köktürk Abidesi.

3 Sehrkarların Sitayişi Abidesi: XIII. yüzyılda yazıldığı veya tercüme edildiği sanılan Hristiyan dinî içerikli Uygur Yazılı Abidesi.

Tonyukuk Abidesi Batı cephesi:

kılayın (5. satır)	kısayın (5. satır)
Toruk (5. satır)	Turuk (5. satır)
bilgesi (7. satır)	biligesi (7. satır)

Her iki eserde de bunlara benzer birçok farklı okuyuşlar bulunmaktadır. Muharrem Ergin Orhun Abideleri adlı eserine Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Abidelerini alırken Alisa Şükürlü ise eserine bu abidelerin yanında Ak Bitik ve Sehrkarların Sitayişi Abidelerini de almıştır.

Eserin sonunda, metinlerdeki sözcüklerden derlenmiş küçük bir sözlük, kısaltmalar ve içindekiler kısmı bulunmaktadır.

Bu eserin, bu konu hakkında yazılmış yazılara, görüşlere yeni fikirler katacağını sanıyoruz.

Trabzon Halk Şairleri Üstüne Bir Kitap

MURAT KORALTÜRK

Dr. Mustafa Duman'ın hazırladığı *Trabzon Halk Şairleri*, Trabzon'da halk şiiri geleneklerini ve Trabzon yöresinde yetişen halk şairlerinden yirmibeşinin yaşamlarını, şiirlerinden örnekleri ve bu şairler konusundaki kaynakçaları içeriyor. Trabzon halk şairleri ilk kez bu kitapta bir arada inceleniyor.

Trabzon yöresi Kars, Erzurum, Çoruh Havzası veya Sıvas yöresi gibi çok sayıda ve başarılı halk şairleri yetiştirmemiştir. Fakat bütün 19. yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyıl başlarında yörenin çok gelişmiş bir ticaret merkezi ve limanı olduğu için çok sayıda göçler almış, bu arada her yöreden âşıklar Trabzon'a gelmiş, kahvelerde saz çalıp şiirler okumuş ve muammalar çözmüşlerdir. Dr. Duman kitabının ilk bölümünde bu âşıklardan söz ediyor ve bu arada Trabzon'da rastlanan halk şiiri geleneklerini anlatıyor.

Dr. Mustafa Duman

Trabzon Halk Şairleri

Anadolu Sanat yayınları, İstanbul, 1995, s. 168

Çok tanınmış olmamakla beraber Trabzon ve yöresinde de halk şairleri yetişmiştir. Bazı şairler de halk şiiri tür ve şekillerinde şiirler yazmışlardır. Dr. Mustafa Duman kitabında Trabzon yöresinde yetişen halk şairleri konusunda bugüne kadar yapılan çalışmaları da sıralamaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde, Trabzon'da yetişen halk şairlerinin yaşamları, şiirlerinden örnekler veriliyor. Ayrıca her şair için kaynakça düzenlenmiş. Kitapta yeralan şairler şunlardır: Hafız Zühtü, Âşık Tahir Karâri Baba, Hüseyin Saip, Zevaitli Kör Mustafa, Yusuf Ziya, Süleyman Sırrı Aygün, Eyüp Sabri Lermioğlu, Baba Salim, Ali Haydar Sümer, Numan Sabit Osmançelebioğlu, Ramoğlu Mustafa, Abdüşşekür Dinçer, Cemal Azmi Tellioğlu, Remzi Abbasoğlu, Ömer Kayaoğlu, Ömer Bal, Ahmet Dursun Demirci, Hasan Kaya Manioğlu, Subutay Hikmet Karahasanoğlu (Hikmeti), Ömer Turan Eyüboğlu, Sabri Hacıkeleşoğlu, Çaykaralı Aşık Mustafa Bal, Ali Rıza Kaya, Ali Kayıkçı, Aşık Sefâi.

Trabzon Halk Şairleri'nde yeralan şairlerin bir kısmı daha önce çeşitli yayın organlarında ilk kez Dr. Mustafa Duman tarafından tanıtılmıştı. Burada da ilk kez tanıtılan şairlerin yanısıra birçok şiir de ilk kez yayımlanıyor. Kitabın giriş bölümündeki inceleme yazısı, tanıtılan halk şairleri ve örnek olarak sunulan şiirlerle kaynakça bölümleri gelecekte bu konuları araştıracak olanlara değerli bir malzeme olarak sunulmaktadır.

KİTAP DAĞARCIĞI

Kurum Tarihçiliğinin Güzel Bir Örneği

Her şeye rağmen bu ülkede bilimsel anlamda çalışan ve üreten insanlar var. Bu kişilerin sayısı üniversitelerimizin ve üniversitelerimizde işgal edilen kadroların sayıları ile doğru oranda değildir. Ya bu insanlar da olmasa ne yaparız? Değerli tıp tarihçisi Nuran Yıldırım da bu insanlardan biri. Kendi alanında verimli bir araştırmacı. Son eseri İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi yaygınlaşan kurum tarihçiliğinin en güzel örneklerinden biri.

Belgesel nitelikteki araştırma asırlık geçmişi bulunan bir sosyal yardım kurumu olan Darülaceze'nin en kapsamlı tarihini oluşturuyor. Kitabın girişinde Bizans'tan Darülaceze'ye kadar İstanbul'da sosyal yardım kurumlarından söz ediliyor. Bunu izleyen bölümlerde sırasıyla Darülaceze'nin kuruluşu, yönetimi, gelirleri, Darülaceze'ye kabul, Darülaceze'nin hizmet birimleri, İstanbul Basınında Darülaceze, Darülaceze yapılarının mimari özellikleri konu edilmektedir. Kitap, Darülaceze'ye ilişkin fotoğraflar, çizim ve belgelerin çevrimyazıları ve fotokopilerini de içermektedir. Araştırmanın kaynak olarak ana dayanağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler oluşturmaktadır. Bunların yanında geniş kapsamlı bir süreli yayın taraması da yapıldığı anlaşılmaktadır. Kurum tarihi dendiği zaman okurların aklına, varsa ilgili kurumun arşivinden yazarın yararlanıp yararlanmadığı sorusu gelir. Bu soruya yazar kitabın önsözünde "...Darülaceze hakkında belge bulunabilecek arşivlerde yapacağımız sistemli taramalar sonunda ulaşacağımız belgelere dayanarak, Darülaceze'nin kuruluşundan günümüze uzanan tarihini yazmayı tasarladık. 1920'ye kadar olan dönem ile ilgili belgeleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden, Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait birkaç belgeyi de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin ettik. Kurum arşivinden yararlanmak üzere Darülacezeye başvurduk ancak müdür Dr. Zihni Birkan kurum arşivinden yararlanmamıza izin vermedi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin de sadece birkaç belge vermesi üzerine kurumun, 1925'ten sonraki gelişmesi hakkında orijinal kaynaklara ulaşmamız mümkün olmadı..." (s. viii) cevabını veriyor. Okurların aklına bu açıklamadan dolayı çalışmanın noksan olduğu düşüncesi gelmesin. Kitap yeterince kapsamlı. Ancak yazarın deneyimi, Türkiye'de tarihin ve tarihçinin önündeki en önemli engellerden birini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Yakın dönem tarihimizde önemli bir yer tutan, kurucusu nedeniyle de güncel tartışmaların da yaşandığı Darülaceze'nin şimdiye kadar yazılmış en kapsamlı tarihinden dolayı yazarı bir tarih sever olarak kutlamamız gerekir.

Murat KORALTÜRK

Nuran Yıldırım

İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi

Dazülaceze Vakfı yayını, İstanbul 1996, xxiii+415 sayfa
ISBN 975-949670-4